

ตำนาน “เมืองโบราณกันทรวิชัย : ท้าวลินจง ท้าวลินทอง”

“...ในอดีตที่ผ่านมาเมืองหนึ่งชื่อว่าเมืองคันธารราช มีผู้ปกครองสืบต่อกันมาหลายชั่วคน จนกระทั่งมาถึงเจ้าเมืองชื่อ “ท้าวลินจง” มีภริยาชื่อ “นางบัวคำ” ซึ่งมีบุตรชายหนึ่งคนชื่อว่า “ท้าวลินทอง” หากแต่มีนิสัยใจคอชั่วร้ายจึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ท้าวสิงโต”

จากอุปนิสัยใจคอชั่วร้ายจึงทำให้ท้าวลินจงผู้เป็นบิดาไม่ปรารถนาที่จะให้เป็นเจ้าเมือง ต่อจากตน ซึ่งความดั่งกล่าวได้ทราบไปถึงท้าวลินทอง จึงบันดาลโทสะโกรธแค้นบิดาเป็นเยี่ยงนัก จึงพยายามออกอุบายให้บิดายกบ้านเมืองให้ตนครอบครองให้ได้ แต่กลับถูกบิดาปฏิเสธ จึงได้นำบิดา ไปขังไว้โดยห้ามนำอาหาร น้ำ และห้ามบุคคลใดๆเข้าเยี่ยมยกเว้นมารดา เพื่อเป็นการบีบบังคับให้บิดา ยอมต่อความประสงค์ของตน

ฝ่ายนางบัวคำผู้เป็นมารดามีจิตสงสารสามีเป็นยิ่งนักจึงได้พยายามนำผ้าสไบชุบน้ำรด ผสมกับน้ำแล้วเข้าไปเยี่ยมท้าวลินจงแล้วให้ดูดข้าวและน้ำจากผ้าสไบ เพื่อประทังชีวิต แต่แล้วความก็ทราบ ไปถึงท้าวลินทองจึงได้สั่งห้ามให้มารดาเข้าเยี่ยมเด็ดขาด เมื่อท้าวลินทองใกล้ถึงความตายจึงได้ตั้งจิตอธิษฐานว่า หากมีผู้ใดเป็นผู้ปกครองต่อไปจากนี้ขออย่าได้มี ความสุขความเจริญจนประสบแต่ความวิบัติต่างๆ และในที่สุดท้าวลินทองก็จบชีวิตในห้องขัง

ภายหลังจากท้าวลินทองเสียชีวิตแล้ว นางบัวคำผู้เป็นภริยาได้ด่าสาปแช่งท้าวลินทอง อย่างรุนแรง ท้าวลินทองจึงบันดาลโทสะฆ่ามารดาไปอีกคนและได้ครองเมืองสืบมา

หลังจากนั้นบ้านเมืองที่เคยมีความสงบสุขได้เริ่มเกิดความระส่ำระสาย ท้าวลินทองเองนั้น ก็มีแต่ร้อนรน กระสับกระส่าย จึงให้โหรมาทำนายดวงเมือง โหรทำนายว่าบาปที่ท้าวลินทองกระทำไว้กับ บิดามารดาซึ่งเคยมีพระคุณต่อทั้งสองอย่างรุนแรง ไม่อาจมีทางแก้ไขใดๆได้ หากมีเพียงแต่การลดหนักให้ เบาลงได้ เพียงการสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศให้แก่คุณของบิดามารดา

ด้วยเหตุนี้ท้าวลินทองจึงมีคำสั่งให้ดำเนินการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาสององค์ เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าองค์ที่สร้างอุทิศแด่มารดานั้นคือพระพุทธรูปมิ่งเมือง ที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดสุวรรณาวาส ซึ่งตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ส่วนพระที่สร้างเพื่ออุทิศ ให้บิดานั้นคือพระยืนพุทธมงคลที่วัดพุทธมงคล (วัดบ้านสระ) ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้

ครั้งเมื่อสร้างพระทั้งสององค์เสร็จเรียบร้อยแล้วท้าวลินทองได้ล้มป่วยลง และได้มี โหรจากเมืองพิมายผ่านมาและได้อาสาทำนายว่าท้าวลินทองจะถึงแก่กรรมภายในเจ็ดวันนี้ ซึ่งสร้าง ความโกรธแค้นให้กับท้าวลินทองเป็นอย่างมาก จึงได้มีคำสั่งประหารโหรผู้นั้นเสีย หากแต่กรมการเมือง ได้ร้องขอชีวิตไว้ โหรได้ทำนายต่อว่าหากได้สร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ทองคำขึ้นมาอีกองค์

ความทุกข์ร้อนจะเบาบางลงบ้าง ดังนั้น ท้าวลินทองจึงได้สั่งให้สร้างพระพุทธรูปดังกล่าวขึ้นมา และให้สร้างอุโบสถครอบองค์ไว้ แต่ขณะดำเนินการสร้างอุโบสถอยู่นั้นท้าวลินทองได้ถึงแก่กรรม โดยก่อนเสียชีวิตจึงได้อธิษฐานว่า ขออย่าให้มีใครมาพบเจอพระพุทธรูปดังกล่าวเลยหากมีผู้ใดพบเห็นขอให้มันเป็นไปเกิดความพินาศิบหาย...”

ประวัติศาสตร์ : บ้านกันทาง (คันธาร์), เมืองคันทวิไชย, อำเภอโคกพระ และอำเภอกันทรวิชัย

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการตั้งเมือง “กันทรวิชัย” ดังนี้

พ.ศ.2417 เพี้ยคำมูล กรมการเมืองมหาสารคามในขณะนั้น ได้นำพาผู้คนจากเมืองร้อยเอ็ดและมหาสารคาม มาตั้งถิ่นฐานบริเวณ “บ้านกันทาง (คันธาร์)” และขอกับราชสำนักกรุงเทพฯ ขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ ยกฐานะเป็นเมือง “คันทวิไชย (กันทรวิชัย)” ตั้ง เพี้ยคำมูล เป็น พระปฐมวิเศษ (คำมูล) เจ้าเมืองคนแรก

ต่อมา พระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ให้พระปฐมวิเศษ (คำมูล) ย้ายผู้คนไปตั้งเมืองที่บ้านมะขามเฒ่า (ขามเฒ่า) เป็นเหตุให้ เจ้าเมืองกามะลาไสย (กมลาไสย) ฟ้องร้องว่ารุกล้ำเขตแดน ราชสำนักกรุงเทพฯ จึงตัดสินให้ย้ายกลับมาตั้งเมืองที่บ้านกันทางนับตั้งแต่ พ.ศ.2421 เป็นต้นมา

ครั้นเมื่อปี พ.ศ. 2426 ได้เกิดคดีความระหว่างเมืองคันทวิไชยกับเมืองมหาสารคาม พระปฐมวิเศษ (คำมูล) จึงต้องเดินทางไปชำระความที่กรุงเทพฯ และได้ถึงแก่กรรมลง ชาวเมืองคันทวิไชยจึงไปขอให้ท้าวทองคำ หลานพระขัติยวงษา (จันทร์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดมาเป็นเจ้าเมือง และได้รับการแต่งตั้งพระปฐมวิเศษ (ทองคำ) เจ้าเมืองคันทวิไชย เมื่อปี พ.ศ.2432

จนถึงปี พ.ศ. 2443 ได้มีการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ จึงมีการปรับเปลี่ยนการปกครองจากเมืองคันทวิไชย เป็น “อำเภอกันทรวิชัย” ขึ้นกับจังหวัดมหาสารคาม

อย่างไรก็ตามเมื่อปี พ.ศ. 2460 ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอกันทรวิชัย เป็น “อำเภอโคกพระ” ตามนโยบายของทางราชการที่ต้องการให้ชื่ออำเภอสอดคล้องหรือแสดงถึงภูมิลักษณะของท้องถิ่น และใช้มาจนถึงปี พ.ศ. 2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อกลับมาใช้ “กันทรวิชัย” อย่างเดิมจนถึงปัจจุบัน

เดิมที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยได้ตั้งอยู่บริเวณ ริมฝั่งทางด้านทิศใต้ของหนองบัว บริเวณโรงเรียนบ้านคันธาร์ปัจจุบัน แต่เนื่องจากสถานที่มีความคับแคบไม่สามารถขยายเมืองออกไปได้ ประกอบกับขณะนั้นได้มีผู้คนเริ่มตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านโคกพระและขยายวงกว้างออกไป

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2458 สมัยที่หลวงชาญรัฐกิจ ดำรงตำแหน่งเป็นนายอำเภอ จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บริเวณริมฝั่งหนองบัวด้านทิศเหนือ สถานที่ราชการต่าง ๆ ก็ย้ายขยายมาตั้งอยู่

ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ผู้คนก็เข้ามาจับจองพื้นที่และตั้งบ้านเรือน รวมทั้งการเข้ามาของพ่อค้าชาวจีนซึ่งมาตั้งร้านค้าแบบตึกดินบริเวณใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอ

ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) เมื่อปี พ.ศ.2478 ตลาดและร้านค้าจึงย้ายมาอยู่ด้านทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอจนถึงปัจจุบัน

ร่องรอยโบราณวัตถุสถานเมืองโบราณกันทรวิชัย

บริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัย ปรากฏร่องรอยโบราณวัตถุสถานหลายประเภท มีทั้งร่องรอยที่เป็นศาสนสถาน ประติมากรรมรูปเคารพทางศาสนา โบราณวัตถุประเภทสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งร่องรอยของคูน้ำคันดินที่อยู่รอบตัวเมือง เป็นหลักฐานที่แสดงถึงพัฒนาการของเมืองโบราณกันทรวิชัยในอดีต ดังนี้

ร่องรอยคูน้ำคันดิน

พื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยมีลักษณะเป็นเนินดินที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นวงรี คล้ายรูปไข่ซ้อนเป็นสองชั้น เป็นลักษณะสำคัญของผังเมืองโบราณที่พบทั่วไปในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา อันเป็นลักษณะการ “ตั้งเมือง” ในสมัยวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ (ยุคเหล็กหรือยุคโลหะตอนปลาย) ต่อเนื่องกับวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น (วัฒนธรรมทวาราวดี) มีอายุประมาณ 2,500 – 1,000 ปีที่ผ่านมา โดยมีความสัมพันธ์ร่วมกับเมืองโบราณอื่น ๆ เช่น ฟาแดดสงยาง นครจำปาศรี จันเสน เป็นต้น

โบราณสถาน

ร่องรอยโบราณสถานที่พบในบริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัยส่วนใหญ่จะใช้ “อิฐดินเผา” เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง โดยอาจจำแนกลักษณะโบราณสถานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ **สตูปเจดีย์** สร้างขึ้นตามคตินิยมในพุทธศาสนา เช่น เนินดินขนาดใหญ่ภายในวัดพุทธมงคล อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมณฑล ปัจจุบันมีการเทคอนกรีตทับไว้ ยังมีร่องรอยการก่ออิฐฐานสี่เหลี่ยมที่เคยรองรับองค์สตูปเจดีย์ จัดเป็นโบราณสถานในวัฒนธรรมทวาราวดีมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16

ศาสนสถาน พบร่องรอยโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 10.50 x 37 เมตร มีบันไดทางเข้าหันไปทางทิศใต้ ฐานอาคารเป็นศิลาแลง ด้านบนก่อด้วยอิฐ มีฐานพระประธานทำด้วยศิลาแลงด้านทิศเหนือ สันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นฐานสตูปเจดีย์มาก่อน หรืออาจเป็นฐานอาคารพระอุโบสถหรือวิหาร ที่มีอายุก่อสร้างอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ต่อมาอาจถูกดัดแปลงต่อเติม

เสาหลักคาและเครื่องบนด้วยไม้ มุงด้วยกระเบื้องโดยชาวบ้านที่มาตั้งถิ่นฐานภายหลังให้เป็นศาสนสถาน ชาวบ้านเรียกโบราณสถานแห่งนี้ว่า “อุ่มญาคู”

แท่งศิลาหรือใบเสมา

ภายในเมืองโบราณกันทรวิชัยได้พบแท่งศิลาหรือเรียกว่าใบเสมา ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีอายุร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี สันนิษฐานว่า น่าจะมีการเคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองโบราณ และนำมาปักไว้ตามสถานที่ซึ่งชาวบ้านในขณะนั้นคิดว่าเป็นสถานที่สำคัญ เช่น เนินดินในวัดพุทธมงคล ใกล้กับฐานโบราณสถานอุ่มญาคู บริเวณวัดพุทธไสยาสน์(วัดพระนอน) ใบเสมาที่พบมีทั้งทำจากหินทรายและศิลาแลง ส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา ในวัฒนธรรมทวารวดี เมื่อประมาณ 1,000 ปี ที่ผ่านมา

ประติมากรรมพระพุทธรูปแบบลอยตัว

พระพุทธรูปมณฑล ประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์บนเนินดินภายในวัดพุทธมณฑล สูงประมาณ 4 เมตร สลักจากหินทราย มีเศียรพระพักตร์เป็นรูปทรงกระบอก องค์พระพุทธรูปยืนเอียงแบบตริภังค์ ครองจีวรห่มเฉียง ชายผ้าสังฆาฏิทำเป็นจีบซ้อนและทิ้งชายผ้ายาวเลยพระนาภี (หน้าท้อง) พระหัตถ์ซ้ายขนานกับพระวรกาย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปวัฒนธรรมทวารวดีในช่วงปลายที่ผสมผสานกับศิลปะแบบท้องถิ่น อายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 ส่วนพระพักตร์และพระหัตถ์ขวาที่ชำรุดได้รับการซ่อมบูรณะเมื่อปี พ.ศ.2460 ตามความเข้าใจของชาวบ้านผู้ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา โดยให้พระหัตถ์ขวาจับบริเวณพระนาภี (หน้าท้อง) ทำให้แบบแผนขององค์พระพุทธรูปผิดไปจากพุทธลักษณะแบบดั้งเดิม เพราะการสร้างพระพุทธรูปยืนให้พระหัตถ์ขวาจับที่พระนาภี (หน้าท้อง) นั้นไม่เคยปรากฏตามแบบแผนพุทธลักษณะแบบดั้งเดิม ถ้าพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (หน้าอก) จะเป็นการแสดงปางประทานอภัยหรือปางแสดงธรรม หรือถ้าผายพระหัตถ์ออกไปด้านหน้าเพื่อแสดงปางประทานพร

พระพุทธรูปนั่งเมือง ประดิษฐานอยู่ภายในซุ้มด้านหน้าวัดสุวรรณवास บริเวณด้านเหนือเขตพื้นที่เมืองโบราณ สลักจากศิลาทรายสีแดง เดิมชำรุดค่อนข้างมากเหลือเฉพาะส่วนพระบาทขึ้นไปถึงบริเวณบั้นพระองค์ ชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่ โดยยึดรูปแบบตามพระพุทธรูปมณฑล แต่ยืนตรงแบบสมถังค์

พระพิมพ์ดินเผา

ชาวบ้านได้ขุดพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากตามเนินดินและกองอิฐในตัวเมืองโบราณกันทรวิชัยตั้งแต่ปี พ.ศ.2514 เป็นต้นมา จากการศึกษาพบว่าเป็นพระพิมพ์ดินเผาที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดีมีอายุอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 โดยจำแนกพระพิมพ์ตามลักษณะรูปแบบออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก คือ

พิมพ์ที่ 1 พระพิมพ์รูปพระพุทธรองค์ประทับนั่งแบบวิฆาสนะ (ขัดสมาธิเพชร) บนฐานดอกบัวแสดงปางธยานมูทรา แปลความว่า เป็น “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” หรืออาจเป็น “พระพุทธรอมิตาละ” ในคติความเชื่อพุทธศาสนานิกายมหายาน

พิมพ์ที่ 2 พระพิมพ์รูปพระพุทธรองค์ประทับนั่งแบบปรียงาสะ (ขัดสมาธิราบ) พระหัตถ์แสดงปางธรรมจักรมูทรา แปลความว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี”

พิมพ์ที่ 3 พระพิมพ์รูปพระพุทธรองค์ประทับนั่งแสดงปางธยานมูทรา แวดล้อมด้วยเครื่องสูงและลวดลายพฤกษา แปลความว่า “พระพุทธรเจ้าประทับใต้ต้นไม้มะเดียรสูนุตตรสัมมาโพธิญาณใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ หรือตอนที่ประทับใต้ต้นราชายคนะ เพื่อรับถวายข้าวสาคูก่อนเสด็จ”

แผ่นโลหะเงินดุน

โบราณวัตถุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ถูกขุดค้นพบบริเวณ “อุมัญญาคู” คือ โลหะเงินที่ถูกตีเป็นแผ่นแบน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 8 x 10 เซนติเมตร ทุกแผ่นมีการนูนหรือดุนเป็นรูปพระพุทธรูปส่วนใหญ่ประทับนั่งแบบธยานมูทรา (ปางสมาธิ) พระหัตถ์แสดงปางวิตรรกมูทรา (แสดงธรรม) รูปสลูปะเจดีย์ รูปเทวคาหรือบุคคลชั้นสูง และรูปธรรมจักรประดับบนยอดเสา บรรจุมุมอยู่ในลักษณะเครื่องปั้นดินเผาทั้งกลม ปากกว้าง และมีบาเป็นสัน ซึ่งเป็นรูปแบบตามศิลปะสมัยวัฒนธรรมทวารวดีตอนปลาย มีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16

จากร่องรอยโบราณวัตถุสถานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมืองโบราณกันทรวิชัย เป็นชุมชนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (ยุคโลหะตอนปลาย) เมื่อประมาณ 2,500 ปีที่ผ่านมา ร่วมสมัยกับชุมชนโบราณที่ปรากฏร่องรอยคูน้ำคันดินล้อมรอบอีกหลาย ๆ แห่งในลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล

ต่อมาเมื่อประมาณ 1,000 ปีที่ผ่านมาได้พัฒนาสู่การเป็นชุมชนที่มีความสำคัญสำคัญในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 ได้รับเอาคติความเชื่อทางพุทธศาสนาตามแบบแผนสังคมและวัฒนธรรมแบบทวารวดีเข้ามาบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม จักระเบียบบงศ์กรภายในสังคมจนกลายเป็น “เมือง” ส่งผลให้มีการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

5.2 ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้

ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งกระบวนการที่ก่อให้เกิดทั้งผลที่เป็นปรากฏการณ์ ผลในเชิงแนวคิด ผลในเชิงรูปธรรม และผลกระทบ (Impact) ในรูปแบบต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

5.2.1 ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างทีมวิจัย

ทีมวิจัยนักวิชาการจะต้องมีการค้นหาโจทย์ในใจ และการกำหนดเป้าหมายขององค์ความรู้และปฏิกิริยาที่เกิดจากการศึกษา เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจหรือความท้าทาย เพราะการตั้งเป้าหมายทางวิชาการของนักวิชาการนั้น นอกจากจะต้องสอดคล้องกับความถนัดและความสนใจแล้ว ยังต้องสอดคล้องกับการมองภาพรวมการวิจัยและการตอบ โจทย์ในอนาคตด้วย ในขณะเดียวกันก็ต้องอาศัยการสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวในการเชื่อมโยงและบูรณาการการทำงานร่วมกันภายในทีม รวมทั้งต้องมีการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจใน “รูปแบบและแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม” และการสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับ “บทบาทและวิธีการทำงาน” ของทีมวิจัยนักวิชาการ เพื่อให้ทีมวิจัยนักวิชาการสามารถมองเห็น “ทิศทาง” การทำงานร่วมกันได้ รูปแบบการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจอาจใช้การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่เคยทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

ก่อนการทำงาน ทีมวิจัยนักวิชาการจะต้องร่วมกันกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินงานเพื่อเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สามารถคัดเลือกวิธีการดำเนินงานและเนื้อหาที่เหมาะสมได้ดียิ่งขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จและคุณภาพของการดำเนินงาน

เมื่อทีมวิจัยนักวิชาการพบกับทีมวิจัยท้องถิ่น ประเด็นแรกที่ต้องให้ความสำคัญ คือ การปรับ โจทย์ในใจของนักวิชาการให้ผสมผสานกันอย่างลงตัวกับโจทย์ของท้องถิ่น รวมทั้ง การให้ความสำคัญกับ “การสร้างความสัมพันธ์” ระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการและทีมวิจัยท้องถิ่น โดยเฉพาะ “การให้เกียรติและความเคารพซึ่งกันและกัน” และการสร้างความสัมพันธ์ในเชิง “เครือญาติ”

5.2.2 ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาข้อมูล

ผลจากการศึกษาข้อมูล “สายตระกูลและบุคคลสำคัญในเมืองกันทรวิชัย” เป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ และมีท่าทีที่กระตือรือร้นในการให้ข้อมูล นอกจากนี้ชาวบ้านยังแสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจที่มีต่อบรรพบุรุษและท้องถิ่นของตน โดยหลังจากการจัดเวทีตรวจสอบข้อมูลสายตระกูลสำคัญของชาวเมืองกันทรวิชัยแล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีจำนวนหนึ่งที่ยังไม่มีการเก็บรวบรวมแผนผังสายตระกูล ได้เสนอให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลแผนผังสายตระกูลของตนโดยให้ทีมวิจัยนักวิชาการและนิสิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์เป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยมีเป้าหมายว่าอยากให้สายตระกูลของตนปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล

นายสุวรรณ เหล่าลือชา ทีมนักวิจัยท้องถิ่น ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรม สืบสายตระกูลของเมืองกันทรวิชัย ว่า

“...ทำแบบนี้จะได้รู้ว่าเราเป็นใคร มีญาติพี่น้องคือใครบ้าง ซึ่งถ้าลูกหลานมาฟังคง จะได้รับความรู้มาก และจะได้รู้ว่าคนที่อยู่ในเมืองกันทรวิชัยนี้เป็นญาติพี่น้องที่เกี่ยวดองกันไปมา...”

นอกจากนี้ การศึกษา “สายตระกูลและบุคคลสำคัญในเมืองกันทรวิชัย” ยังทำให้ได้ข้อมูล ที่แสดงถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของเมืองกันทรวิชัยด้านต่าง ๆ เช่น การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ภูมิปัญญา ฯลฯ ผ่านคำบอกเล่าเกี่ยวกับบุคคลในสายตระกูลต่าง ๆ อีกด้วย

ผลจากการการศึกษา “สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย” ที่สนับสนุนให้นักเรียน ซึ่งเป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเอง โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้รู้ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นทำให้เกิดการเชื่อมโยงทั้งในแง่จิต ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดกระบวนการสืบสานและถ่ายทอดประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญ อย่างเป็นทางการ ตลอดจนเกิดการซึมซับและตระหนักถึงคุณค่าขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับ สถานที่สำคัญของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังกระตุ้นให้นักเรียนได้ตั้งคำถามต่อสิ่งต่างๆรอบตัว สร้างสำนึก ของการเป็นนักประวัติศาสตร์และนักวิจัย ตลอดจนคุณสมบัติของการเป็นผู้รักในความรู้และจัดระบบ ความคิด เช่น การกล้าที่จะซักถามในสิ่งที่ไม่ทราบและสงสัย การสรุปอธิบายประเด็นที่ได้จากการศึกษา เป็นต้น

ปรากฏการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเวทีสรุปความรู้ที่ได้จากการสำรวจ สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย คือ ผู้เข้าร่วมเวทีเริ่มตั้งคำถามกับสิทธิครอบครองพื้นที่บริเวณคูน้ำ คันดินของเมืองโบราณกันทรวิชัย ว่า สิทธิครอบครองส่วนบุคคลนั้นเป็นสิทธิที่ถูกต้องหรือชอบธรรม หรือไม่ จะมีกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างไรเพื่อให้สามารถเรียกร้องหรือขอความร่วมมือจากทั้งส่วนบุคคล และชุมชนที่เป็นเจ้าของคูน้ำในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาให้เป็นคูน้ำรอบตัวเมืองอันจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยและพื้นที่ใกล้เคียง แต่หลังจากการอภิปรายอย่าง หลากหลายทำให้ได้ข้อสรุปว่า การผลักดันการดำเนินงานดังกล่าวเป็นเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์ของ ของผู้คนจึงเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ขณะนี้จึงควรเคลื่อนไหวเฉพาะการให้ความรู้ เกี่ยวกับร่องรอยคูเมืองโบราณผ่านพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล ส่วนการเคลื่อนไหวผลักดันดังกล่าว อาจจะเป็นประเด็นที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

การศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาในวิถีชีวิต เป็นการดำเนินงานต่อเนื่องจาก “การศึกษา สภาพแวดล้อมชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย” โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการ ผู้รู้ในท้องถิ่น ร่วมกับครูและนักเรียน ในการกำหนดประเด็นภูมิปัญญาอันมีคุณค่าและความสำคัญ ในวิถีชีวิตของชาวอำเภอกันทรวิชัย ระบุผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และร่วมกันศึกษาโดยการสัมภาษณ์และ

เก็บข้อมูลตามประเด็นที่ร่วมกันกำหนด คือ

- ภูมิปัญญาด้านการดูแลสุขภาพ
- ภูมิปัญญาด้านประเพณี การแสดง การละเล่น
- ภูมิปัญญาด้านประเพณีพิธีกรรม
- ภูมิปัญญาด้านศิลปะ หัตถกรรม

ผลจากการศึกษา “ภูมิปัญญาในวิถีชีวิต” โดยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย ผู้รู้ในท้องถิ่น ครูและนักเรียน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ โดยเฉพาะการได้รับรู้ถึงภูมิปัญญาอันมีคุณค่าของชาวเมืองกันทรวิชัย ในขณะเดียวกันก็เป็นการกระตุ้นให้กลุ่มผู้ร่วมกระบวนการศึกษาได้เกิดความรู้สึกตระหนักในคุณค่าหรือความสำคัญของภูมิปัญญาในวิถีชีวิต และเกิดแนวคิดที่จะอนุรักษ์ ฟื้นฟู หรือพัฒนาใช้ภูมิปัญญาบางอย่างให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนการได้ข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล รวมทั้ง การเก็บข้อมูลในครั้งนี้ได้สร้างความตื่นตัวให้แก่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่สนใจที่จะมอบเครื่องมือเครื่องใช้หรือวัตถุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในวิถีชีวิต ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ของนายสมาน อัครเศรษฐ์ หมอสูตรขวัญ ว่า

“...ที่บ้านมีข้าวของเครื่องใช้หลายอย่างที่เคยใช้สมัยเด็ก ๆ แต่ตอนนี้ไม่ได้ใช้แล้ว เก็บไว้ก็แค่จะสูญหายไป ถ้าเอามาเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์คงจะเป็นประโยชน์สำหรับคนรุ่นหลังได้ศึกษา...”

ในประเด็นนี้ ผู้ศึกษาข้อมูลได้ให้คำตอบว่า ขณะนี้พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลเป็นเพียงการศึกษาข้อมูล ยังไม่ได้มีการจัดแสดงอย่างเต็มรูปแบบ ถ้าเมื่อไหร่พร้อมแล้วจะขอให้คุณตาสมานให้ความอนุเคราะห์ในโอกาสต่อไป

ผลจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองโบราณกันทรวิชัย” ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งทีมวิจัยนักวิชาการ ทีมวิจัยท้องถิ่น ผู้รู้ในท้องถิ่น ครูและนักเรียน และคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเด็น “ความรู้จากภายในและความรู้จากภายนอก” ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อการเรียนรู้เรื่องเมืองโบราณกันทรวิชัยอย่างรอบด้าน นายพนม กันทรพันธุ์ ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้จากกิจกรรมดังกล่าว ว่า

“...เป็นเรื่องที่ดี เพราะเวลาเราเอาไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ เรื่องจากภายในก็เอาไว้ให้คนอื่น ๆ หรือนักท่องเที่ยวได้ศึกษา ส่วนเรื่องจากภายนอกก็จะมีประโยชน์สำหรับลูกหลานที่จะได้รู้จักเมืองโบราณกันทรวิชัยได้ดียิ่งขึ้น...”

นายประหยัด บุญเรือง ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคันธาร์ ก็ได้กล่าวถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากกิจกรรมการเรียนรู้ “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองโบราณกันทรวิชัย” ว่า

“...เป็นความรู้ที่จะช่วยสนับสนุนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะที่ผ่านมาครูผู้สนใจยังไม่มีแหล่งข้อมูลและที่ปรึกษาจึงไม่ค่อยมั่นใจในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดี วันนี้พอได้รู้ข้อมูลและมีที่ปรึกษาแล้ว คิดว่า หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมืองโบราณกันทรวิชัยน่าจะสำเร็จได้โดยง่าย...”

5.2.3 หนังสือ, เอกสารเผยแพร่ และนิทรรศการชั่วคราว เรื่อง “เมืองโบราณกันทรวิชัย”

ผลจากกิจกรรมการตรวจสอบข้อมูล ทำให้มีการปรับปรุงข้อมูลจาก (ร่าง) หนังสือ “เมืองโบราณกันทรวิชัย” และมอบหมายให้ทีมวิจัยนักวิชาการเพิ่มเติมข้อมูลให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เพื่อส่งต้นฉบับให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลคันธารราษฎร์เป็นผู้สนับสนุนจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ ประกอบด้วยหัวข้อ ต่อไปนี้

- 1) ประวัติศาสตร์และพัฒนาการเมืองโบราณกันทรวิชัย
- 2) ผู้คนและสายตระกูลของชาวกันทรวิชัย
- 3) สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย
- 4) ทรัพยากร การผลิต และการดำรงชีวิตชาวเมืองกันทรวิชัย
- 5) ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตชาวเมืองกันทรวิชัย

นอกจากหนังสือ “เมืองโบราณกันทรวิชัย” ซึ่งเป็นเอกสารฉบับที่มีข้อมูลสมบูรณ์แล้ว ทีมวิจัยก็ได้ร่วมกันกำหนดวิธีการนำเสนอข้อมูล โดยมอบหมายให้ทีมวิจัยนักวิชาการไปจัดทำเอกสารเผยแพร่เพื่อความสะดวกในการศึกษาและเผยแพร่ และนิทรรศการชั่วคราว เพื่อนำเสนอเรื่องราวที่ได้จากการศึกษาข้อมูล ตามหัวข้อ ดังนี้

- 1) ตำนานเมืองโบราณกันทรวิชัย
- 2) บ้านกันทาง (คันธาร์), เมืองกันทรวิชัย, อำเภอโคกพระ, และอำเภอกันทรวิชัย
- 3) สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย
- 4) ร่องรอยโบราณวัตถุสถาน
- 5) ผู้คนและสายตระกูล
- 6) ภูมิปัญญาในวิถีชีวิต

ทีมวิจัยได้ระดมความคิดเห็นแผนการจัดแสดงนิทรรศการ สรุปได้ดังนี้

- สถานที่จัดแสดงประจำ คือ บริเวณลานโพธิ์ วัดพุทธมงคล ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม อันเป็นที่ตั้งของ “พระพุทธมงคล”
- สถานที่จัดแสดงหมุนเวียน เป็นสถานที่ซึ่งจะเคลื่อนย้ายนิทรรศการไปติดตั้งและให้นักเรียนเป็นผู้นำชมนิทรรศการ ได้แก่ นิทรรศการผลงานนักเรียนของโรงเรียนบ้านคันธาร์ และโรงเรียนกันทรวิชัย นิทรรศการในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ในเขตอำเภอกันทรวิชัย

ผลจากการจัดนิทรรศการชั่วคราว ได้สร้างความตื่นตัวให้กับชาวอำเภอกันทรวิชัย เป็นอย่างดี เนื่องจากเป็นผลที่เป็น “รูปธรรม” สิ่งแรกที่ได้จากการศึกษาข้อมูล รวมทั้ง ทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างก็เริ่มมองเห็นว่า ภายในพิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคลที่จะก่อตั้งขึ้นจะมีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร หรือจะมีเรื่องราวอะไรบ้างที่จะจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ อาจสรุปได้ว่า “นิทรรศการชั่วคราว” เป็นเสมือนแรงกระตุ้นที่สำคัญประการหนึ่งที่ส่งผลต่อชุมชนและทีมวิจัย

5.3 แนวทางการขยายผล

หลังจากการดำเนินงานขยายผลในกิจกรรมแรก คือ “นิทรรศการชั่วคราว” ได้ดำเนินไป ระยะเวลาหนึ่ง ปรากฏว่า ผู้คนในท้องถิ่นให้ความสนใจและเริ่มเห็นรูปธรรมมากขึ้นจากการศึกษาข้อมูล ทีมวิจัยร่วมกับ ผู้รู้ในท้องถิ่น ครูและนักเรียนที่ร่วมศึกษาข้อมูล จึงได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นเพื่อวางแผนงาน “การขยายผล” ไปยังกิจกรรมอื่นๆ ประกอบด้วย

กิจกรรมที่ 1 มัคคุเทศก์น้อย

มัคคุเทศก์น้อยเมืองโบราณกันทรวิชัยจำนวน 10 คน ที่มีความพร้อมสำหรับการนำชม เมืองโบราณกันทรวิชัย และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล และมีข้อเสนอแนะว่า ให้นักเรียนแต่ละกลุ่ม สลับสับเปลี่ยนกันมาทำหน้าที่เฉพาะวันเสาร์ - อาทิตย์ วันละ 3 – 5 คน ทำหน้าที่ทั้งเป็นผู้ดูแลลานโพธิ์ วัดพุทธมงคล และดูแลพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล

กิจกรรมที่ 2 หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมืองโบราณกันทรวิชัย

หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมืองโบราณกันทรวิชัย เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ช่วงชั้นที่ 2 (ประถมศึกษาปีที่ 4 – 6) โรงเรียน บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2551

กิจกรรมที่ 3 แนวทางการก่อตั้ง “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล”

เรื่อง	ประเด็น	วิธีการ	ผู้รับผิดชอบ	ระยะเวลา
1.เนื้อหาหรือเรื่องราวจัดแสดง	-เนื้อหาส่วนใหญ่ครบถ้วนแล้ว -เรื่องราวบางส่วนสามารถเพิ่มเติมในการจัดแสดงได้ -เนื้อหาบางส่วนต้องเก็บข้อมูลเพิ่มเติมและนำมาเพิ่มเติมในการจัดแสดงเป็นระยะ ๆ	-จัดทำ ตารางวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อจัดแสดง เพื่อส่งให้สถาปนิกเป็นผู้ออกแบบจัดแสดง	-ทีมวิจัย นักวิชาการ	ตุลาคม 2551
2.การออกแบบจัดแสดง	-คนในท้องถิ่นควรมีส่วนในการออกแบบจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ -การออกแบบจัดแสดงต้องรู้งบประมาณอย่างคร่าว ๆ	-มอบหมายให้ทีมวิจัย นักวิชาการ (อาจารย์คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ ประสานงานการออกแบบกับทีมวิจัยท้องถิ่น และนำเสนอต่อชุมชนเป็นระยะ ๆ ก่อนตัดสินใจออกแบบสมบูรณ์	ทีมวิจัย นักวิชาการ	ธันวาคม 2551
3.งบประมาณ	-ขณะนี้ยังไม่มีงบประมาณเพื่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์และการทำงาน	-ช่องทางการจัดหางบประมาณ อาจมีหลายช่องทาง คือ 1) วัดพุทธมงคล 2) อบต.คันธารราษฎร์ 3) องค์การบริหารส่วนจังหวัด 4) จัดทำผ้าป่า และกองทุน 5) ตั้งผู้รับบริจาค -การดำเนินงานในระยะเริ่มต้น เช่น จัดพิมพ์หนังสือ จัดทำนิทรรศการชั่วคราวเพิ่มเติม	-ทีมวิจัย -ผู้นำในท้องถิ่น	ปี 2552

เรื่อง	ประเด็น	วิธีการ	ผู้รับผิดชอบ	ระยะเวลา
3.งบประมาณ (ต่อ)		อบรมภาคเอกชนน้อย จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น จะใช้งบประมาณที่เหลือจากการดำเนินโครงการในส่วนของค่าตอบแทนนักวิจัย ถ้าไม่พอจะขอสนับสนุนจากอบต.คันธารราษฎร์ -การดำเนินงานในระยะต่อไป คือ การหางบประมาณเพื่อจัดแสดงนิทรรศการถาวรและบริหารงานพิพิธภัณฑ์จะช่วยกันเพื่อหางบประมาณช่องทางต่าง ๆ		
4.การบริหารพิพิธภัณฑ์	รูปแบบการบริหารงานพิพิธภัณฑ์	-จัดรูปแบบการบริหารงานพิพิธภัณฑ์ให้เป็นความร่วมมือระหว่าง 1) สภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย 2) อบต.คันธารราษฎร์ 3) โรงเรียนบ้านคันธารและโรงเรียนกันทรวิชัย 4) วัดพุทธมงคล -รูปแบบการบริหารงานจะเสนอให้อยู่ในโครงสร้างของอบต.คันธารราษฎร์ เพื่อให้สามารถสนับสนุนทั้งด้านบุคลากรและงบประมาณ คล้ายคลึงกับรูปแบบการบริหารงานของพิพิธภัณฑ์จินเสน	ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในท้องถิ่น โดยทีมวิจัยท้องถิ่นจะเป็นผู้ประสานงานในระยะเริ่มต้น	ปี 2552

กิจกรรมที่ 4 การขยายผลด้านอื่น ๆ

นอกจากแนวทางการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล แล้ว ผู้เข้าร่วมเวที “วางแผนขยายผล” ยังได้ให้ข้อเสนอแนะในการขยายผลการดำเนินงานไปยังกิจกรรมอื่น ๆ อีก ดังนี้

โครงการ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นโครงการที่สอดคล้องและสนับสนุนต่อการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลเป็นอย่างดี ยิ่งในขณะนี้อำเภอกันทรวิชัยมีความพร้อมด้านข้อมูล แนวทางการดำเนินงาน และทรัพยากรบุคคลแล้ว เชื่อว่า โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะก่อให้เกิดประโยชน์ และคุณค่าต่อชาวอำเภอกันทรวิชัย

การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ในอำเภอกันทรวิชัย

นอกจากการให้ความสนใจในการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลแล้ว ในเวที “วางแผนขยายผล” ยังมีข้อเสนอแนะให้มีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ขึ้นอีกในอำเภอกันทรวิชัย เพื่อให้เมืองกันทรวิชัยเป็นเมืองที่มีคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม โดยมีเป้าหมายการขยายผลไปยัง พิพิธภัณฑ์อื่น ๆ คือ แหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชาวอีสาน บ้านนายพนม กันทรพันธุ์ และวัดสุวรรณาวาส

การพัฒนา “หนองบัว”

แนวคิดในการพัฒนาหนองบัว เป็นข้อเสนอแนะของนายศีลธรรม รอบวงษ์จันทร์ ทีมวิจัยท้องถิ่น เลขานุการสภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินโครงการ ซึ่งเกิดจากการได้ร่วมกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) แล้วพบว่า เป็นกระบวนการที่สามารถเป็นทางออกของการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับหนองบัว ซึ่งเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชาวเมืองกันทรวิชัยเป็นอย่างมาก แต่ปัจจุบัน หนองบัวกำลังประสบกับปัญหามลภาวะ ทั้งจากสารพิษในการเกษตรของผู้ที่อยู่อาศัยรอบหนองบัวกว่า 20 หมู่บ้าน น้ำเสียจากชุมชน ในเขตตำบลโคกพระ ปัญหาการตื้นเขินจากการทับถมของตะกอนพีชน้ำ การลดลงอย่างรวดเร็วของทรัพยากรพืชและสัตว์ในหนองบัว

จากกิจกรรมการสรุปและขยายผลที่ประกอบด้วย เวที “สรุป ตรวจสอบ สะท้อน ไปยังชุมชน และกำหนดแนวทางในการขยายผล”, การตรวจสอบข้อมูล, การจัดทำนิทรรศการชั่วคราว และเวที “วางแผนขยายผล” สะท้อนให้เห็นว่า นอกจาก “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล” ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของผู้ร่วมโครงการแล้ว ระหว่างกระบวนการทำงานได้ก่อให้เกิดแนวคิดเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดแผนงานและแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ไปยังองค์กรประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องถิ่น

ไม่ว่าจะเป็น คน ทรัพยากร หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรคสิ่งที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อท้องถิ่น

ส่วนที่ 6

บทเรียนจากการดำเนินโครงการ

การดำเนินโครงการ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์
พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ทำให้ได้บทเรียนจากการดำเนินโครงการ
ดังหัวข้อต่อไปนี้

- 6.1 บทเรียนจากการค้นหาและกำหนดโจทย์
- 6.2 บทเรียนจากการสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย
- 6.3 บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล
- 6.4 บทเรียนจากแนวทางการขยายผล

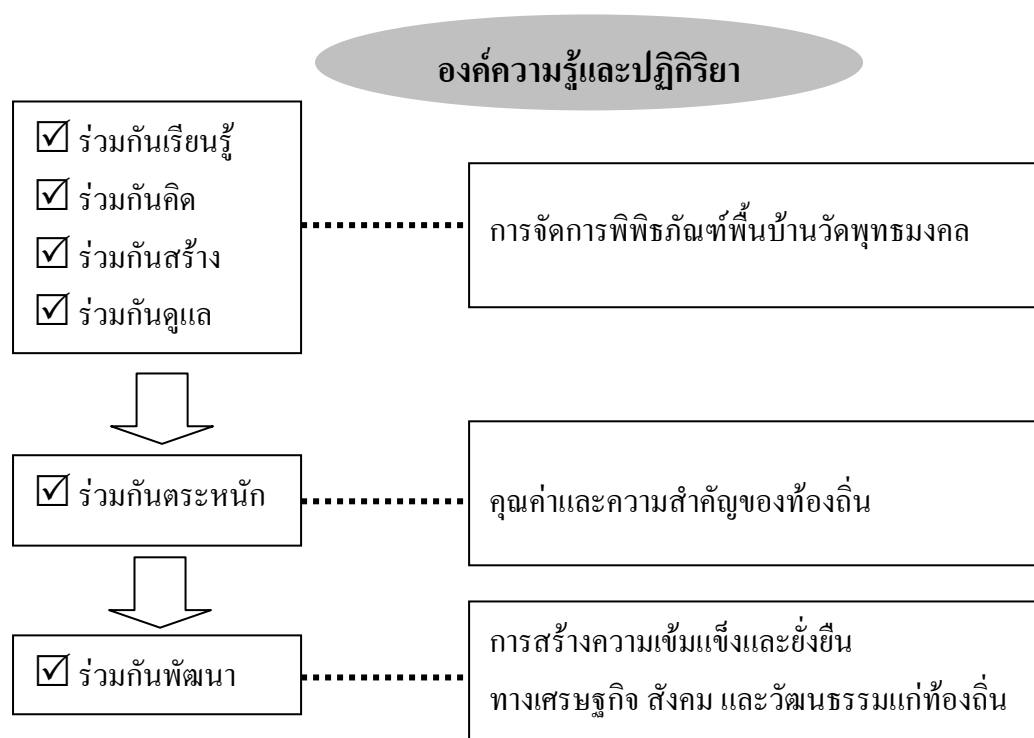
6.1 บทเรียนจากการค้นหาและกำหนดโจทย์

การค้นหาโจทย์ในใจของนักวิชาการ และการกำหนดเป้าหมายองค์ความรู้และปฏิริยาที่เกิดจาก
การศึกษาเป็นขั้นตอนแรกในการทำงานของทีมวิจัยนักวิชาการ ถือว่าเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญอย่างหนึ่ง
เพราะถ้าหากผู้วิจัย โดยเฉพาะในฐานะนักวิชาการหากไม่มีโจทย์หรือเป้าหมายในใจแล้ว นักวิชาการก็จะ
ขาดความสนใจหรือความท้าทาย เพราะการตั้งเป้าหมายทางวิชาการของนักวิชาการนั้น นอกจากจะต้อง
สอดคล้องกับความถนัดและความสนใจแล้ว ยังต้องสอดคล้องกับการมองภาพรวมการวิจัยและการตอบ
โจทย์ในอนาคตด้วย โดยอาจสรุปเป็นบทเรียนจากการค้นหาโจทย์ในใจของนักวิชาการ และการกำหนด
เป้าหมายองค์ความรู้และปฏิริยาที่เกิดจากการศึกษา ได้ดังแผนผัง 1 และแผนผัง 2

PAR	Museum Management
Participatory	▶ ต้องร่วมจริง ๆ ทุกกระบวนการทำพิพิธภัณฑ์ (หาข้อมูล วิเคราะห์ เขียนบท ออกแบบ วางแผนกิจกรรม และการบริหารงาน)
Action	▶ คนในท้องถิ่นโดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องเป็นพระเอกในการดำเนินงาน โดยมีทีมวิจัย เป็นผู้สนับสนุนและอำนวยความสะดวก
Research	▶ วิจัยกระบวนการทำงานเพื่อหาบทเรียน เพื่อนำไปสู่ การขยายผลทั้งในท้องถิ่น และพิพิธภัณฑ์แห่งอื่น ๆ

แผนผัง 1 “โจทย์ในใจ” ในการดำเนินงานของผู้วิจัย

จากแผนผัง 1 แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) และการจัดการพิพิธภัณฑ์ (Museum Management) ซึ่งผู้วิจัยตั้งเป็น “โจทย์ในใจ” ที่ต้องการค้นหาคำตอบว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเป็นคำตอบของการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นได้จริงหรือไม่ และได้กำหนด “เป้าหมายองค์ความรู้และปฏิกิริยา” ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่าง PAR และ Museum Management ดังแผนผัง 2

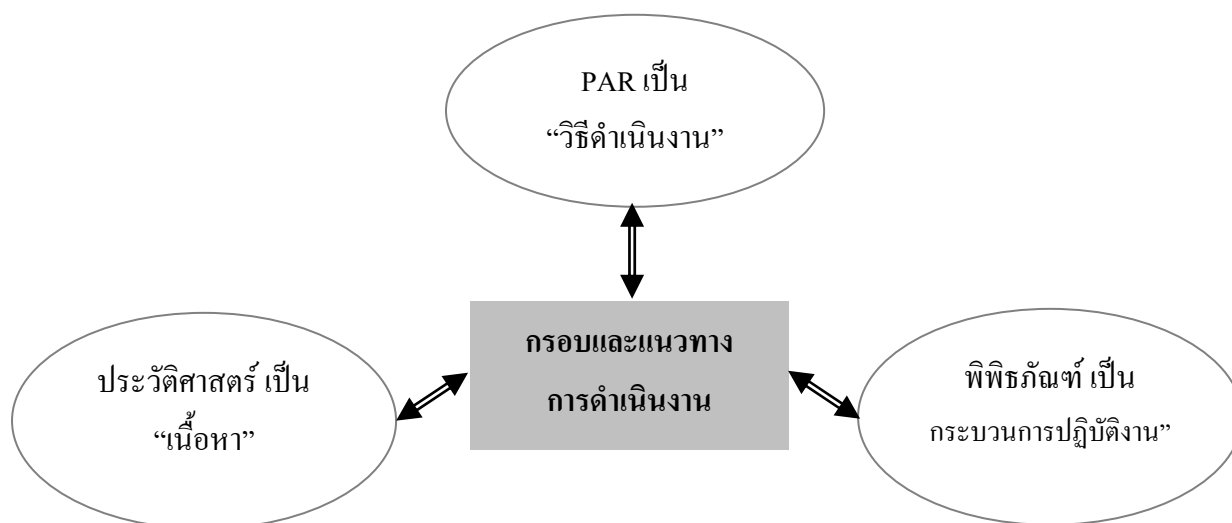

แผนผัง 2 เป้าหมายองค์ความรู้และปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นจากการศึกษาความสัมพันธ์
ระหว่าง PAR และ Museum Management

ในกรณีของ PAR และ Museum Management จะพบว่ามีความท้าทายเพราะคำตอบที่ได้จากการวิจัยจะเป็นบทเรียนสำคัญสำหรับทิศทางการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในอนาคต

กรอบและแนวทางการดำเนินงานจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สามารถคัดเลือกวิธีการดำเนินงานและเนื้อหาที่เหมาะสมได้ดียิ่งขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อความสำเร็จและคุณภาพของการดำเนินงาน วิธีการที่ดีที่สุดในการกำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินงาน คือ “การระดมความคิดเห็นร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย” ซึ่งคล้ายคลึงกันกับการกำหนดโจทย์วิจัยที่ดี ต้องเป็นโจทย์ที่มาจากความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกันระหว่างโจทย์ของคนในท้องถิ่น และโจทย์ของทีมวิจัยนักวิชาการ

การดำเนินโครงการในครั้งนี้ได้กำหนดกรอบและแนวทางการดำเนินงาน ดังแผนผัง 3

แผนผัง 3 กรอบและแนวทางการดำเนินงาน

มีโจทย์วิจัยที่มาจากความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกันระหว่างโจทย์ของคนในท้องถิ่นและโจทย์ของทีมวิจัยนักวิชาการ คือ

“...จะมีกระบวนการอย่างไรในการค้นหาเรื่องราวหรือองค์ความรู้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่มีความหมายรวมถึง ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ประวัติศาสตร์สังคม และความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่น แล้วนำไปสู่การสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชน และการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อท้องถิ่นอย่างยั่งยืนสืบไป...”

บทเรียนที่สำคัญอย่างหนึ่งในการกำหนดโจทย์วิจัย คือ การร่วมกันตั้งเป้าหมายการทำงานให้ชัดเจน และมีผลกระทบ (Impact) ต่อความรู้สึกร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการ จะเป็นสิ่งที่ดึงดูดความสนใจและความร่วมมือในการดำเนินงาน เช่น ในการดำเนินโครงการมีการตั้งเป้าหมายร่วมกัน คือ “การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อท้องถิ่นอย่างยั่งยืนสืบไป” ซึ่งเป็นเป้าหมายที่ทุกคนมองเห็นภาพในเชิงรูปธรรมอย่างชัดเจน และมีความสนใจที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคลในครั้งนี้

6.2 บทเรียนจากการสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

การสร้างความรู้และความเข้าใจร่วมกันของ “ทีมวิจัยนักวิชาการ” เป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่งในการสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยนักวิชาการ เพราะเมื่อทีมวิจัยนักวิชาการมีความเข้าใจ “แนวทางและบทบาท” ในการทำงานแล้วการดำเนินงานจึงไม่ค่อยพบอุปสรรคมากนัก รวมทั้งระหว่างการทำงานศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคามได้จัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการอยู่เป็นประจำ รวมทั้งมีการฝึกอบรม ศึกษาดูงานเป็นระยะ ส่งผลให้ทีมวิจัยนักวิชาการมีความชัดเจนใน “แนวทางและบทบาท” มากยิ่งขึ้น

เมื่อทีมวิจัยนักวิชาการมาพบกับทีมวิจัยท้องถิ่น สถานการณ์ที่อาจเรียกว่าเป็น “ปัจจัยเสริม” ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการและทีมวิจัยท้องถิ่น คือ ความคิดเห็นสอดคล้องกันระหว่าง “โจทย์ในใจของนักวิชาการ และความต้องการของท้องถิ่น ในช่วงเวลาที่เหมาะสม”

การปฏิบัติงานร่วมกันในระยะเริ่มต้นระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการและทีมวิจัยท้องถิ่นได้ให้ความสำคัญกับการสร้าง “ความสัมพันธ์ภายในทีม” ต่างฝ่ายต่างให้เกียรติและเคารพซึ่งกันและกัน ทีมวิจัยนักวิชาการซึ่งเป็นคนรุ่นลูกหลานก็ให้ความเคารพนับถือทีมวิจัยท้องถิ่นในฐานะญาติผู้ใหญ่ ทีมวิจัยท้องถิ่นก็คิดว่าทีมวิจัยนักวิชาการเป็นลูกหลาน

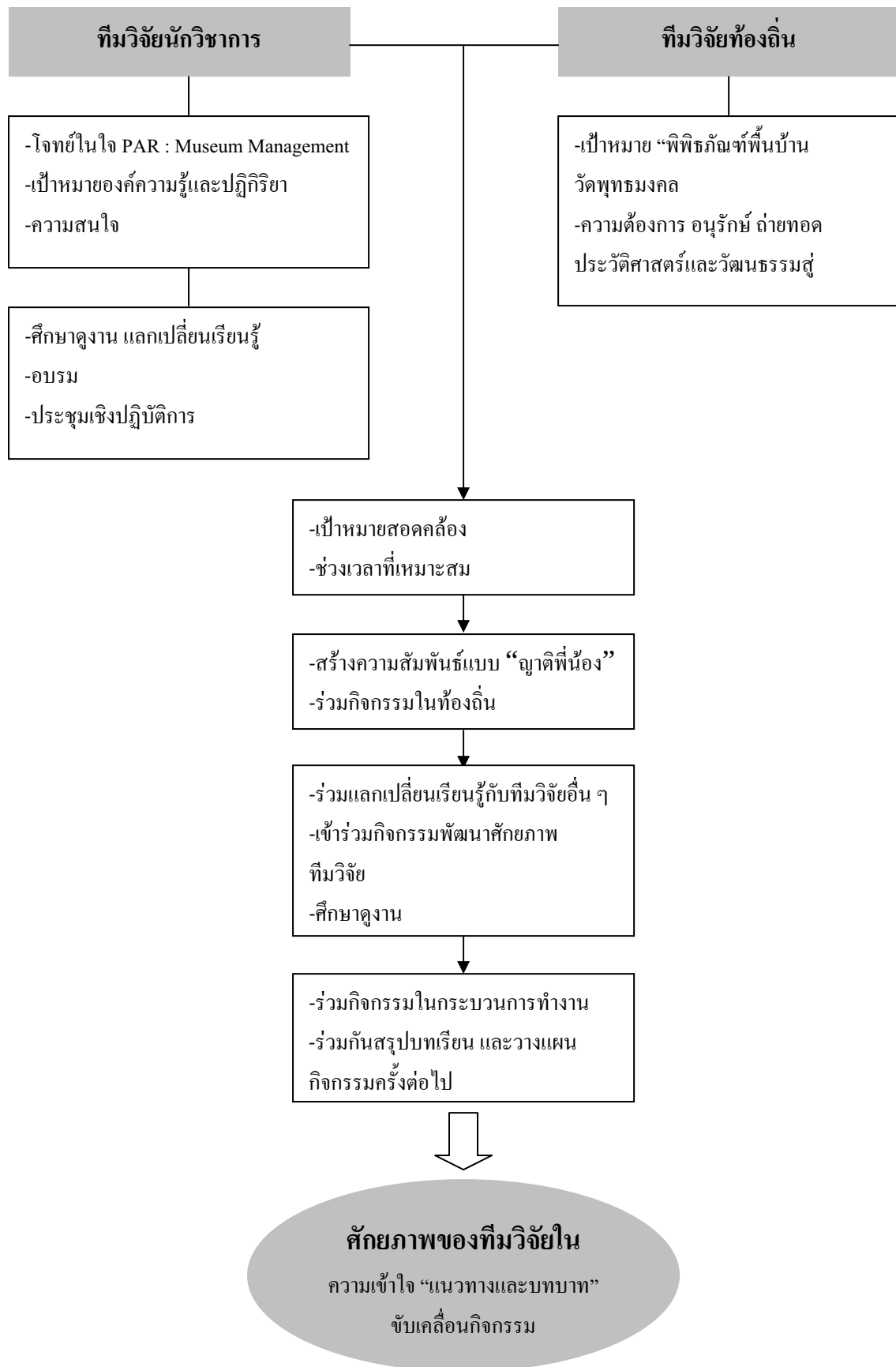
นอกจากการทำงานร่วมกันในบทบาทการวิจัยแล้ว ทีมวิจัยนักวิชาการและทีมวิจัยท้องถิ่นยังมีรูปแบบความสัมพันธ์แบบ “ญาติพี่น้อง” ไปมาหาสู่ ร่วมงานบุญตามเทศกาลประเพณี หรือเหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น อันก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสร้างความสัมพันธ์ภายในทีมวิจัย

ความสัมพันธ์แบบ “ญาติพี่น้อง” ระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการและทีมวิจัยท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานร่วมกันในระยะต่อมา โดยเฉพาะกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยอย่างยิ่ง ตั้งแต่เริ่มต้นโครงการในช่วงกระบวนการค้นหาโจทย์และพัฒนาโครงการ ทีมวิจัยท้องถิ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนายพนม กันทรพันธุ์, นายศีลธรรม ครอบงจันทร์ และนายสุวรรณ เหล่าลือชา ได้ให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง

นอกจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในการบวนการทำงานแล้ว ทีมวิจัยท้องถิ่นยังให้ความสำคัญกับการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาคำรู้และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมวิจัยอื่น ๆ อย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยทั้งในด้านความรู้ความเข้าใจในแนวทางและบทบาทในการดำเนินงานตามโครงการ และการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างทีมวิจัยนักวิชาการและนักวิจัยในท้องถิ่น คือ “การสรุปบทเรียนร่วมกันหลังจากการจัดกิจกรรมและวางแผนการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป”

นอกจากนี้กิจกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย คือ “การศึกษาดูงาน” ซึ่งเป็นปัจจัยในการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และสร้างแรงจูงใจและประสบการณ์ในการดำเนินงานได้อย่างดียิ่ง

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า การสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย ทั้งทีมวิชยานักวิชาการและทีมวิจัยในท้องถิ่นมีกระบวนการที่สอดคล้องกัน คือ เริ่มต้นจากการมี “ความสนใจและเป้าหมาย” ที่ชัดเจน ต่อมาจึงเป็นการสร้าง “ความสัมพันธ์ในทีม” และ “มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการทำงานและการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ” เป็นเครื่องมือผลักดันให้ทีมวิจัยมีความเข้าใจ “แนวทางและบทบาท” ในการดำเนินงาน และสามารถขับเคลื่อนกระบวนการทำงานจนประสบความสำเร็จ สรุปได้ดังแผนผัง 4

แผนผัง 4 สรุปรูปแบบการสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย

6.3 บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลที่จะศึกษาต้องเป็นข้อมูลที่มาจากความคิดเห็นของคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะการตั้งเป้าหมายการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล ซึ่งเป็นการจัดแสดงเรื่องราวของท้องถิ่น ดังนั้นการระดมความคิดของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันอภิปรายค้นหาความต้องการที่แท้จริงจึงเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผลจากการระดมความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดเนื้อหาการศึกษาข้อมูลสำหรับจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลปรากฏดังแผนผัง 5

แผนผัง 5 ประเด็นเนื้อหาและเรื่องราว และผู้รับผิดชอบหลักในการศึกษาข้อมูล

การศึกษาข้อมูลทั้ง 4 ประเด็น จะมีทีมวิทยากรวิชาการและนิสิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์เป็นผู้อำนวยความสะดวก เช่น การประสานงาน การจดบันทึก และการเรียบเรียงเนื้อหาหลังจากการจัดกิจกรรมแต่ละครั้ง เพื่อรวบรวมเป็นเนื้อหาและเรื่องราวที่จะจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล

จากการศึกษา “สายตระกูลและบุคคลสำคัญในเมืองกันทรวิชัย” ปรากฏว่าเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลอย่างเต็มที่ และมีท่าทีที่กระตือรือร้นในการให้ข้อมูล นอกจากนี้ชาวบ้านยังแสดงให้เห็นถึงความภาคภูมิใจที่มีต่อบรรพบุรุษและท้องถิ่นของตน โดยหลังจากการจัดเวทีตรวจสอบข้อมูลสายตระกูลสำคัญของชาวเมืองกันทรวิชัยแล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีจำนวนหนึ่งที่ยังไม่มีการเก็บรวบรวมแผนผังสายตระกูล ได้เสนอให้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลแผนผังสายตระกูลของตน โดยให้ทีมวิทยากรวิชาการและนิสิตสาขาวิชาประวัติศาสตร์เป็นผู้อำนวยความสะดวก โดยมีเป้าหมายว่าอยากให้สายตระกูลของตนปรากฏอยู่ในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล

นอกจากนี้ การศึกษา “สายตระกูลและบุคคลสำคัญในเมืองกันทรวิชัย” ยังทำให้ได้ข้อมูลที่แสดงถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาการของเมืองกันทรวิชัยด้านต่าง ๆ เช่น การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ภูมิปัญญา ฯลฯ ผ่านคำบอกเล่าเกี่ยวกับบุคคลในสายตระกูลต่าง ๆ อีกด้วย

ในขณะที่ กิจกรรมการศึกษา “สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย” ซึ่งสนับสนุนให้นักเรียนซึ่งเป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเอง โดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้รู้ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นทำให้เกิดการเชื่อมโยงทั้งในแง่จิต ความสัมพันธ์ทางสังคม เกิดกระบวนการสืบสานและถ่ายทอดประวัติความเป็นมาของสถานที่สำคัญอย่างเป็นทางการ ตลอดจนเกิดการซึมซับและตระหนักถึงคุณค่าขององค์ความรู้ท้องถิ่นที่เชื่อมโยงกับสถานที่สำคัญของท้องถิ่น นอกจากนี้ยังกระตุ้นให้นักเรียนได้ตั้งคำถามต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว สร้างสำนึกของการเป็นนักประวัติศาสตร์และนักวิจัย ตลอดจนทั้งคุณสมบัติของการเป็นผู้รักในความรู้และจัดระบบความคิด เช่น การกล้าที่จะซักถามในสิ่งที่ไม่ทราบและสงสัย การสรุปอธิบายประเด็นที่ได้จากการศึกษา เป็นต้น

กิจกรรมหนึ่งที่จัดขึ้นระหว่างการศึกษา “สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย” คือ “การแข่งขันตอบคำถามชิงรางวัล” พบว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างดีเยี่ยม สืบเกิดได้จากความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้ง ความตั้งใจในการตั้งคำถามและจดบันทึกคำบอกเล่าของผู้รู้ ซึ่งนอกจากจะตั้งคำถามเฉพาะกับผู้รู้ในท้องถิ่นระหว่างการจัดกิจกรรมแล้ว เมื่อนักเรียนกลับไปที่บ้านยังได้ตั้งคำถามกับพ่อแม่ญาติพี่น้องเพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับสภาพภูมิประเทศดินของเมืองโบราณกันทรวิชัยอีกด้วย

แต่ในกิจกรรมต่อมา คือ ในการศึกษาข้อมูล “ภูมิปัญญาในวิถีชีวิต” นักเรียนและผู้รู้ในท้องถิ่นต่างมีเป้าหมายร่วมกัน คือ เพื่อให้ได้ข้อมูลสำหรับการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อันเป็นผลงานที่ตนเองเป็นผู้ศึกษา ซึ่งการตั้งเป้าหมายดังกล่าว เป็นเป้าหมายที่มีความแตกต่างจากการศึกษา “สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย” ที่มีเป้าหมายเป็น “จักรยาน” แต่ในการศึกษาภูมิปัญญาในวิถีชีวิต

มีเป้าหมาย คือ “ความภาคภูมิใจ” ที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล ผลจากการเปลี่ยนเป้าหมายจาก “รูปธรรม (จักรยาน)” มาเป็น “นามธรรม (ความภาคภูมิใจ)” ได้ส่งผลให้นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรมลดลงจากประมาณ 30 คน เหลือประมาณ 15 คน ซึ่งเปรียบเสมือน “การคัดกรอง” เฉพาะผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมจริง ๆ เท่านั้น เนื่องจากการเข้าร่วมกิจกรรมแต่ละครั้งเป็นความสนใจและเป้าหมายส่วนตัวของนักเรียน ครูและโรงเรียนไม่ได้มีการบังคับหรือส่งผลต่อการเรียนของนักเรียน รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมก็ไม่ได้ค่าตอบแทนใด ๆ มีเพียงการเลี้ยงอาหารกลางวันและขนมเป็นอาหารว่าง ดังนั้นนักเรียนที่ยังอยู่ร่วมกิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นนักเรียนที่มีความสนใจและมีเป้าหมายส่วนตัว

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นระหว่างการสรุปข้อมูลจากการศึกษาสภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย คือ ผู้เข้าร่วมเวทีเริ่มตั้งคำถามกับสิทธิครอบครองพื้นที่บริเวณน้ำคันดินของเมืองโบราณกันทรวิชัย ว่า สิทธิครอบครองส่วนบุคคลนั้นเป็นสิทธิที่ถูกต้องหรือชอบธรรมหรือไม่ จะมีกระบวนการเคลื่อนไหวอย่างไรเพื่อให้สามารถเรียกร้องหรือขอความร่วมมือจากทั้งส่วนบุคคล และชุมชนที่เป็นเจ้าของน้ำในพื้นที่ยื่น ๆ เพื่อพัฒนาให้เป็นน้ำรอบตัวเมืองอันจะเกิดประโยชน์อย่างยิ่งต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยและพื้นที่ใกล้เคียง แต่ภายหลังจากการอภิปรายอย่างหลากหลายทำให้ได้ข้อสรุปว่า การผลักดันการดำเนินงานดังกล่าวเป็นเรื่องที่กระทบต่อผลประโยชน์ของผู้คนจึงเป็นชนวนให้เกิดความขัดแย้งภายในชุมชน ขณะนี้จึงควรเคลื่อนไหวเฉพาะการให้ความรู้เกี่ยวกับร่องรอยคูเมืองโบราณผ่านพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล ส่วนการเคลื่อนไหวผลักดันดังกล่าวอาจจะเป็นประเด็นที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ส่วนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ “ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองโบราณกันทรวิชัย” ได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทั้งทีมวิจัยนักวิชาการ ทีมวิจัยท้องถิ่น ผู้รู้ในท้องถิ่น ครูและนักเรียน และคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะในประเด็น “ความรู้จากภายในและความรู้จากภายนอก” ซึ่งก่อให้เกิดผลดีต่อการเรียนรู้เรื่องเมืองโบราณกันทรวิชัยอย่างรอบด้าน รวมทั้งจะเกิดประโยชน์ต่อการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลและการสนับสนุนการขยายผลการศึกษาสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในระยะต่อไป

6.4 บทเรียนจากการสรุปและขยายผล

หลังจากการศึกษาข้อมูลได้มีการจัดเวที “สรุป ตรวจสอบ สะท้อน ไปยังชุมชน และกำหนดแนวทางในการขยายผล” ผลจากการจัดเวทีทำให้ผู้เข้าร่วมเวทีอันประกอบด้วยทีมวิจัย ผู้รู้และผู้นำในท้องถิ่น ครูและนักเรียน และผู้สนใจ ร่วมกันตั้งเป้าหมายในเชิงรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น การจัดทำหนังสือ, เอกสารเผยแพร่, นิทรรศการชั่วคราว เรื่อง “เมืองโบราณกันทรวิชัย” เพื่อขยายและถ่ายทอดผลการศึกษาไปสู่ประชาชนในท้องถิ่นและผู้สนใจมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีการร่วมกันกำหนดแนวทางการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมเพื่อผลักดันให้มีการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล

ในขณะเดียวกันก็มีการขยายผลไปสู่การผลักดันกิจกรรมอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ มัคคุเทศก์น้อย, หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมืองโบราณกันทรวิชัย และการขยายผลด้านอื่น ๆ เช่น โครงการ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”, การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ในอำเภอกันทรวิชัย และการพัฒนา “หนองบัว”

ผลจากวิธีการและแนวทางในการขยายผลดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า นอกจาก “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน วัดพุทธมงคล” ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของผู้ร่วมโครงการแล้ว ระหว่างกระบวนการทำงานได้ก่อให้เกิดแนวคิดเชื่อมโยงไปสู่ประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดแผนงานและแนวทางในการสร้างความสัมพันธ์ไปยังองค์กรประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็น คน ทรัพยากร หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์สิ่งที่มีประโยชน์และมีคุณค่าต่อท้องถิ่น

ส่วนที่ 7

สรุปและอภิปรายผล

การดำเนินโครงการ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์
พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้ข้อสรุป การอภิปรายผล และ
ข้อเสนอแนะ ดังหัวข้อต่อไปนี้

7.1 สรุป

7.2 อภิปรายผล

7.1 สรุป

การดำเนินโครงการ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์
พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏผลสรุปได้ดังนี้

7.1.1 มีการศึกษาและรวบรวม “ประเด็นเนื้อหาและเรื่องราว” เกี่ยวกับเมืองโบราณกันทรวิชัย
โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทีมนักวิจัย นักวิชาการ ทีมวิจัยท้องถิ่น ครูและนักเรียน ผู้รู้และผู้เฒ่าในท้องถิ่น
และผู้คนในท้องถิ่น ดังนี้

- สายตระกูลกับสายสัมพันธ์และพัฒนาการเมืองกันทรวิชัย
- แผนผังสายตระกูล : แผนผังแห่งสายสัมพันธ์
- สายตระกูลและบุคคลสำคัญ : บอกเล่าเรื่องราวชาวเมืองกันทรวิชัย (ตระกูล “เรื่องศรีมัน”

และตระกูลศิริกิจ)

- สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย
- ภูมิปัญญาในวิถีชีวิต
- ตำนาน “เมืองโบราณกันทรวิชัย : ท้าวลินจง ท้าวลินทอง”
- ประวัติศาสตร์ : บ้านกันทง (คันธาร์), เมืองกันทวิไชย, อำเภอโคกพระ และอำเภอกันทรวิชัย

- ร่องรอยโบราณวัตถุสถานเมืองโบราณกันทรวิชัย

7.1.2 ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้

ผลที่เกิดขึ้นกับผู้เข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้เป็นผลที่เกิดขึ้นทั้งกระบวนการที่ก่อให้เกิด
ทั้งผลที่เป็นปรากฏการณ์ ผลในเชิงแนวคิด ผลในเชิงรูปธรรม และผลกระทบ (Impact) ในรูปแบบต่าง ๆ
เช่น ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันระหว่างทีมวิจัย ผลที่เกิดขึ้นจากการศึกษาข้อมูล และผลในเชิง
รูปธรรม คือ หนังสือ, เอกสารเผยแพร่ และนิทรรศการชั่วคราว เรื่อง “เมืองโบราณกันทรวิชัย”

7.1.3 แนวทางการขยายผล

หลังจากการดำเนินงานขยายผลในกิจกรรมแรก คือ “นิทรรศการชั่วคราว” ได้ดำเนินไประยะหนึ่ง ปรากฏว่า ผู้คนในท้องถิ่นให้ความสนใจและเริ่มเห็นรูปธรรมมากขึ้นจากการศึกษาข้อมูล ทีมวิจัยร่วมกับ ผู้รู้ในท้องถิ่น ครูและนักเรียนที่ร่วมศึกษาข้อมูล จึงได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นเพื่อวางแผนงาน “การขยายผล” ไปยังกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบด้วย มัคคุเทศก์น้อย, หลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง เมืองโบราณกันทรวิชัย, แนวทางการก่อตั้ง “พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล” (เนื้อหาหรือเรื่องราวจัดแสดง, การออกแบบจัดแสดง, งบประมาณ และการบริหารงานพิพิธภัณฑ์) รวมทั้ง การขยายผลด้านอื่น ๆ เช่น โครงการ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”, การก่อตั้งพิพิธภัณฑ์อื่น ๆ ในอำเภอกันทรวิชัย และการพัฒนา “หนองบัว”

7.1.4 บทเรียนจากการดำเนินโครงการ

มีการสรุปบทเรียนที่ได้จากการดำเนินโครงการในประเด็นต่าง ๆ คือ บทเรียนจากการค้นหาและกำหนดโจทย์, บทเรียนจากการสร้างและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย, บทเรียนจากการศึกษาข้อมูล และบทเรียนจากแนวทางการขยายผล

7.2 อภิปรายผล

การดำเนินโครงการ กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม นั้น หากพิจารณาในแง่อัตตวิสัยและคุณค่า (Value) แล้ว อาจกล่าวได้ว่าได้ส่งผลเป็นที่น่าพอใจในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะความร่วมมือระหว่างคนในท้องถิ่นกับทีมวิจัยนักวิชาการ อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นนี้อาจจะเป็นการด่วนสรุป ทั้งยังออกจะเป็นการยกย่อง เชิดชูชุมชนท้องถิ่นและฉันทาคติเกินจริง จนอาจทำให้ลดทอนความซับซ้อนของปัญหาและมองข้ามประเด็นสำคัญด้านอื่นๆไป

นอกจากนี้ด้วยกรอบคิดทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) และการดำเนินการของพิพิธภัณฑ์นั้นเป็นกระบวนการที่ต้องติดตามประเมินผล ปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาเป็นวงจรอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้น เพื่อสร้างวัฒนธรรมการวิจารณ์เชิงสร้างสรรค์โดยเฉพาะการวิจารณ์ตนเองซึ่งน่าจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อไปทั้งในมิติวิชาการและการปฏิบัติการต่อไป

ผลจากการดำเนินงานในโครงการ “กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” ทำให้สามารถสรุปบทเรียนเพื่อเป็นแนวคิดและแนวทางในกระบวนการพัฒนาการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ได้ดังนี้

ความขัดแย้งสำคัญประการหนึ่งในการศึกษาวิจัยภาคสนามเชิงพัฒนาที่นักวิจัยมักประสบกันคือ ความลักลั่นระหว่างทฤษฎีแนวคิดกับการปฏิบัติการหรือความเป็นจริงในภาคสนาม อย่างไรก็ตามเป้าหมายหลักของงานศึกษาด้านสังคมศาสตร์โดยเฉพาะที่เน้นแนวคิดปรากฏการณ์นิยมก็คือ “การทำความเข้าใจ”

(Understanding) และการก่อรูปใหม่ (Reconstruction) ของความรู้ ให้ความสำคัญตุ่นักวิจัยหรือทำนายสมมติฐานเหมือนกับแนวคิดปฏิฐานนิยม (Positivism) ไม่ ซึ่งดูเหมือนจะสอดคล้องกับญาณวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่มองว่าการวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ มีการไตร่ตรองสะท้อนคิด (Reflexivity) ตลอดเวลาเพื่อนำไปใช้ในทางปฏิบัติ ตั้งแต่การกำหนดปัญหา วางแผนการวิจัย รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สังเคราะห์ข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและเสนอต่อชุมชนสำหรับใช้วางแผนพัฒนา เมื่อปฏิบัติการ ติดตามและประเมินผลแล้วจากนั้นจึงนำผลที่ได้มาทบทวนและวางแผนการวิจัยเพื่อพัฒนาในวงจรต่อไป ทั้งนี้ในการดำเนินการของแต่ละวงจรมีการมีส่วนร่วมตลอด

จากข้างต้นจะเห็นว่าฐานคิดของ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” มองปัญหาไม่หยุดนิ่งเปลี่ยนแปลงและลื่นไหลอยู่ตลอดเวลา โดยมีเป้าหมายหลักคือการพัฒนา “คน” และหวังว่าจะส่งผลกระทบที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและชุมชนที่ “คน” นั้นเป็นสมาชิกต่อไป ทั้งนี้โดยเน้นให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมในแต่ละวงจรของ “การวิจัยและพัฒนา” ด้วย หรือนัยหนึ่งก็คือการแสวงหาความรู้กับการแก้ไขปัญหาโดยผ่าน “การมีส่วนร่วม” ทั้งจากนักวิจัย ชาวบ้านและชุมชนตลอดกระบวนการ

อย่างไรก็ตามแนวคิดและเทคนิควิธีดังกล่าวจะสามารถบรรลุอุดมคติที่ตั้งไว้ได้นั้นก็ต้องอาศัยปัจจัยหลายประการทั้งความชำนาญและทักษะเชิงการปฏิสัมพันธ์ของนักวิจัย ตลอดทั้งธรรมชาติและบริบทของปัญหาและชุมชนนั้นๆ ด้วย เพื่อที่จะสามารถสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการวิจัยและพัฒนาได้ต่อไป

นอกจากนี้เป็นไปได้เลยที่จะอาศัยเฉพาะเทคนิควิธี “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” แล้วผู้เข้าร่วม (Participants) จะสามารถดำเนินการด้วยความคล่องและมีพลัง สามารถนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงหรือเสริมพลัง (Empower) แก่ชุมชนได้ ดังนั้นด้านหนึ่ง “ทีมวิจัยนักวิชาการ” ก็จำเป็นต้องมีฐานความคิดที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานและปัญหาที่จะแก้หรือพัฒนาในระดับหนึ่งด้วย

ในการส่วนของโครงการ “กระบวนการสร้างการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม” นั้น อย่างน้อยทีมวิจัยนักวิชาการก็จำเป็นต้องมีแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการจัดการพิพิธภัณฑ์ในระดับหนึ่ง ทั้งต้องไม่เป็นเพียงแนวคิดในเชิงการดำเนินการหรือเทคนิควิธีเท่านั้น หากต้องเป็นกรอบของมโนทัศน์เชิงลึกในการตีความข้อมูลและประเด็นศึกษาทั้งในมุมมองที่สามารถเห็นภาพรวม (Holistic) และหลากหลายมิติ (Multidimensional) ทั้งนี้ โดยพิจารณาพร้อมกับบริบทแวดล้อมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามในการดำเนินการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ ทีมวิจัยนักวิชาการตระหนักถึงความสำคัญในเชิงการดำเนินงานและความจำเป็นที่จะสื่อสารกับชาวบ้านด้วย “ภาษา” ที่สามารถเข้าใจตรงกันได้

ในขั้นตอนการดำเนินงานตั้งแต่การกำหนดปัญหา วางแผนการดำเนินงาน จนมาถึงขั้นตอนการพัฒนาขึ้น จึงเน้นและเปิดให้ชุมชนเป็น “ตัวเอก” ในการดำเนินการ โดยทีมวิจัยนักวิชาการพยายามกำหนดบทบาทตัวเองในฐานะผู้ที่ช่วยกระตุ้นและอำนวยความสะดวก (Facilitator) แต่อาจสอดแทรกในประเด็น

ที่ต้องใช้ความชำนาญดำเนินการ เช่น เสนอประเด็นปัญหาและทางเลือกต่างๆเพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมวิพากษ์วิจารณ์จนทำให้ “เขา” รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งและเจ้าของประเด็นนั้นท้ายที่สุดเพื่อหวังกระตุ้นให้เกิด “สำนึกของการเป็นเจ้าของ” หรือในขั้นตอนที่ต้องใช้ทักษะพิเศษ อาทิ การเก็บข้อมูล ซึ่งทีมวิทยนศึกษาการต้องแนะนำวิธีการ เนื้อหาหรือประเด็นที่ “ควรเก็บ” ให้กับชาวบ้านเพื่อเรียนรู้ขั้นตอนวิธีการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบซึ่งนั่นก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้เช่นกัน เป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่ชุมชนจะมีส่วนร่วมและเป็น “พระเอก” ได้ทุกเรื่อง บางขั้นตอนอาจดูเหมือนว่าเป็นการ “ชี้นำ” จากทีมวิทยนศึกษาการ แต่ระหว่างนั้นก็สามารร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน กระบวนการมีส่วนร่วมจึงเกิดขึ้นในแง่ที่ว่าชาวบ้านอาจช่วยกำหนดประเด็นในการวิจัย การเก็บข้อมูล (บางส่วน) ช่วยตรวจสอบข้อมูล เป็นต้น อย่างไรก็ตามเมื่อเป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเน้นการพัฒนาคนเป็นหลัก ดังนั้น เนื้อหาที่ได้จากการวิจัยจึงกลายเป็นประเด็นรอง แต่การกระตุ้นให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยและพัฒนาเพื่อกระตุ้นสำนึกทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรม นั้นได้เป็นประเด็นหลัก ดังนั้นงานวิจัยที่ได้ในเชิงวิชาการนั้นจึงกลายเป็นกระบวนการเรียนรู้ “คน” และ “ชุมชน” แทน ซึ่งประเด็นเนื้อหาที่ทีมวิทยนศึกษาการและคนในท้องถิ่นได้จากวางแผนและศึกษาข้อมูลร่วมกันเพื่อนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล จึงแบ่งสาระได้ดังนี้

- 1) สายตระกูลกับสายสัมพันธ์และพัฒนาการเมืองกันทรวิชัย
- 2) แผนผังสายตระกูล : แผนผังแห่งสายสัมพันธ์
- 3) สายตระกูลและบุคคลสำคัญ : บอกเล่าเรื่องราวชาวเมืองกันทรวิชัย
- 4) สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย
- 5) ภูมิปัญญาในวิถีชีวิต
- 6) ตำนาน “เมืองโบราณกันทรวิชัย : ท้าวลินจง ท้าวลินทอง”
- 7) ประวัติศาสตร์ : บ้านกันทง (คันธาร์), เมืองคันทวิไชย, อำเภอกอพระ

และอำเภอกันทรวิชัย

- 8) ร่องรอยโบราณวัตถุสถานเมืองโบราณกันทรวิชัย

อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญที่ประสบในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการนำผลวิจัยมาพัฒนาในรูปแบบการจัดแสดงโดยเทคนิควิธีทางพิพิธภัณฑ์นั้นก็คือ งานวิจัยที่เน้นการรวบรวม “ข้อมูล” แต่ขาดการตีความ (Hermeneutic) เชิงลึกทางวิชาการ ชาวบ้านที่ร่วมโครงการส่วนใหญ่สามารถตีความข้อมูลตามความเข้าใจและการรับรู้ (Perception) แต่แน่นอนเมื่องานวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเน้นเน้น “กระบวนการ” หรือ “วิธีการและเป้าหมาย” ที่เป็นรูปธรรมแต่ต้องได้ จึงทำให้งานวิจัยที่หวังผลทางวิชาการในระดับลึกนั้นขาดน้ำหนักลงไป แม้ว่างานวิจัยชิ้นนี้จะได้มุมมองและการดำเนินงานร่วมจาก “คนใน” (Emic) ก็ตาม อย่างไรก็ตามโดยเบื้องต้นแล้ว ผลที่ได้เป็นรูปธรรมชัดเจนคือความตื่นตัวที่จะให้ความร่วมมือเพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่จะร่วมสร้างและแสดงออกซึ่ง “ตัวตน” ของตนเองและชุมชนท้องถิ่นด้วยกระบวนการวิจัยและนำเสนอแบบมีส่วนร่วมผ่าน “พื้นที่” ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

ดังนั้น “ธง” ที่ทีมวิจัยนักวิชาการ “ซ่อน” ไว้เบื้องหลังการดำเนินงานครั้งนี้ แม้ในเชิงการกระบวนการทีมวิจัยนักวิชาการจะบอกชาวบ้านว่าจะมาช่วยจัดทำพิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคล โดยจะทำให้เป็น “แหล่งเรียนรู้” ของชุมชนท้องถิ่นก็ตาม แต่แนวคิดทางวิชาการที่ผลักดันให้ทีมวิจัยนักวิชาการออกไปหาชาวบ้านกลับเป็นความพยายามที่จะเสริม “สำนึกของชุมชนท้องถิ่น” ให้เข้มแข็ง โดยหวังว่าด้วย “กระบวนการ” วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคล นี่จะเป็น “เครื่องมือ” ที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ตนเอง คนอื่นและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นจะเห็นว่า “พิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคล ไม่ใช่เป้าหมายหลักของการวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ แต่กลับเป็น “วิถีทาง” ที่จะใช้ผ่านไปยังการพัฒนา “คน” ในชุมชนท้องถิ่น ด้วยเหตุผลนี้ “กระบวนการเรียนรู้” (ทั้งในส่วนของทีมวิจัยนักวิชาการและคนในท้องถิ่น) จึงเกิดขึ้นตั้งแต่ทีมวิจัยนักวิชาการได้มีปฏิสัมพันธ์กับท้องถิ่นแล้ว “พิพิธภัณฑ์วัดพุทธมงคล” ที่จะเกิดขึ้นเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น กล่าวในเชิงยุทธวิธีการดำเนินการดังกล่าวนี้จึงเป็นการกลับหัวกลับหางเป้าหมายและวิธีการ

อย่างไรก็ตามในแง่วิชาการแล้วจากหัวข้อการศึกษาวิจัยข้างต้นนั้นจะเห็นว่าเป็นประเด็นตัวแบบ (Typical topic) ที่สามารถพบได้ในพิพิธภัณฑ์ทั่วไป (อาจแตกต่างกันในแง่กระบวนการดำเนินงานและรูปแบบการนำเสนอ) ตลอดทั้งในประชาคมวิชาการ โดยเฉพาะมานุษยวิทยาแนวจารีตที่มักมอง “วัฒนธรรม” ในเชิงหยุดนิ่งตายตัว โดยการมองแบบแยกส่วนและมักศึกษาส่วนประกอบของวัฒนธรรม (Cultural Trait) โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วน “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ก็เป็นท้องถิ่นตามเส้นแบ่งมหาดไทย แทนที่จะเป็นภูมิศาสตร์ทางสังคมวัฒนธรรม ที่ผู้คนมีสำนึกในตัวตนและประวัติศาสตร์ของตัวเองร่วมกัน อย่างไรก็ตามในการกระบวนการพัฒนาและวิจัยแบบมีส่วนร่วมครั้งนี้ชาวบ้านได้มีส่วนในการดำเนินงานตลอดกระบวนการ

ดังนั้นผลรูปธรรมที่เห็นชัดก็คือ “งานวิจัยของคนในท้องถิ่น” ที่เกิดจากความใคร่รู้ ความกระตือรือร้นและสำนึกที่ชาวบ้านมีต่อชุมชนท้องถิ่นถึงแม้จะไม่ลึกซึ้งเฉกเช่นงานวิชาการที่ผู้เชี่ยวชาญผลิตขึ้น แต่เป็นงานวิจัยที่เจือด้วยจิตวิญญาณของ “คน” ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องเล่าและประวัติศาสตร์ (Originator) ที่จะนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งในอดีตหาได้มีตัวตนและเลือดเนื้อเช่นนี้มาก่อน ประกอบกับเมื่อการศึกษาวิจัยและพัฒนาครั้งนี้ให้ความสำคัญกับ “กระบวนการ” และด้วยข้อจำกัดในเรื่องของเวลาที่ต้องสอดคล้องกับขั้นตอนการดำเนินงานที่กำหนดกรอบไว้ ทีมวิจัยนักวิชาการจึงจำเป็นต้องอนุโลมและลดน้ำหนักด้านวิชาการลงและหันมาเน้น “กระบวนการมีส่วนร่วม” จากฝ่ายต่างๆ (Multi-vocalism) เป็นหลัก

ดังนั้น “ภาพตัวแทน” (Representation) ของชุมชนที่นำเสนอออกมาผ่านพื้นที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นและนิทรรศการเคลื่อนที่ต่าง ๆ นั้นจึงผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในระดับหนึ่ง ด้านหนึ่งในแง่เป้าหมายเชิงพัฒนานั้น “ภาพตัวแทน” ที่นำเสนอขึ้นจึงเป็นความพยายามที่จะสร้าง “ความทรงจำรวมหมู่” (Collective Memory) โดยดำเนินการผ่าน “ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม” หรือข้อมูลที่ศึกษาวิจัยวัตถุสิ่งของและเครือข่ายของความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อยืนยันและนำเสนอ “ตัวตน”

หรือความเป็นชุมชนท้องถิ่นกันทรวิชัย (Collective Identity) ทั้งต่อคนในท้องถิ่นและสาธารณชน เป็นการช่วงชิงการนิยามกระบวนการสร้าง “ความหมาย” (Signification) ซึ่งอาจยังไม่ถึงกับผลักดันให้เหมือนกับตัวแบบอุดมคติของ “วาทกรรมพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น” ที่จะใช้พิพิธภัณฑ์เป็นเครื่องมือในการตอบโต้ ต่อรอง (Contestation) กับการครอบงำจากภายนอกไม่ว่าจะเป็นกระแสเศรษฐกิจระบบทุนหรือแม้แต่รัฐ-ชาติ

ดังนั้น โดยเบื้องต้นด้วยข้อจำกัดของทีมวิจัยนักวิชาการหลักและชุมชนตลอดทั้งเงื่อนไขปัจจัยต่างๆแล้ว คงสามารถจำกัดขอบเขตการดำเนินการและเป้าหมายไว้แค่การสร้าง “กระบวนการเรียนรู้” และ “สำนึกของความเป็นท้องถิ่น” ผ่านกระบวนการศึกษาวิจัย “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” เพื่อก่อตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล เท่านั้น นอกจากนี้เมื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์แล้วก็หวังว่าพิพิธภัณฑ์จะกลายเป็นแหล่งเรียนรู้และ “พื้นที่” ในการเชื่อมโยงผู้คนมาใช้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมปฏิบัติการอื่นๆ เพื่อชุมชนท้องถิ่นต่อไป อนึ่ง เมื่อ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องดำเนินการเป็นวงจรสืบเนื่องเพื่อศึกษาวิจัยและพัฒนาอยู่ตลอดเวลา นั้น ทีมวิจัยนักวิชาการจึงยังมีพันธกิจ (Obligation) กับชุมชนท้องถิ่นต่อไป ในแง่ของการประเมินและติดตามผล ตลอดทั้งให้คำแนะนำต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพิพิธภัณฑ์

บรรณานุกรม

- กมล สุดประเสริฐ. การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมของผู้ปฏิบัติงาน. โครงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2537.
- กาญจนา ทองทั่ว. ลีลาวิจัยไต่บ้าน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.): ออฟเซ็ทเพรส, 2550.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดมหาสารคาม. กระทรวงศึกษาธิการ, 2542.
- จามะรี เชียงทอง. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : สถานการณ์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2528.
- เฉลียว ฤกษ์จุฬิมล. การเปลี่ยนแปลงในสังคม. ใน พวงเพชร สุรัตนกรีกุล, มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.
- ชัชชัย ชันดิยาภิรักษ์ และชัชวาล พรหมจารีย์. โครงการศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านจังหวัดแม่ฮ่องสอน. ภาคนิพนธ์ ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ, 2534.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ.2394-2475. ปริญญาานิพนธ์ (กศ.ม.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523.
- เชิด ชันดี ณ พล(นามแฝง). เทียวเมืองพระ-กันทรวิชัยให้พระยีน 2 องค์อายุพันปี. ข่าวสด. 12 ธันวาคม 2548. หน้า32.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะและคณะ. การศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเพื่อการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกระบี่ศึกษาบ้านหนองสง ตำบลหนองสง อำเภอหนองหงส์ จังหวัดกาฬสินธุ์. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,. 2548
- _____. โครงการคลินิกพิพิธภัณฑ์. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2548
- ทิวา ศุภจรรยา อ้างในเมธา วิจักขณะ. เมืองโบราณกับคูน้ำคันดินในแอ่งโคราช : แง่คิดใหม่”. วารสารศิลปวัฒนธรรม. 7 (4) : 99 ; เมษายน 2543.
- ธิดา สารยา. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นมนุษย์. กรุงเทพมหานคร ด่านสุภาการพิมพ์, 2539.

- ธัญญา สังขพันธานนท์. มุขิตาวิชาการ 2. ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, 2550
- ธีระชัย บุญมาธรรม. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ.2336-2450. วิทยานิพนธ์ อม.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- _____. พัฒนาการของเมืองมหาสารคาม พ.ศ. 2408 – 2455 มหาสารคาม รายงานการวิจัย
2547.
- ธีระศักดิ์ วิเศษชัยบุรณณ์. บทบาทของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
ในระดับมัธยมศึกษา กรณีศึกษาจังหวัดกำแพงเพชร. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม.
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2538.
- นลินี กังศิริกุล. การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมและเรียนรู้จากวังน้ำเขียว. กรุงเทพฯ
โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2547
- บัณฑิต จุสย. วิวิธพิพิธภัณฑ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- บุรี บุรวัฒน์. รูปแบบและการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2533.
- ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมืองท่าขนอยและเมืองกันทรวิชัย. อุบลราชธานี
สิริธรรมออฟเซต, 2546.
- ปราณี วงษ์เทศ. พื้นบ้านพื้นเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจ้าพระยา, 2525.
- _____. พิพิธภัณฑท้องถิ่นเพื่อชุมชนชาวบ้าน. วารสารศิลปวัฒนธรรม. 11(7) : 88-102 ; มีนาคม,
2533.
- ราชน อินทวงศ์และอภิชาติ สิงห์สุริยะกุล. โครงการพิพิธภัณฑผ้าล้านนา. ภาคนิพนธ์
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง : สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ, 2534.
- วรวิทย์ องค์ครุฑรักษา. พิพิธภัณฑที่พึงประสงค์ของนักท่องเที่ยวชาวไทยในเขตอำเภอเมืองจังหวัด
เชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2544.
- ศุภชัย สมบัติโต. ความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำชี. สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัยโครงการวิจัย “ประวัติศาสตร์การขยายตัวของชุมชนลุ่มน้ำชี”. 2546.
- สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367-2453. วิทยานิพนธ์ (อ.ม.)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. โครงการส่งเสริมทุนวิจัยด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เอกสารประกอบการ
บรรยายโครงการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “พิพิธภัณฑท้องถิ่นในประเทศไทย”.
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539.

- สภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย. ประวัติอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. กภาพสินธุ์
 ประสานการพิมพ์, 2548.
- สังเวียน จันทะโสภและเกศสุดา แสนจักร. เจ็ดรอบอายุวัฒนานุสรณ์พระครูปัญญาวุฒิวิชัย.
 มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2550.
- สมชาติ มณีโชติและคณะ. โครงการบริการวิชาการเรื่องการอบรมเชิงปฏิบัติการ
“ไค้ชุมชนสำรวจกู”. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550
- สมชาย นิลอาธิ. “พิพิธภัณฑ์บ้านโบราณอีสาน” เอกสารการสัมมนาทางวิชาการ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น
ในประเทศไทย. 2539, หน้า 39 .
- สิทธิณัฐ ประพุทธรนิตสาร. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม : แนวคิดและแนวปฏิบัติ.
 กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2549.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์.
 กรุงเทพมหานคร : โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), 2547.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: การศึกษาประวัติศาสตร์ระดับจุลภาค. กรุงเทพมหานคร
 ด้านสุทธการพิมพ์, 2540.
- _____. รายงานการวิจัยการรวบรวมตำนานพื้นบ้านในจังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคามและกาฬสินธุ์.
 มหาสารคาม : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- สุทัศน์ สังข์สนธิ. การจัดนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์บ้านอีสาน อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
 ปริญญาโท กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2536.
- สุภาวศ์ จันทวานิชและคณะ. รวมบทความทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ปี 2549. กรุงเทพฯ
 ศรีบุรณค้อมพิวเตอร์การพิมพ์, 2549.
- เสาวลักษณ์ กิจานนท์. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา. สยามรัฐ.
 23 กรกฎาคม 2544. หน้า 5
- หน่วยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
เอกสารประกอบการอบรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม. ศูนย์ประสานงานวิจัย
 เพื่อท้องถิ่น จังหวัดมหาสารคาม. 2550.
- อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกร
 มหาวิทยาลัย, 2543.
- อลิสรา ชูชาติ. เอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการเรื่อง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม”
 ศูนย์วิจัยนโยบายการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

อพิสิทธิ์ ชีระจารุวรรณ. พิพธิภัณฑ์ท้องถิ่นวิถีชีวิตชุมชน. วารสารศิลปวัฒนธรรม.

18 (8) : 76-86 ; มิถุนายน, 2540

อภิญา บัวสรวง. บทบาทหน้าที่ของพิพธิภัณฑ์ท้องถิ่น. เอกสารประกอบการบรรยายโครงการ
สัมมนาทางวิชาการ เรื่อง พิพธิภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย ณ มหาวิทยาลัยศิลปากร
วันที่ 24 พฤศจิกายน 2539, เอกสารอัดสำเนา.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร.

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2544.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2544

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

กิตติ แก้วสียา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ 6

บ้านคันนาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม
พ.ศ. 2551

แก้ว สุขวิชัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 69 หมู่ที่ 1

บ้านคันนาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม
พ.ศ. 2550

จำนง สุขพุด เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 94 หมู่ที่ 4

บ้านส้มป่อย ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 2
ธันวาคม พ.ศ. 2550

แหล่ม ภูสีแก้ว เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 140 หมู่ที่ 3

ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2551

ทอง รังสี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ที่ 7

บ้านโนนเมือง ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 12
กรกฎาคม พ.ศ. 2551

บุญเพ็ง คำแท่ง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 66 หมู่ 2

ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2551

ประหยัด บุญเรือง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ที่ 2

บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม
พ.ศ. 2551

พนม กันทรพันธุ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ 6

ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2551

พระครูอนุกฤษฎ์ พุทรมงคล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่วัดพุทธะมงคล

ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2551

มนัส นามเชียงใต้ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 252 หมู่ 4

ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2551

- มาก แก้วนิสัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 155 หมู่ที่ 1
บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม
พ.ศ. 2550
- มี ปัสสุวรรณ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 82 หมู่ที่ 1
บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม
พ.ศ. 2550
- ล้อม คำจันทร์ดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 144 หมู่ที่ 3
ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2551
- วีระ เนื่องคันธีร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2
บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์
2551
- ศีลธรรม รอบวงจันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3
ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2551.
- สมาน อรรถเศรษฐัง เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 2
บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม
พ.ศ. 2551
- สุธี สอนยา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 103 หมู่ 11 บ้านสระ
ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม
พ.ศ. 2550 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2551
- สุวรรณ เหล่าลือชา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 23 หมู่ 2
บ้านโคกพระ ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม
พ.ศ. 2551
- สินทร โคตรโสภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 109 หมู่ 2
บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม
พ.ศ. 2551
- หนูภา ระหา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 115 หมู่ 1
บ้านคันธาร์ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 9

กุมภาพันธ์ 2551

หิรัญ ครพลก้อม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2

บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม

พ.ศ. 2551

ใหม่ ไชยดา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ 73 หมู่ 1

บ้านคันธาร ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม

พ.ศ. 2551

อัม แพนดอน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิเนตร ดาวเรือง เป็นผู้สัมภาษณ์ ที่บ้านเลขที่ หมู่ที่ 5 บ้านโนน

ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 16 มีนาคม

พ.ศ. 2551

ทะเบียนวัตถุพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล
จัดทำโดย โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เลขประจำวัตถุ	ชื่อวัตถุ	ชนิด/ประเภทของวัตถุ	ลักษณะของวัตถุ	ขนาด	การได้มา	สถานที่เก็บ	ภาพถ่าย/ภาพเขียน/เลขที่ภาพ/เลขที่ฟิล์ม/วันที่บันทึกภาพ	ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	ผู้บันทึก/วันที่บันทึก	หมายเหตุ
A/01/49	พระสังกะยา	หิน	ฐานบัวสองชั้น สี่เหลี่ยมเกา	16X20 X23		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/02/49	พระพุทธรจิโนรส	หล่อปูนปั้น	พระพุทธรูปปาง สมาธิสีทอง	17X28 X45		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/03/49	พระพุทธรูปปาง สมาธิฐานครึ่งวงก ดม	เนื้อหินทราย	ฐานครึ่งวงกลม เศียรและพระกร พระพุทธรูป ชำรุด	16320 X36		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/04/49	พระพุทธรูปคู่เมือง	ดินเผาบานรองเป็น ไม้	ฐานบัวของชั้น แบบเดียวกับ พระพุทธรูปคู่ เมืองกันทรวิชัย	9.5X29 X31.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/05/49	พระพุทธรูปปางรี ลา	ดินเผา เนื้อองคสี น้ำตาลอ่อน	พระพิมพ์ดินเผา ฐานเป็นบัวสอง ชั้นฐานประดับบัว	2X10 X30		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/06/49	พระพุทธรูปปางรี ลา	ดินเผา เนื้อองค์สี ทอง	พระพิมพ์ดินเผา ฐานเป็นบัวสอง ชั้นฐานประดับบัว	2X10 X30		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/07/49	พระพุทธรูปปางรี ลา	ดินเผา เนื้อองค์สี เงิน	พระพิมพ์ดินเผา ฐานเป็นบัวสอง ชั้นฐานประดับบัว	2X10 X30		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/08/49	พระพุทธรูปปางรี ลา	ดินเผา เนื้อองค์สี น้ำตาลเข้ม	พระพิมพ์ดินเผา ฐานเป็นบัวสอง ชั้นฐานประดับบัว	2X10 X30		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/09/49	พระพุทธรูปกัณฑ์ วิชัยจำลอง	เนื้อองค์เป็นเนื้อปูน	ฐานบัวทรงหยก องค์สี่แดงอิฐ	6X15X25 .5	พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/10/49	พระพุทธรูปกัณฑ์ วิชัยจำลอง	เนื้อองค์เป็นเนื้อปูน	ฐานบัวทรงหยก องค์สี่แดงอิฐ	6 X15 X25.5	พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/11/49	พระพุทธรูปปาง ปรีณิพพาน	ปูนปลาสเตอร์	เนื้อองค์สี น้ำตาลขยจิวรีสี เหลืองฐานสี น้ำตาล	1X24 X13	พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/12/49	พระพุทธรูปปาง สมาธิ	ปูนปั้น	เนื้อผิวสีเขียว พระประธาน บ้านนาดี	10X19 X27.5		พิพิธภัณฑ์ บ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	
A/13/49	หลวงพ่อพระยืน กัณฑ์วิชัยจำลอง	ปูนปลาสเตอร์	ประทับยืนใต้ ต้นโพธิ์ชายผ้า เรียวบิดลำตัว	10X12 X34		พิพิธภัณฑ์ บ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	
A/14/49	หลวงพ่อพระยืน กัณฑ์วิชัยจำลอง	ปูนปลาสเตอร์	ประทับยืน ข้างต้นโพธิ์มี มัลลยกลองแวง ซ้ายมือองค์สี่ ทอง	9X10 X34		พิพิธภัณฑ์ บ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	

A/15/49	หลวงพ่อพระยืน คันทรวิชัยจำลอง	ปูนปลาสเตอร์	ประทับยืน ข้างต้นโพธิ์มี มัลลยคัล้องแทน ซ้ายเนืออองคัลลี ลักริด	9X10 X34		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	
A/16/49	พระทองเหลือง หลวงพ่ชินวรวัด สว่างวี	ทองเหลือง	ปางนั่งสมาธิ	20.5X21 X37		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	
A/17/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ลีลาตาลทรงนั่ง ประทับเทศนา	10X14.5 X23		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมณฑล			22/11/49	

A/18/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานสี่แดงองค์ พระสี่คำปาง ประทับนั่ง	7X10 X34		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/19/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	เนื้อไม้ฐานสูง ยาวองค์ลีน้าตาล	6X11 X36		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/20/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลักฐานชำรุด	ไม้แกะสลัก	ชิ้นแขนแนบ ลำตัวไม้ เนื้ออ่อนสีขาว	4X6X29. 5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/21/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	พระพุทธรูป ประทับนั่งพระ ขมวดพระสง	5X6.5X2 0		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/22/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	องค์ลีลาขมวด พระสงประทับ นั่งองค์ชำรุด	5X8X29. 5		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/23/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	พระประทับนั่ง ชำรุดทั้งองค์มี รอยไฟไหม้เป็น ไม้เนื้ออ่อน	4.5X5X1 5		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/24/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานบัวสามชั้น ประทับนั่งทรง ดอกบัวตูม	5.5X10X 26.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/25/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานสี่เหลี่ยม สูงประทับ นั่งขัดสมาธิหน้า ตัด	5.5X7X2 6		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/26/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	สี่เหลี่ยมข้าง สี่เหลี่ยมทรงสูง องค์สีทอง ประทับนั่ง	5.5X6 X23		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/27/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานสี่เหลี่ยม ทรงสูงประทับ นั่งฐานชารุค	3X16X6		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/28/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานสี่เหลี่ยมเท้า มีรูปธรรมจักร ปางปรินิพพาน	5X6 X22.2		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/29/49	พระพุทธรูปไม้ แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ไม้สี่เหลี่ยม แกะสลักสี น้ำตาลปางนั่ง สมาธิ	1.5X3.5 X14.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/30/49	พระพุทธรูปไม้แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	พระพุทธรูปประทับยืนไม้เนื้ออ่อน	6X12.5 X21		พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			22/11/49	
A1/31/49	พระพุทธรูปไม้แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	ฐานช้างสี่ชั้น ฐานสูงองค์พระ สีขาวอมชมพู ดำปางประทับนั่ง	18.5X21. 5X30		พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			22/11/49	
A/32/49	พระพุทธรูปเมตตา	ปูนปลาสเตอร์	ฐานสูงด้านหน้า ประกอด้วย เทพารักษ์ฐาน ประทับนั่งสีแดง องค์สีทองจิ๋ว รัวทองค	18.5X21. 5 X30		พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			22/11/49	

A/33/49	หลวงพ่อ หลวงปู่ป้อ	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำวงรี	2.3X3		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/34/49	เหรียญพระยาปาก วัดไผ่ล้อม	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำวงรี	22.2X3		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/35/49	พระสารคามณี	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	21X3.1		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/36/49	พระเจ้าใหญ่วัดช้าง เครือ	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	2.2X3.3		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/37/49	พระเจ้าใหญ่วัดช้าง เครีอ	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	2.2X3.3		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/38/49	หลวงปู่หมบัว	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	2.5 X3		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/39/49	พระสิทธิธรรมนิ	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	2.3X3.1		พิพิธภัณฑ สถานบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/40/49	พระอุบลสรสุมนต์	ทองเหลือง	ลายนูนต่ำ	2.6X3.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/41/49	พระพิมพ์เนื้อชิน	เนื้อชิน	นูนต่ำฐานสี่ น้ำตาลอ่อน	2.5X3.3		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/42/49	พระพิมพ์เนื้อชิน	เนื้อชิน	นูนต่ำฐานสี่ น้ำตาลอ่อน	2.3 X3.3		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	
A/43/49	พระครูสุนทรวิริยะ คุณ	สำริด	พระนูนต่ำ	2.5X3.2		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			22/11/49	

A/44/49	พระครูจันทรคุณ	ถ้ำริต	พระนูนต่ำ	2.3X3		พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดพุทธมงคล			22/11/49	
A/45/49	พระนเรศวรมหาราช	เนื้อผง	ถือดาบทรงทำยุทธหัตถี	2.5X3.5		พิพิธภัณฑสถานบ้านวัดพุทธมงคล			22/11/49	

ทะเบียนวัตถุที่วัดพุทธมงคล 23/11/49

เลขประจำวัตถุ	ชื่อวัตถุ	ชนิด/ประเภทของวัตถุ	ลักษณะของวัตถุ	ขนาด	การได้มา	สถานที่เก็บ	ภาพถ่าย/ภาพเขียน/เลขที่ภาพ/เลขที่ฟิล์ม/วันขึ้นบันทึกภาพ	ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง	ผู้บันทึก/วันที่บันทึก	หมายเหตุ
B/01/49	ขันทองเหลืองขนาดใหญ่	ทองเหลือง	ทรงกลมก้นลึก	20.5X11.5		พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			23/11/49	
B/02/49	ขันทองเหลืองขนาดกลาง	ทองเหลือง	ทรงกลมก้นลึก	20X12		พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			23/11/49	
B/03/49	ขันทองเหลืองขนาดกลาง	ทองเหลือง	ทรงกลมก้นลึก	20.5X12		พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			23/11/49	
B/04/49	ขันรองหินทองเหลืองขนาดกลาง	ทองเหลือง	มีลายกนกตามรอบนอกของผิว	15.5X18.5		พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พื้นบ้านวัดพุทธมงคล			23/11/49	

B/05/49	พานรองมีขาทรง สูงขนาดกลาง	ทองเหลือง	มีลายฐานรอง แปดชั้น	11.5X7.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/06/49	พานรองมีขาทรง สูงขนาดเล็ก	ทองเหลือง	มีลายฐานรอง สิบเอ็ดชั้น	10.3X6.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/07/49	ถาดขนาดเล็ก	ทองเหลือง	เป็นถาดใส่ของ ขนาดเล็ก	17 X4		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/08/49	พาน	ทองเหลือง	มีข้างตั้งเก้าชั้น	17 X9.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/09/49	ขันทองเหลือง ขนาดเล็ก	ทองเหลือง	ขนาดเล็กไม่มี ลาย	6.5X3.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		

B/10/49	ถ้วยรางวัลขนาดใหญ่	ทองเหลือง	มีขาตั้งทรงสูง	8.5X13.8 X25.8		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/11/49	ถ้วยรางวัลขนาดเล็ก	ทองเหลือง	มีขาตั้งทรงสูง	6X9X8.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/12/49	ปลอกญวน	ทองเหลือง	ทรงสูงมีฝเปิด	3X10.3		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	

B/13/49	มีดสะแนก	เหล็ก	ปลายตัดด้าน โค้งงอรูศ เนื่องจกามีอายุ มาก	3.4 X16		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/014/49	กระบี่จำลองขนาดเล็ก	สำริด	สีดำ	1X3 X27		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/015/49	รูปสิงห์หล่อปูน	ปูน	รูปสิงห์หล่อปูน เลียนแบบสิงห์ จีน	13 X16 X32		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/016/49	ตุ้มขนาดเล็ก	เนื้อดินเผา	เนื้อดินเผารู ลายประอบ ด้านบน	9X7.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		

B/17/49	ค้น ำนำโบราณ ขนาดเล็ก	ดินเผา	ปากชำรูดสี น้ำตาล	11X12		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมณฑล			23/11/49	
B/18/49	ครกตำหมาก	ไม้แกะสลัก	ไม้แกะสลัก สูง	6.5X7		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมณฑล			23/11/49	
B/19/49	ไม้ขีดไฟโบราณ	ไม้	ไม้	2.8 X7.2		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมณฑล			23/11/49	
B/20/49	ไม้ขีดไฟโบราณ	ไม้	ไม้			พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมณฑล			23/11/49	

B21/49	ไม้ขีดไฟโบราณ	เหล็กไฟโปก	มีลวดลายเส้น เฉียง	2.7X8		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49		
B22/49	ไม้ขีดไฟโบราณ	หิน	แตกหักบางส่วน	2.5X3X1.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49		
B23/49	หินบดยาขนาดเล็ก	หิน	เป็นแท่งยาว	9X24		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49		
B24/49	หินบดยาขนาดเล็ก	หิน	เป็นลักษณะแท่ง ยาวชำรุด	9.5X20.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49		
B25/49	หินบดยาขนาดใหญ่	หิน	เป็นแท่งยาว ชำรุดตรงกลาง	11.5X28		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49		

B26/49	หินบดยาขนาดเล็ก	หิน	เป็นแท่งยาวท่าย และหัวเป็นทรง กลม	7X220		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B27/49	ขันหมากโบราณ	ไม้	มีจาดั้งสูงสี่ เหลี่ยมมนจาก ลงลักซิดลาย	22.5X19		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B28/49	กระบอกใส่ยาเส้น	ไม้ไผ่	แท่งยาว ทรงกระบอกมี ฝาปิด	3.8X15.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B29/49	หม้อโบราณสมัย ทวารวดี	ดินเผา	เป็นลายเขียนทั้ง ใบสีอิฐทรงต่ำ ปากกว้าง	9 X13		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B30/49	เครื่องมือตีหม้อ โบราณ	ดินเผา	หัวทรงกลม ขรุขระ	9 X10X12		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	

B/31/49	คันโทหน้าโบราณ ขนาดใหญ่	ดินเผา	มีลายน้ำตาม ขอบทรงยาว			พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B/32/49	คันโทหน้าโบราณ ขนาดใหญ่	ดินเผา	มีลายน้ำตาม ขอบทรงยาว			พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	
B/33/49	ไหโบราณขนาดเล็ก	ดินเผา	ทรงสูงปาก จั่วรูปดอก	24X37		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล				23/11/49	

B/34/49	ไหปากกว้าง	ดินเผา	ปากชำรุด	19.5 X33		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/35/49	ไหโบราณ	ดินเผา	ประดับลายน้ำที่ คอไห			พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B/36/49	ไหโบราณขนาดเล็ก	ดินเผา	ปากไหชำรุดมี ลายเส้นตรงตรง ปากไห	24 X34		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		

B/37/49	ไหโบราณขนาดเล็ก	ดินเผา	ปากไหมีกร ชำรุดคล้ายมีหู จับ	18X28		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/38/49	ไหด้านกรวยน ขนาดใหญ่	ดินเผา	ปากกว้างคอ ทรงสูงปาก ชำรุดเนื้อสีเขียว ลายพุดกษา	46X66		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/39/49	ไหด้านกรวยน ขนาดใหญ่	ดินเผา	ปากกว้างคอ ทรงสูงเนื้อสี เขียวลายพุดกษา มีหูข้างเดียว	46X66		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	

B40/49	ไหขนาดเล็ก	ดินเผา	ปากจั่วรูสี่ใบ	6.5X5.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B41/49	ไหขนาดเล็ก	ดินเผา	จั่วรู	5.5X6		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B42/49	ไหเล็กไหล	หิน	เนื้อสีดำ	1.5X2.5 X1		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B43/49	คิปล้างต่อท้าย	ไม้แกะสลัก	ข้างหัวเชือกเดิน ต่อท้ายกันจั่วรู ตรงกลาง	6X49X23 .5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		
B44/49	หีบเหล็กโบราณ	เหล็ก	ทรง สี่เหลี่ยมคี่มี หูจับทั้งสองข้าง	28.5X51 X30		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49		

B/45/49	หีบเหล็กโบราณ	เหล็ก	ทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส	31X47.5 X28.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/46/49	กล่องไม้แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	แกะเป็นลาย พญานาคขี้ผึ้ง	10X19.5 X8.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/47/49	กล่องไม้แกะสลัก	ไม้แกะสลัก	แกะเป็นลาย พญานาคขี้ผึ้ง	10X19.5 X8.5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/48/49	กระบวยตักน้ำ	กะลามะพร้าวแล่น เนื้อแข็ง	ทรงกลมมีด้าม จับ	12X36X6 .5		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/49/49	แจกันโบราณ	ไม้เนื้อแข็ง	ประดับด้วยลาย ทองเหลือง บริเวณหุ้มนาย	22X40		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	

B/50/49	ไหโบราณขนาดใหญ่	ดินเผา	มีหูสี่หูสี่ติ้ว ทรงสูงขั้วตรงฐาน	52X61		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/51/49	ไหโบราณขนาดใหญ่	ดินเผา	มีหูสี่หูสี่ติ้ว ทรงสูง	58X17 X 57		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/52/49	โกศบรรจุอัฐิ ขนาดใหญ่	สำริด	ผิวสีเงิน	13.5 X34		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	

B/53/49	โกดูปรรพจน์ฐิติ ขนาดใหญ่	ลำริด	ผิวสีทอง	13.5 X34		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	
B/54/49	โกดูปรรพจน์ฐิติ ขนาดกลาง	ลำริด	ผิวสีน้ำตาล	9.5 X24.2		พิพิธภัณฑ์ พื้นบ้านวัด พุทธมงคล			23/11/49	

บทที่ 1

ประวัติศาสตร์พัฒนาการเมืองโบราณกันทรวิชัย

ความเป็นมา

จากการใช้แนวคิดเรื่องสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมีการมองผ่านหลักฐานประเภทโบราณวัตถุสถานที่พบอยู่ภายในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย พบว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าวชุมชนโบราณในวัฒนธรรมแบบทวารวดีที่กันทรวิชัยมีพุทธศาสนาเป็นแกนหลักหรือเป็นศาสนาประจำชุมชน และเมื่อพิจารณาจากหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุสถานที่ตั้งประเพณีร่องรอยสถาปัตยกรรมรูปเคารพคือพระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผา และแท่งหินหรือใบเสมา รวมทั้งลักษณะทางกายภาพของผังเมืองที่มีลักษณะเป็นคูน้ำคันดินล้อมรอบเมืองโบราณทั้งหมดแล้วนั้นทำให้อธิบายได้ว่าความเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ที่เมืองโบราณกันทรวิชัย คือ การบูรณาการคติความเชื่อในพุทธศาสนา เข้ากับการดำเนินชีวิตในสังคมในลักษณะที่เป็นชุมชนชาวพุทธหรือเป็นชุมชนในพุทธศาสนา ที่มีการใช้แบบแผนตามคติความเชื่อที่เนื่องในพระพุทธศานานำไปสู่การสร้างความมั่นคงและสันติสุขให้เกิดขึ้นในเมืองโบราณกันทรวิชัย ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 หรือเมื่อประมาณกว่า 1,000 ปีที่ผ่านมา การเป็นชุมชนโบราณที่กันทรวิชัยคงมีการอยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18-19 หลังจากนั้นชุมชนโบราณแห่งนี้ก็ร้างการอยู่อาศัยของผู้คน จนถึงช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา จึงมีผู้คนสายวัฒนธรรมไทย-ลาว อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยทับซ้อนในบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองโบราณมาก่อนด้วยเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีลักษณะภูมินิเวศน์ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน โดยอาศัยน้ำจากคูน้ำที่ล้อมรอบเนินดินและหนองน้ำธรรมชาติเพื่อการบริโภค การเกษตรและเป็นแหล่งอาหารประเภทสัตว์น้ำตามธรรมชาติ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่ตั้งสถาปัตยกรรมรูปเคารพทางศาสนา โบราณวัตถุประเภทสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งร่องรอยคูน้ำ คันดิน โบราณวัตถุสถานที่ปรากฏบริเวณพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยนั้น มีความสำคัญในฐานะที่เป็นหลักฐานชั้นต้นที่สามารถใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนนำไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การตั้งถิ่นฐานและคติความเชื่อรวมทั้งสภาพวิถีชีวิตของ

ผู้คนที่เคยอยู่อาศัยในบริเวณชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย เมื่อครั้งที่ชุมชนโบราณแห่งนี้เคยรุ่งเรืองในอดีตที่ผ่านมา (สมชาติ มณีโชติ 2550 : 208-211)

ยุคการก่อตั้งชุมชน (พ.ศ. 2413 - 2456)

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนยุคนี้ ได้เริ่มขึ้นเมื่อปีจอ จุลศักราช 1236 (พ.ศ. 2413) โดยกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานกลุ่มแรก คือ กลุ่มคนจากเมืองร้อยเอ็ด โดยการนำของพระปทุมวิเศษ (เพี้ยคำมูล) เจ้าเมืองกันทรวิชัยคนแรก ซึ่งได้พาครัวจากเมืองร้อยเอ็ดจำนวนประมาณ 2,700 คน เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านกันทราร้าง (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของบ้านคันธาร) (ประชุมพงศาวดาร ภาค 4 และประวัติท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 2506 : 87 - 88)

เมื่อกลุ่มคนจากเมืองร้อยเอ็ดโดยการนำของเพี้ยคำมูลได้มาตั้งถิ่นฐาน “สร้างบ้านแปงเมือง” ในบริเวณนี้แล้ว ได้มีใบบอกเพื่อขอขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมืองกาฬสินธุ์จึงได้มีใบบอกลงไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ขอตั้งบ้านกันทราร้างเป็นเมือง และขอตั้งเพี้ยคำมูลเป็นเจ้าเมือง ขอเพี้ยเวียงแก่นเป็นอุปฮาด ขอเพี้ยเมืองทอเป็นราชวงศ์ และขอเพี้ยไชยสุริยาเป็นราชบุตร ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านกันทราร้างเป็นเมือง “กันทะวิชัย” ให้ขึ้นการปกครองตรงต่อเมืองกาฬสินธุ์ โดย

ตั้ง	เพี้ยคำมูล	เป็น	พระปทุมวิเศษ เจ้าเมือง
	เพี้ยเวียงแก่น	เป็น	อรรคฮาด
	เพี้ยเมืองทอ	เป็น	อรรควงษ์
	เพี้ยไชยสุริยา	เป็น	วรบุตร

ครั้นต่อมา พ.ศ. 2425 พระปทุมวิเศษ (คำมูล) กับเพี้ยเมืองทอราชวงศ์ ซึ่งได้ลงไปกรุงเทพฯ เพื่อชำระคดีความ เนื่องจากมีคดีกับเพี้ยเมืองกลาง (เมืองมหาสารคาม) จึงมีพระบรมราชโองการฯ ให้พระปทุมวิเศษ (คำมูล) เจ้าเมืองพระราชวังเมืองทอ เมืองกันทะวิชัยกับเพี้ยเมืองกลาง (เมืองมหาสารคาม) ลงไปชำระความกันที่กรุงเทพฯ แต่ความยังไม่สำเร็จคนทั้งสองได้ถึงแก่กรรมเสียก่อนที่กรุงเทพฯ เมืองกันทะวิชัยคงมีแต่เพี้ยเวียงแก่น ผู้รับตำแหน่งอุปฮาดกับราชบุตร (ไชยสุริยา) อยู่รักษาบ้านเมือง แต่เพี้ยเวียงแก่นกับราชบุตร (ไชยสุริยา) ทั้งสองนั้นเห็นว่าตนมีอายุมากแล้วจึงได้พร้อมด้วยกรมการบ้านเมือง ขอให้ท้าวทองคำจากเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นหลานพระขัติยะวงศา (จันทร์) มารับราชการ ตำแหน่งเจ้าเมืองแทนและขอให้หลวงศรีสงครามว่าที่ราชวงศ์ ท้าวสีทะว่าที่หลวงภักดีผู้ช่วย มีตราโปรดเกล้าฯ อนุญาตให้บุคคลทั้งสาม รับราชการตามหน้าที่ขอไป รับราชการบ้านเมืองสืบไป

(ประชุมพงสาวดารภาค 4 และประวัติท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 2506 : 105) ภายหลังในปี พ.ศ.2433 หลังจกมีการแบ่งหัวเมืองลาวเป็น 4 กองแล้ว กรมการเมืองกาฬสินธุ์ได้มีใบบอกขอตั้งท้าวทองคำเป็นพระปทุมวิเศษ ผู้ว่าการเมืองกันทรวิชัยและราชวงศ์ หลวงศรีสงคราม เป็นอุปฮาด ให้ท้าวแฮศเป็นราชวงศ์ ขอให้ท้าวสีทะเป็นราชบุตร โดยท้าวทองคำได้นำใบบอกดังกล่าวลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพฯเพื่อขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานสัญญาบัตรแต่งตั้งให้ท้าวทองคำเป็น พระปทุมวิเศษ ผู้ว่าการเมืองกันทรวิชัย ส่วนตำแหน่ง อุปฮาด ราชวงศ์นั้น ก็ได้มีตราพระราชสีห์ให้ตามที่เมืองกาฬสินธุ์ขอไป

เป็นอันว่าพระปทุมวิเศษ (ทองคำ) ดำรงตำแหน่งผู้ว่าการเมืองกันทรวิชัยเรื่อยมาจนถึงปีพ.ศ. 2443 เมืองกันทรวิชัย ได้ถูกยุบลงเป็นอำเภอ ชื่อว่า “อำเภอกันทรวิชัย” และได้โอนอำเภอกันทรวิชัย มาขึ้นกับจังหวัดมหาสารคามในปี พ.ศ. 2456 จนถึงปัจจุบัน(ประชุมพงสาวดารภาค 4 และประวัติท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม 2506 : 130)

ยุคแห่งการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2456 – 2500)

หลังจกมีการยุบเมืองกันทรวิชัยลงเป็นอำเภอกันทรวิชัย และโอนอำเภอกันทรวิชัยมาขึ้นกับเมืองมหาสารคามในปี พ.ศ. 2456 เดิมที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยได้ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งหนองบัวทางด้านทิศใต้ ปัจจุบันได้กลายเป็นสถานที่ตั้งของโรงเรียนบ้านคันธาร์ เนื่องมาจากสถานที่ตั้งที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยเดิมมีความคับแคบ ไม่สามารถขยายเมืองได้อีก ประกอบกับขณะนั้นชุมชนบ้านโคกพระได้ตั้งชุมชนเป็นปึกแผ่นแล้วและมีที่ดินว่างเปล่าเพียงพอที่สามารถรองรับการขยายเมืองได้ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2458 จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยมาสร้างขึ้นใหม่ที่ชุมชนบ้านโคกพระ ณ บริเวณฝั่งหนองบัวด้านทิศเหนือในการย้ายที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยในครั้งนี้เปรียบเสมือนกับการย้ายเมืองใหม่ สถานที่ราชการ หน่วยงานต่างๆ ได้ย้ายเข้ามาตั้งในพื้นที่ดังกล่าวเช่นกัน ผู้คนทั้งจากบ้านคันธาร์ กลุ่มคนไทโคราชจากบ้านบุสระธรรมจันทร์ (อำเภอจोधอ จังหวัดนครราชสีมา) รวมทั้งพ่อค้าคนจีนและชาวญวน ได้เริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2460 คนจีนกลุ่มแรกที่เข้ามา คือ กลุ่มของนายฮ่องเจียง แซ่ไค้ว นายเซ้ง แซ่ตั้ง และนายเอ็ง แซ่ตั้ง (ต้นตระกูลศรีจ้านง) ซึ่งนายฮ่องเจียง และคนจีนในรุ่นเดียวกันได้สร้างตึกดินเพื่อเปิดเป็นร้านค้าประจำในการรับซื้อ-ขายสินค้า โดยรับซื้อของป่า เช่น กล้วย ฝรั่ง กากาน ขี้ผึ้ง และผลผลิตทางการเกษตร เช่น ข้าว ปอ โดยจะนำไปส่งต่อให้กับร้านค้าใหญ่ที่จังหวัดนครราชสีมา และในขณะเดียวกันก็รับเอาสินค้าที่ผลิตจากภายนอก เช่น ผ้าสำเร็จรูป เข็มเย็บผ้า ผักดอง ปลาทุเค็ม เข้ามาขายให้คนในท้องถิ่น ซึ่งบทบาททางด้านเศรษฐกิจดังกล่าวได้มีผลให้ชุมชนเมืองกันทรวิชัยเกิดการขยายตัว โดยมีย่านเศรษฐกิจที่มีร้านค้าของคนจีนจำนวน 4-5 ร้าน เกิดขึ้นบริเวณริมหนองบัว ชาวบ้านเรียกที่ตั้งตลาดแห่งเดิมว่า “คุ้มตลาดเก่า” (บริเวณที่ว่าการอำเภอเมืองกันทรวิชัย

ในปัจจุบัน) ต่อมาชุมชนเกิดการขยายตัวในลักษณะทางกายภาพมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมในช่วงทศวรรษที่ 2480 ย่านตลาดเก่าจึงได้ย้ายจากที่ตั้งเดิมริมหนองบัว มายังบริเวณริมฝั่งถนนสายกาฬสินธุ์-มหาสารคาม ทั้งนี้เนื่องจากอยู่ใกล้เส้นทางสัญจรไปมาของผู้คน (พนม กันทรพันธุ์. สัมภาษณ์ : 2550)

หลังจากการย้ายที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัย มาตั้งภายในชุมชนบ้านโคกพระ จึงได้มีการเปลี่ยนชื่ออำเภอกันทรวิชัยเป็น “อำเภอโคกพระ” ในปี พ.ศ. 2460 โดยอาศัยมณฑลนามจากพระพุทธรูปยืนวัดสุวรรณवास อย่างไรก็ดีตามในช่วงปี พ.ศ. 2480 เป็นช่วงที่สังคมไทยอยู่ภายใต้บริบทการดำเนินงานของรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงจารีตประเพณีเพื่อให้แสดงถึงเอกลักษณ์ของความเป็นไทยชัดเจนขึ้น เช่น การหมอบกราบ การไหว้ การพ่อน้ำ การละเล่น ภาษา และเครื่องแต่งกาย ปรากฏการณ์การปฏิวัติทางวัฒนธรรมโดยนโยบายของรัฐบาล ส่งผลให้คนในภูมิภาคต่างๆปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมในกลุ่มชนของตน ให้กลายเป็นวัฒนธรรมสากลที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย อำเภอโคกพระก็ได้รับผลกระทบจากปรากฏการณ์ของการปฏิวัติทางวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน โดยในปี พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้มีนโยบายให้เปลี่ยนชื่อบ้านและอำเภอต่างๆทั่วประเทศ อำเภอใดที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดให้คำนำว่า “เมือง” มาต่อด้านหลัง เช่น อำเภอเมืองมหาสารคาม เป็นต้น โดยในส่วนของอำเภอโคกพระได้เปลี่ยนกลับมาใช้ชื่อเดิมเป็น “อำเภอกันทรวิชัย” มาจนถึงปัจจุบัน

ยุทธศาสตร์กิจก้าวหน้า (พ.ศ.2500 - ปัจจุบัน)

ในทศวรรษที่ 2500 ภายใต้นโยบายการพัฒนาประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ถึงจอมพลประภาส จารุเสถียร และรัฐบาลต่อมาเป็นเวลาสามทศวรรษ ได้มีการพัฒนาชุมชนในท้องถิ่นอีสานภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนามัยใหม่ ซึ่งได้มีการสร้างสาธารณูปโภค ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา สถานที่ราชการ และสถานที่บริการของรัฐต่างๆ เช่น โรงพยาบาล สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น ในขณะเดียวกันมีการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ได้แก่ ปอและมันสำปะหลัง ซึ่งการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวสอดคล้องตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2505 ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนเมือง และชุมชนหมู่บ้านขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร ตามนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะเมื่อระบบชลประทานเข้ามาภายหลังจากการสร้างเขื่อนลำปาวเสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2511 ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ทำให้เกิดคลองชลประทานหลายสายมีน้ำให้ทำการเกษตรกรรมตลอดปี ต่อมาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในด้านการส่งเสริมอาชีพ โดยเฉพาะเกษตรอำเภอได้เข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านทำนาปีละ 2 ครั้ง แนะนำการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือนแนะนำให้นำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้กับชาวบ้าน ดังนั้นเครื่องจักรต่างๆถูกนำมาใช้มากขึ้น เช่น

เครื่องสูบน้ำ รถไถนาแบบเดินตาม ซึ่งในช่วง 20 – 30 ปีที่ผ่านมา วัควายเริ่มหมดไปเพราะการเข้ามาของรถไถนาเดินตามนั่นเอง (สมาน อรรถเศรษฐัง : สัมภาษณ์. 2551)

ปรากฏการณ์สำคัญอีกอย่างที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้คือ การลดลงของพื้นที่ธรรมชาติในเขตรอบตัวเมืองโบราณ โดยเฉพาะป่าไม้ที่อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของบ้านคันธาร์ ปัจจุบันเป็นสถานที่ตั้งมัสยิดหลักเมืองและปูตาที่ชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยให้ความนับถือ และด้านทิศใต้บริเวณวัดพระนอนในปัจจุบัน เหตุที่ทำให้พื้นที่ของทรัพยากรป่าไม้ลดลงคือ ชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยมีการตัดต้นไม้เพื่อขยายพื้นที่ในการทำการเกษตร สร้างบ้านเรือน ร้านค้า และสถานที่ราชการ ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนที่เคยพึ่งพากันอย่างเหนียวแน่นได้คลายตัวลง ความเป็นปัจเจกจึงเกิดขึ้นกับตัวบุคคล การพึ่งพาอาศัยกันอย่างเคยปรากฏลดน้อยลง เมื่อลักษณะความเป็น “เมือง” สมัยใหม่เกิดขึ้น

จากทั้งหมดจะเห็นได้ว่าในบริเวณพื้นที่ตั้งของเมืองโบราณกันทรวิชัยนี้มีฐานทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ผู้คนในพื้นที่ใกล้เคียงเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐาน “สร้างบ้านแปงเมือง” จนทำให้เมืองกันทรวิชัยมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ที่ตั้ง และลักษณะทางกายภาพเมืองโบราณกันทรวิชัย

เมืองโบราณกันทรวิชัย ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำชี ในเขตตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามอยู่ห่างจากตัวเมืองมหาสารคามไปทางทิศเหนือระยะทาง 16 กิโลเมตร โดยมีถนนดินนานที่เชื่อมต่อระหว่างอำเภอเมืองมหาสารคามกับจังหวัดกาฬสินธุ์ตัดผ่านมีพื้นที่ประมาณ 9,703 ไร่ (15.5 ตารางกิโลเมตร) สภาพของพื้นที่มีลักษณะเป็นแนวนินดินขนาดกว้างที่ประกอบไปด้วย ป่าโคกและท้องนา พื้นที่ป่าโคกอันบริบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้ต่างๆ จำพวก ไม้เต็ง (ไม้มะค่าเต้) ไม้จิก (ไม้เต็ง) ไม้รัง ไม้ยาง และไม้กุง (ไม้พลวง) กระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งเป็นป่าโคกขนาดใหญ่ชาวบ้านเรียกว่า “โคกโจด” เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีไผ่โจด หน่อไม้พืชอาหารที่สำคัญขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ นอกจากไผ่ยืนต้นแล้ว ในป่าโคกที่มีอยู่รายรอบชุมชนยังเต็มไปด้วยพรรณพืช พันธุ์สัตว์ นานาชนิดที่มนุษย์สามารถใช้เป็นอาหารในการดำรงชีพได้ เช่น พรรณพืช ได้แก่ เห็ด เหือก มัน กลอย ผักตบ ผักสัง ผักหวาน เป็นต้น และพันธุ์สัตว์ ได้แก่ นก หนู กิ้งก่า อีเห็น เป็นต้น สำหรับแหล่งน้ำนั้น นอกจากคูเมืองโบราณที่มีอยู่รายรอบแล้ว ยังมีหนองบัวแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่อุดมไปด้วย ปลา สัตว์น้ำ และผักพื้นบ้าน นอกจากนี้บริเวณโดยรอบหนองบัวยังมีดินเียด หรือจีสำกระจ่ายอยู่ทั่วไป ซึ่งดินเียด หรือจีสำนี้ คือ ดินเค็มวัตถุดิบที่ใช้ในการทำเกลือ ผลิตภัณฑ์ต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน (สินทร โคตรโสภา. 2550 : สัมภาษณ์)

หากพิจารณาคูบริเวณรอบๆแนวเนินดินที่มีลักษณะเป็นป่าโคกและท้องนา ซึ่งจะพบได้ว่ามีพื้นที่บางส่วนเป็นแนวคูน้ำคันดินเป็นช่วงๆอยู่โดยรอบ แต่แนวของคูน้ำดังกล่าวได้ถูกน้ำฝนชะล้างหน้าดินให้ไปทับถม จึงทำให้คูน้ำเกิดการตื้นเขิน จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ซึ่งบริเวณเนินดินดังกล่าวในเขตตำบลคันธารราษฎร์ต่อเนื่องไปถึงตำบลโคกพระ พบว่าเนินดินดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นร่องรอยของเมืองโบราณที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบรูปลักษณะผังเมืองโบราณผังเมืองโดยรอบเป็นวงรีรูปไข่ มีคันดินล้อมรอบสองชั้น คันดินปัจจุบันสูงประมาณ 2-3 เมตร คันดินแต่ละชั้นกว้างประมาณ 6 เมตร ระหว่างคันดินเป็นแนวร่องคูน้ำที่มีความกว้างประมาณ 18 เมตร มีตำแหน่งภูมิศาสตร์อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 16 องศา 18 ลิปดา 26 พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 103 องศา 18 ลิปดา 21 พิลิปดาตะวันออก (สมชาติ มณีโชติ 2550 : 173-215) และมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศใต้ ติดกับ	ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันออก	ติดกับ ตำบลขามเฒ่าพัฒนา อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ทิศตะวันตก	ติดกับ ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานขององค์การบริหารส่วนตำบลคันธารราษฎร์ หมู่บ้านที่อยู่ภายในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยประกอบไปด้วย 8 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคันธารหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 6 บ้านสระหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 11 บ้านโนนหมู่ที่ 5 บ้านโนนเมืองหมู่ที่ 7 บ้านหนองขอนหมู่ที่ 3 และบ้านสั้มปล่อยหมู่ที่ 4 ซึ่งมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 767 ครัวเรือน มีประชากรประมาณ 3,570 คน ชุมชนแห่งนี้เริ่มพัฒนาและมีความเจริญในช่วงปี พ.ศ. 2478 ซึ่งมีการก่อสร้างถนนสายมหาสารคาม-กาฬสินธุ์ เรียกชื่อว่า “ถนนถีนานนท์” ชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยจึงสามารถเดินทางเพื่อไปติดต่อกับชุมชนภายนอกได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว และเริ่มขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีระบบสาธารณูปโภคครบครันเช่นในปัจจุบันนี้

ประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองโบราณกันทรวิชัย

บริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัย ได้มีการขุดค้นพบโบราณวัตถุสถานหลายประเภท มีทั้งร่องรอยที่เป็นศาสนสถาน ประติมากรรมรูปเคารพทางศาสนา โบราณวัตถุประเภทสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา รวมทั้งร่องรอยของคูน้ำคันดินทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มีการขุดขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยและจากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการขุดค้นพบโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณคอนพระนอนหรือที่เรียกกันต่อมาว่า “อุมัญญู” นั้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2514 ชาวบ้านโนนเมือง

ตำบลคันธารราษฎร์ ได้ขุดหลุมบริเวณใต้ต้นค้อใหญ่ โดยขุดลงไปลึกประมาณ 40-50 เซนติเมตรและได้พบกับพระดินเผาเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีขนาดทั้งขนาดเล็ก พิมพ์กลางและพิมพ์ใหญ่ ซึ่งเป็นพุทธศิลปะสมัยคุปตะ¹ หรือสมัยปาลวะ² ในราวปี พ.ศ. 963 - 1325 เมื่อมีการขุดพบครั้งแรกไม่มีใครกล้านำกลับไปไว้ที่บ้าน จึงถมไว้ตามเดิม ภายหลังจึงได้มีชาวบ้านไปขุดอีกครั้งแล้วนำไปให้ผู้ที่สนใจเช่า ต่อจากนั้นจึงปรากฏว่ามีชาวบ้านได้พากันเดินทางมาขุดพระเป็นจำนวนมาก และในระยะต่อมาได้มีผู้คนมาขุดค้นบริเวณเนินดินซึ่งเป็นเขตพื้นที่ของนายพุด – นางล้วน อรรถเศรษฐัง โดยมีการขุดเยื้องไปทางด้านทิศตะวันตกของบริเวณที่ขุดได้ในครั้งแรก และสามารถขุดพบกับพระพิมพ์ดินเผา ซึ่งมีขนาด 3 ขนาด ขนาดที่พบในครั้งแรกแต่มีจำนวนมากว่าซึ่งผู้ขุดได้นำออกมาให้เจ้าเกือบทั้งหมด

นอกจากนั้นในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการขุดพบอีกครั้งบริเวณด้านทิศตะวันออกของบ้านโนนเมือง ได้พบกับพระพิมพ์ดินเผาซึ่งมีลักษณะ 2 แบบ คือพระพิมพ์ขนาดกลางและพระพิมพ์ขนาดใหญ่ มีลักษณะเป็นพระพิมพ์ปางขัดสมาธิเพชรประทับนั่งบนดอกบัว ลักษณะแบบมหายาน ซึ่งภายหลังทางศูนย์วิจัยศิลปวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตมหาสารคามในขณะนั้น ได้เลือกพระพิมพ์ดังกล่าวเป็นแบบในการสร้างพระประธาน ประดิษฐานที่โบสถ์อีสาน (ที่ตั้งเดิม) โดยขยายแบบให้มีขนาดใหญ่ขึ้น และทำการหล่อให้เป็นทองสำริดมีขนาดหน้าตักกว้าง 35 นิ้ว ความสูง 82 นิ้ว โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่วันที่ 8 พฤศจิกายน 2523 และสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้เป็นประธานไฟพระฤกษ์จุดเทียนชัยในวันที่ 19 เมษายน 2524

¹ สกุลศิลปะคุปตะ ประมาณ พ.ศ. 813 – 1190 ถือเป็นสกุลศิลปะสูงส่ง ของอินเดียทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและศิลปะอื่นๆ โดยเฉพาะสกุลศิลปะทางพระพุทธรูปแล้วถือว่ามีสัดส่วนและการแสดงออก เหนือกว่าศิลปะใดๆถ้าหากได้พิจารณาคุณลักษณะของพระพุทธรูปแล้วจะเห็นว่าพระพุทธรูปในสกุลนี้มีจิตใจแฝงอยู่ภายใน เป็นจิตใจในการสร้างศรัทธา เลื่อมใสทางศาสนาประกอบจิตใจของบรรณคดีและการดนตรีร่วมกันไปด้วย จึงถือเป็นสกุลศิลปะที่เต็มไปด้วยอุดมคติอย่างสมบูรณ์ มีศูนย์กลางอยู่ทางภาคเหนือของอินเดีย ศิลปวัตถุในสกุลนี้ได้เข้าสู่ประเทศไทยโดยพบหลักฐานกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

² สกุลศิลปะปาลวะ ประมาณ พ.ศ. 900 – 1300 ได้เริ่มเข้ามาในประเทศไทยในระยะใกล้เคียงกับสกุลศิลปะคุปตะ โดยมีศูนย์กลางอยู่ทางตอนใต้ ของอินเดีย ศิลปะสกุลนี้ได้พัฒนาการไปจากสกุลอันทราอมราวดีและคุปตะ พระพุทธรูปต่างๆที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือสกุลนี้มีส่วนอ่อนช้อย ประกอบไปด้วยเส้นโค้งมากกว่าตระกูลศิลปะคุปตะ ลักษณะพระพักตร์เป็นรูปไข่พระหนุ 2 ชั้น ศิลปะแบบปาลวะเข้าสู่ประเทศไทยพร้อมกับคณะเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ต่อมาในวันที่ 20 เมษายน พ.ศ. 2524 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธีเททอง ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม และในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2524 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีพุทธาภิเษก พระพุทธรูปกันทรวิชัย อภิสัมภรณ์นายก ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม โดยมีสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พร้อมด้วยเกจิอาจารย์ทั้ง 16 จังหวัดทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมพิธีในครั้งนั้นด้วย ภายหลังได้มีการดำเนินการจัดสร้างพระประธานพระพุทธรูปกันทรวิชัย อภิสัมภรณ์นายก ขึ้นอีกครั้งโดยนำมาประดิษฐาน ณ สถานที่ว่าการอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่บ่งบอกถึงความเป็นพื้นที่ซึ่งได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น ใบเสมาหินทราย ซึ่งจากการสำรวจกลุ่มเสมาหินในภาคอีสานในเขตเมืองฟ้าแดดสงยาง และเมืองโบราณกันทรวิชัยมีที่มาอยู่ 2 กลุ่ม (ศรีศักร วัลลิโภดม 2546 : 325-326) กลุ่มแรกอยู่ในบริเวณที่เรียกว่าโนนพระนอนจะอยู่นอกคูเมืองบริเวณทางด้านทิศใต้ทางฝั่งตะวันตกของถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ โดยพบใบเสมาปักอยู่ 4 หลักซึ่งมีลักษณะเป็นแผ่นหินเปล่าไม่มีรูปสลัก ปักอยู่รอบๆ บริเวณเนินดินอย่างไม่มีกำหนดทิศทาง ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเนินดินนี้ว่ามีความศักดิ์สิทธิ์และได้สร้างศาลเจ้าไว้เคารพบูชา บริเวณหน้าศาลมีฐานศิลาหักอยู่ส่วนหนึ่ง มีลวดลายบัวคว่ำบัวหงาย ลักษณะของบัวเป็นแบบทวารวดีตอนปลายซึ่งกำลังเข้าสู่สมัยลพบุรี กลุ่มที่สองจะอยู่ในบริเวณวัดพระยืน (วัดพุทธมงคล) ซึ่งอยู่ในบริเวณเมืองทางด้านใต้ทางฝั่งตะวันออกของถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ ณ บริเวณนี้มีเนินดินตรงกลางเนินดินมีต้นโพธิ์ใหญ่ ที่ได้ต้นโพธิ์ใหญ่มีพระพุทธรูปยืน ศิลปะแบบทวารวดี แต่เป็นฝีมือของช่างท้องถิ่นมีรอยของการซ่อมแซมหลายแห่ง บริเวณที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์นี้แต่เดิมคงเป็นฐานอาคารเพราะพบเศษอิฐอยู่ใกล้ๆ บริเวณต้นไม้นี้รอบๆ เนินมีเสมาหินแบบแผ่นหินปักอยู่รอบๆ หลายหลัก

อย่างไรก็ตามเมื่อทางด้านกรมศิลปากรเข้ามาทำการขุดแต่งในช่วงปี พ.ศ. 2515 ได้พบหลักฐานพระอุโบสถที่ก่อด้วยอิฐอยู่ทางด้านฝั่งตะวันตกของถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ ซึ่งตัดผ่านตัวเมืองบริเวณพระอุโบสถแห่งนี้พบเสมาหินปักแสดงเขตของพระอุโบสถอยู่ติดที่และนอกนั้นยังพบแผ่น พระพิมพ์บางแผ่นมีรูปพระสฤปและเสมาธรรมจักรประดับอยู่ด้วย และเป็นที่หน้าสังเกตก็คือธรรมจักรที่พบในแผ่นเงินบุเหล่านั้น มีลักษณะคล้ายกับธรรมจักรที่ปรากฏในภาพสลักบนเสมาหินที่พบในเขตพื้นที่ของบ้านตาตทอง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร

ประวัติศาสตร์เมืองโบราณกันทรวิชัยในตำนาน

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตำนานเป็นหลักฐานประเภทหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษาค้นคว้าได้ ตำนานของท้องถิ่นมีความสำคัญมากในการที่จะทำให้ทราบถึงสภาพด้านสังคม วัฒนธรรมของคนในอดีต ซึ่งแต่ละกลุ่มชนจะมีตำนานถึงการบอกเล่าในการก่อตั้งชุมชน การสร้างเมือง สร้างวัด วิหาร คูน้ำ คันดิน การเกิดศึกสงครามการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น การเปลี่ยนแปลงของดินฟ้าอากาศ และสภาพแวดล้อม เรื่องราวที่มีความเป็นมาในอดีตของกลุ่มชน ซึ่งจะมีการเล่าสืบต่อกันมาจากปากต่อปาก โดยไม่มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน

เช่นเดียวกันกับประวัติศาสตร์ในตำนานของเมืองโบราณกันทรวิชัย ทั้งนี้ได้ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทวารวดี ขอม และล้านช้างตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน และนอกจากนี้ยังได้ปรากฏตำนานเล่าขานกันมาเกี่ยวกับประวัติของเมือง โดยมีการผูกโยงเรื่องราวเกี่ยวกับ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่ปรากฏให้เห็น ความเป็นมาว่า

“...ในอดีตที่ผ่านมามีเมืองเมืองหนึ่งชื่อเมืองคันธารราช มีผู้ปกครองสืบต่อกันมาหลาย ชั่วคน จนกระทั่งมาถึงเจ้าผู้ปกครองเมืองชื่อ ท้าวลินจง มีภริยาชื่อ นางบัวคำ ซึ่งมีบุตรชายหนึ่งคนชื่อว่า ท้าวลินทอง หากแต่มีนิสัยใจคอชั่วร้ายจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวสิงโต จากอุปนิสัยใจคอชั่วร้าย จึงทำให้ท้าวลินทองผู้เป็นบิดา ไม่ปรารถนาที่จะให้ลูกของตนเป็นเจ้าเมืองต่อจากตน ซึ่งความดังกล่าวดังกล่าวได้ทราบไปถึงท้าวลินทอง จึงบันดาลโทษสาหัสแก่นักเป็นเยี่ยงนัก จึงพยายามออกอุบายให้บิดายกบ้านเมืองให้ตนครอบครองให้ได้ แต่กลับถูกบิดาปฏิเสธ จึงได้นำบิดาไปขังไว้ โดยห้ามนำอาหาร น้ำและห้ามบุคคลใดๆ เข้าเยี่ยมยกเว้นมารดา เพื่อเป็นการบีบบังคับให้บิดายอมต่อความประสงค์ของตน ฝ่ายนางบัวคำผู้เป็นมารดามีจิตสงสารสามีเป็นยิ่งนักจึงได้พยายามนำผ้าสไบชุบน้ำรดผสมกับน้ำแล้วเข้าไปเยี่ยม ท้าวลินทองแล้วให้ดูดข้าวและน้ำที่ผ้าสไบ เพื่อประทังชีวิต แต่แล้วความก็ทราบไปถึงท้าวลินทอง จึงได้ สั่งห้ามให้มารดาเข้าเยี่ยมเด็ดขาด ภายหลังท้าวลินทองใกล้ถึงความตาย จึงได้ตั้ง จิตอธิษฐาน ว่าหากมีผู้ใดเป็นผู้ปกครองต่อไปจากนี้ขอให้อย่าได้มีความสุขความเจริญ จงประสบแต่ความวิบัติต่างๆ และในที่สุดท้าวลินทองจึงจบชีวิตลงในห้องขัง

ต่อมาภายหลังท้าวลินทองเสียชีวิตแล้ว นางบัวคำผู้เป็นภริยาได้ดำริว่าสาปแช่งท้าวลินทองอย่างรุนแรง ท้าวลินทองจึงบันดาลโทษสาหัสแก่มารดาไปอีกคนและได้ขึ้นครองเมืองสืบมา หลังจากนั้นบ้านเมืองที่เคยมีความสุขได้เริ่มเกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย ท้าวลินทองเองนั้นไม่มีความสุขสบายใจ ร้อนรนกระสับกระส่าย ท้าวลินทองจึงให้โหรมาทำนายดวงเมืองเพื่อหาสาเหตุที่ทำให้เหตุการณ์เป็นเช่นนั้น โหรจึงทำนายว่าบาปที่ท้าวลินทองกระทำไว้กับบิดามารดา ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณทั้งสอง

อย่างรุนแรง ไม่อาจมีทางแก้ไขใดๆได้ หากมีเพียงแค่การลดหนักให้เบาลงได้มีเพียงการสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศให้แก่คุณของบิดามารดา ด้วยเหตุนี้ท้าวลินทองจึงมีคำสั่งให้ดำเนินการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาสององค์เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าองค์ที่สร้างอุทิศแด่มารดานั้นคือพระพุทธรูปเมืองที่ประดิษฐานอยู่วัดสุวรรณवास ซึ่งตั้งอยู่นอกเขตกำแพงเมืองทางด้านทิศเหนือ ส่วนพระที่สร้างเพื่ออุทิศให้บิดานั้นคือพระพุทธรูปมณฑล ที่วัดพุทธมณฑล (วัดบ้านสระ) ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองทางด้านทิศใต้ ครั้นเมื่อสร้างพระทั้งสององค์เสร็จเรียบร้อยแล้วท้าวลินทองจึงได้ล้มป่วยลง และได้มีโหรเดินทางมาจากเมืองพิมายผ่านมาและได้อาสาทำนายว่าท้าวลินทองจะถึงแก่กรรมภายในเจ็ดวันนี้ ซึ่งสร้างความโกรธแค้นให้กับท้าวลินทองเป็นอย่างมาก จึงได้มีคำสั่งประหารโหรผู้นั้นเสีย หากแต่กรมการเมืองได้ร้องขอชีวิตไว้ แต่โหรได้ทำนายต่อว่าหากได้สร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ทองคำขึ้นมาอีกองค์ ความทุกข์ร้อนจะเบาบางลงบ้าง ดังนั้นท้าวลินทองจึงได้สั่งให้สร้างพระดังกล่าวขึ้นมา และให้สร้างอุโบสถครอบเอาไว้ แต่ขณะดำเนินการสร้างอยู่นั้นท้าวลินทองจึงได้ถึงแก่กรรม โดยก่อนเสียชีวิตจึงได้อธิษฐานไว้ว่า ขออย่าให้มีใครมาพบเจอพระพุทธรูปดังกล่าวเลย หากมีผู้ใดพบเห็นแล้วขอให้มันอันเป็นไป เกิดความพินาศฉิบหาย.” (ศีลธรรม รอบวงจันทร์. 2550 สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังไม่มีใครพบเห็นพระทองคำตามตำนานดังกล่าว ปรากฏแต่เรื่องเล่าสืบทอดกันมา และในปัจจุบันบริเวณที่เชื่อว่ามีพระทองคำฝังอยู่นั้นเป็นบริเวณของวัดพุทธไสยาสน์ ซึ่งตั้งอยู่ภายนอกเมืองโบราณทางด้านทิศใต้ (ตะวันตกของถนนมหาสารคาม - กาฬสินธุ์)

ต่อมาได้มีคณะสงฆ์อำเภอกันทรวิชัยโดยการนำของพระครูประจักษ์ธรรมวิชัย(อดีตเจ้าคณะอำเภอกันทรวิชัย) พระครูปัญญาวุฒิวิชัย เจ้าอาวาสวัดพุทธมณฑล พระครูวิชัยกิตติคุณ เจ้าอาวาสวัดสุวรรณมงคล (บ้านคันธาร์) ร่วมกับชาวบ้านได้ตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐานขึ้นมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2524 โดยให้ชื่อว่าวัดพุทธไสยาสน์ (วัดคอนพระนอน) ซึ่งเดิมบริเวณดังกล่าวเป็นป่ารกและเชื่อว่าถ้าเกิดมีผู้ใดเดินเข้าไปในตอนนี้และไปพบพระนอนทองคำจะมีอันเป็นไปทันทีตามคำสาป ซึ่งมีตำนานเล่าสืบทอดกันมาและเชื่อกันว่าในอดีตเคยปรากฏมาหลายรายแล้ว

นอกจากนั้นยังมีการเล่าสืบทอดกันมาอีกว่าที่บ้านหนองขอน ตำบลคันธารราษฎร์ ซึ่งมีสระน้ำโบราณอยู่ 2 แห่ง โดยสระแรกอยู่ทางทิศตะวันออก ของหมู่บ้านเรียกว่า “สระแก้ว” สระที่สองอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้านเรียกว่า “สระคำ” โดยสระน้ำทั้งสองอยู่ในความครอบครองของเอกชนชาวบ้านมีความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์ของสระดังกล่าว ดังนั้นเมื่อเวลาชาวบ้านจะยกเสาเอกเรือนจะนำเอาน้ำจากสระทั้งสองมารดหัวเสาเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เล่ากันว่าในอดีตนั้นทุกวันพระ จะมีทองคำลอยขึ้นมาจากสระแก้วแล้วพุ่งไปที่สระคำ หรือจะมีแสงสีทองลอยขึ้นมาจากวัดพุทธไสยาสน์ที่คอนพระนอนแล้วพุ่งไปที่สระทั้งสอง ทำให้ชาวบ้านเกิดความกลัวมากครั้งเมื่อมีแสงสีทองพุ่งขึ้นมาทุกคราวเรือนจะรีบเข้าบ้านนอนทันที (มนัส นามเชียงใต้. 2550 : สัมภาษณ์)

ประวัติศาสตร์เมืองโบราณกันทรวิชัยกับตำนานอุรังคธาตุ

ตำนานเมืองโบราณกันทรวิชัยกับตำนานอุรังคธาตุนี้เป็นเรื่องที่เล่าถึงเมืองขนาดใหญ่ของพระยาขอม มีความพร้อมด้วยพระอรหันต์เจริญรุ่งเรืองและล่มจมลงในยุคของท้าวลิ้นทอง ซึ่งเป็น เจ้าเมืองคนสุดท้ายจึงทำให้เมืองกลายเป็นเมืองร้างไป อย่างไรก็ตามมีผู้ศึกษาและได้ตั้งข้อสันนิษฐานขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับตำนานอุรังคธาตุในประเด็นต่อไปนี้

เมืองกันทรวิชัยเดิมน่าจะได้แก่เมือง “กรุงระ” ที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ ซึ่งในตำนานนี้ระบุถึงชื่อเมืองโบราณต่างๆ ที่ไปร่วมก่อสร้างพระธาตุพนม เรื่องราวในตำนานได้กล่าวถึง หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้วพระมหากัสสปเถระได้นำพระอุรังคธาตุ (กระดูกหน้าอก) ของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ที่คอกยักปปนคีรี (ภูคำพรา) ซึ่งเป็นที่ก่อสร้างพระธาตุพนมในปัจจุบัน ซึ่งได้มีเจ้าเมืองทั้งหลายเมืองได้มาร่วมก่อสร้าง คือพระยานันทเสนเมืองศรีโคตรบูร พระยาสุวรรณภิงคารเมืองหนองหานหลวง พระยาคำแดงเมืองหนองหานน้อย พระยาอินทปัฐเมืองอินทปัฐและพระยาจุลนีพรหมทัตเจ้าเมืองจุลนีแต่มีเจ้าเมืองสำคัญแถบนี้สองเมืองไม่ได้ไปร่วมก่อสร้างคือ พระยากรุงระเจ้าเมืองกรุงระ กับพระยาสาเกตนครเมืองสาเกตนคร (เมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบัน) ในตำนานอุรังคธาตุได้กล่าวถึงเมืองสาเกตนครกับเมืองกรุงระเป็นเมืองที่อยู่ใกล้กัน และเจ้าเมืองทั้งสองก็ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ต่อมาพระยาทั้งสองได้ออกบวชและเดินทางไปบุรณคร พระยาสาเกตมอบบ้านเมืองให้โอรสพระยากรุงระไปขึ้นกับเมืองสาเกต เมื่อเมืองทั้งสองมารวมกันเมืองสาเกตนครจึงกลายเป็นเมืองใหญ่โอรสของพระเจ้าสาเกตเป็นพระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า พระเจ้าสุริยวงศาสิทธิเดชได้ปรับปรุงบ้านเมืองสืบต่อมา ด้วยเหตุที่เมืองกรุงระนครเป็นเมืองที่ใกล้กับเมืองสาเกตนคร มีพระพุทธศาสนารุ่งเรือง จึงน่าเชื่อว่า บริเวณบ้านคันธาร์ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งของเมืองโบราณที่ชาวบ้านเรียกว่า เมืองคันธาร์ริธาจะน่าจะเป็นเมืองกรุงระตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุ (ประสิทธิ์ แก้วสิงห์ 2546 : 11-12)

อย่างไรก็ตามผู้ศึกษาได้ยกประเด็นดังกล่าวขึ้นมา เพื่อให้เห็นความเชื่อมโยงของเมืองโบราณกันทรวิชัยกับตำนานอุรังคธาตุ ถึงแม้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่ไม่มีหลักฐานพิสูจน์ให้เห็นอย่างเด่นชัดและยังไม่มีพื้นที่ยอมรับในวงวิชาการเพราะเหตุผลยังไม่หนักแน่นพอ แต่เมื่อมีการนำเสนอตำนานดังกล่าวผ่านเวทีตรวจสอบข้อมูลร่วมกับชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านให้ความสนใจและเกิดคำถามหลายๆ คำถามตามมา เช่น เป็นไปได้หรือไม่เพราะเมืองโบราณกันทรวิชัยอยู่ห่างจากเมืองสาเกตนคร (เมืองร้อยเอ็ดในปัจจุบัน) มากเกินไป นอกจากตำนานท้าวลิ้นทองและท้าวลิ้นทองชาวบ้านไม่เคยได้รับรู้หรือไม่เคยปรากฏตำนานนี้มาก่อนเลย เป็นต้น ถึงแม้จะยังไม่เป็นที่ยอมรับแต่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยก็รู้สึกพอใจกับตำนานดังกล่าว และอยากให้มีการพิสูจน์ว่าเป็นเรื่องจริงหรือไม่ ดังนั้นผู้ศึกษาจึงขอนำเสนอประเด็นความเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์เมืองโบราณกันทรวิชัยกับตำนาน

อุรังคธาตุ นำเสนอไว้ภายในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ เพื่อให้ผู้ที่สนใจนำไปวิเคราะห์และหาหลักฐานมาสนับสนุนต่อไป

อนึ่งการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ทำให้เห็นถึงความเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านยังคงมีความศรัทธาอย่างแรงกล้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อองค์พระพุทธรูปเมืองที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดสุวรรณวาส และองค์พระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดพุทธมงคล ดังนั้นจากข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้ข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่าเมืองโบราณกันทรวิชัยมีจุดเด่นในเรื่องความศรัทธาของชุมชนที่มีต่อองค์พระพุทธรูปเมืองและพระพุทธรูป ซึ่งความศรัทธาดังกล่าวสามารถนำมาใช้ในการกระตุ้นจิตสำนึก ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมกลุ่มในรูปแบบคณะกรรมการดำเนินงานที่มีความเข้มแข็ง เพื่อพัฒนาพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคลให้เป็นแหล่งเรียนรู้คู่ชุมชนตลอดไป

บทที่ 2

สภาพแวดล้อมเมืองโบราณกันทรวิชัย

เมืองโบราณกันทรวิชัยเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของผู้คนได้อาศัยลำนํ้าชีและหนองบัวที่เป็นแหล่งนํ้าสำคัญ ประกอบกับคูน้ำคันดินในสมัยครั้งในอดีตที่ยังหลงเหลือและปรากฏให้เห็น ซึ่งได้กลายเป็นแหล่งนํ้าที่มีความสำคัญในด้านการอุปโภค ให้กับชุมชนต่างๆที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย จากนโยบายการพัฒนาของรัฐบาลในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สภาพของคูน้ำคันดินส่วนใหญ่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นสระนํ้า เพื่อเก็บกักนํ้าไว้ใช้ในฤดูแล้ง บ้างก็ให้ชาวบ้านได้เช่าพื้นที่ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะการเลี้ยงปลา อย่างไรก็ตามคูน้ำคันดินที่ปรากฏให้เห็นครั้งในอดีตได้มีผู้เฒ่าผู้แก่บันทึกเรื่องราวและได้ถ่ายทอดเรื่องเล่า ตำนานเกี่ยวกับคูน้ำที่ล้อมรอบเมืองโบราณกันทรวิชัยดังนี้

สระตายู

ชื่อของสระแห่งนี้เรียกขานตามเจ้าของผู้ครอบครองพื้นที่ที่มีชื่อว่าตายู สมัยก่อนนั้นสระตายูเป็นหนองนํ้าธรรมชาติ ปัจจุบันเป็นสระสาธารณะของบ้านสัมปหล่อ และได้มีการขุดลอกใหม่เพื่อใช้ประโยชน์ในด้านสาธารณูปโภค ซึ่งขนาดของสระมีความลึกประมาณ 1 เมตร ความกว้างประมาณ 18 เมตรและความยาวประมาณ 100 เมตร สำหรับสระตายูนั้นไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับเรื่องเล่าหรือตำนานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่คอยปกป้องรักษา

สระใหญ่

เป็นสระที่อยู่ติดกับสระตายู สระใหญ่ไม่พบว่ามีเรื่องเล่าตำนานหรือความเชื่อแต่อย่างใด ขนาดของสระใหญ่กว้างประมาณ 18 เมตร ยาว 200 เมตร เป็นสระสาธารณะของบ้านโนนที่ใช้ในการอุปโภค ชื่อของสระใหญ่เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกขานตามขนาดของสระที่มีขนาดใหญ่กว่าสระที่อยู่บริเวณรอบๆ

สระลิม

เป็นสระนํ้าสาธารณะของบ้านคันธาร์ สาเหตุที่ชาวบ้านเรียกว่าสระลิมเพราะว่าสมัยก่อนมีการสร้างลิมอยู่กลางนํ้าเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีบวชนาค ปัจจุบันเป็นสระสาธารณะที่ทางราชการ

เข้ามาขุดลอกเพื่อให้ชาวบ้านคันธาร์ได้ใช้ประโยชน์ ในการใช้น้ำเพื่ออุปโภค มีการลงปลาในหน้าเทศกาลคาถการ โดยเฉพาะช่วงเทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น

สระตุม

สาเหตุที่ได้ชื่อว่าสระตมนั้นก็เพราะว่า มีต้นมะตูมขนาดใหญ่เกิดขึ้นอยู่บริเวณด้านข้างของสระ ดังนั้นชาวบ้านจึงได้เรียกขานสระน้ำแห่งนี้ว่าสระตุมจนถึงปัจจุบัน

สระอีสิง

เดิมทีสระอีสิงมีลักษณะดินเงิน มีขนาดประมาณ 20 x 30 เมตร อยู่ทางทิศใต้ของหนองบัว มีตำนานที่ชาวบ้านเล่าสืบต่อกันมาเกี่ยวกับสระนี้ว่า เมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมาแล้วคนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนจะใช้สระน้ำแห่งนี้ในการอุปโภคและบริโภค ต่อมาเมื่อมีคนขายคนหนึ่งชื่อว่าสิงได้มาตั้งหลักปักฐานอยู่ใกล้กับสระน้ำ จนในที่สุดจึงล้มตายอยู่ที่บริเวณใกล้กับสระน้ำแห่งนี้ด้วยโรคชรา ผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้ตั้งชื่อสระน้ำดังกล่าวว่าสระอีสิง ตามชื่อของคนที่ขายสิงนั่นเอง

สระนา

เป็นสระที่อยู่ในเขตพื้นที่ของบ้านคันธาร์โดยอยู่ทางทิศใต้ของหนองบัวและอยู่ใกล้กับสระอีสิง ขนาดของสระกว้างประมาณ 30 เมตร ยาวประมาณ 300 เมตร ลึกประมาณ 2.50 เมตร ไม่มีกำแพงกั้นและตำนานใดๆที่เกี่ยวกับสระแห่งนี้ ทราบมาภายหลังจากการสอบถามผู้รู้ว่าเป็นสระที่อยู่กลางทุ่งนา ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียกว่าสระนามาจนถึงปัจจุบัน

สระตาเอี้ย

มีลักษณะดินเงินในสมัยก่อนชาวบ้านรอบๆเรียกว่า “สระวัวข้าม” ที่เรียกว่าสระวัวข้ามก็เพราะว่า เป็นทางผ่านของวัวเกือบทุกฝูงที่ชาวบ้านเลี้ยง พอถึงเวลาพลบค่ำชาวบ้านก็จะไล่ต้อนฝูงวัวกลับคอกโดยจะผ่านสระดังกล่าวเป็นประจำ และยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับสระตาเอี้ยหรือสระวัวข้ามในสมัยก่อนว่า ชาวบ้านมีการทำพิธีไหว้ผีที่ดูแลรักษาสระตาเอี้ยอยู่ประจำ เพราะว่าคนในสมัยก่อนมีความเชื่อ เรื่องผีสงฆ์ เทวดาที่สถิตอยู่ตามต้นไม้หรือหนองน้ำซึ่งมีความผูกพันกับวิถีชีวิต ของชาวบ้าน ซึ่งสระตาเอี้ยหรือสระวัวข้ามก็มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ในแง่ของการอาศัยให้สัตว์เลี้ยงได้ดื่มน้ำและข้ามโดยไม่ต้องใช้เส้นทางอื่นแทน อย่างไรก็ตามไม่มีใครรู้ว่าสระแห่งนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็นสระตาเอี้ย ในช่วงระยะเวลาไหนและทำไมจึงเปลี่ยนชื่อเป็นสระตาเอี้ย

สระน้อย

เป็นสระน้ำที่อยู่ภายในเขตพื้นที่ของบ้านสระหมูที่ 11 ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหนองบัว โดยมีลักษณะลึกและแคบ ไม่มีตำนานหรือคำบอกเล่าใดๆเกี่ยวกับปาฏิหาริย์ นอกจากที่มาของชื่อสระเท่านั้น สาเหตุที่ได้ชื่อว่าสระน้อยเพราะว่าชาวบ้านในสมัยก่อนนั้นได้ขุดดินเพื่อสร้างถนนจึงทำให้ฤดูฝนเกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินลงไปที่ก้นสระ หลังจากนั้นจึงเกิดการทับถมของดินและเศษใบไม้ต่างๆจนทำให้ขนาดของสระมีขนาดเล็กลง ด้วยสาเหตุนี้เองชาวบ้านจึงได้ตั้งชื่อสระนี้ว่าสระน้อย หนึ่งคำว่า “น้อย” เป็นภาษาอีสานที่ตรงกับภาษาไทยว่า “เล็ก”

สระสะ

เป็นพื้นที่ของหมู่บ้านสระ โดยมีลักษณะความ สมัยก่อนยังไม่มีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเช่นปัจจุบัน ชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาของตนเองในการแก้ปัญหาเรื่องน้ำ โดยจะผลิตคีดักน้ำอุปกรณในการวิดน้ำเข้าที่นาของตนเพื่อทำนาปลูกข้าว ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้วิดน้ำดังกล่าวก็คือ “ฮังสะ” คนในสมัยนั้นได้ใช้ฮังสะในการวิดน้ำจากสระน้ำ ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นที่มาของชื่อสระสะ ที่ชาวบ้านเรียกขานมาจนถึงปัจจุบัน

สระฝื่อ

อยู่ในเขตพื้นที่ของบ้านโนนเมือง สาเหตุที่ได้ชื่อว่าสระฝื่อนั้นเพราะว่า สมัยก่อนมีต้นฝื่อ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าต้นกกอยู่ภายในสระจำนวนมาก ซึ่งชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับสระฝื่อ จึงได้ใช้ประโยชน์จากต้นฝื่อในการทอเสื่อและใน ปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นต้นฝื่อเป็นจำนวนมาก

สระใหญ่

เหตุที่ได้ชื่อว่าสระใหญ่เพราะว่าเป็นสระที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในหมู่บ้านสระปัจจุบันทางราชการเข้ามาทำการขุดลอกใหม่แล้วเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้เพิ่มขึ้น ประโยชน์ของสระใหญ่ที่มีต่อชาวบ้านสระคือ เป็นแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับให้วัว ควายได้ดื่มกิน และใช้ในการทำการเกษตร จากการสอบถามคุณตาสินธร จึงได้ทราบว่ามีเรื่องเล่าขานตำนานเกี่ยวกับสระใหญ่แห่งนี้ว่าสมัยก่อนนั้นจะมีต้นขามใหญ่และชาวบ้านเชื่อว่าผีสิงสถิตอยู่ ผิดคนนั้นมีชื่อว่า “ผีสระใหญ่” ซึ่งชาวบ้านจะให้ความเคารพและนับถือ ก่อนลงหาปลาในสระจะต้องบอกกล่าวขออนุญาตผีสระใหญ่ก่อน ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามจะต้องมีอันเป็นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีชาวบ้านเคยโดนอิทธิฤทธิ์ของผีสระใหญ่ ผู้ที่โดนอิทธิฤทธิ์จะมีอาการปากเบี้ยวทันที และจะต้องมาขอขมาโดยจะมีพิธีกรรมการขอขมา คือ ต้องทำการ “เซิ้งปากเบี้ยว” ซึ่งมีเนื้อร้องของเพลงเซิ้งว่า “ผีปากเบี้ยว หันปากคืนหลัง เป็นตาซังคือผีปากเบี้ยว”

สระขาม

เหตุที่ได้ชื่อว่าสระขามก็เพราะสมัยก่อนมีต้นขามขึ้นอยู่มากมายรอบๆชาวบ้านจึงให้ชื่อสระนี้ตามชื่อต้นขามที่ขึ้นรอบๆสระ

สระตุม

เหตุที่ชาวบ้านเรียกว่าสระตumnนั้นก็เพราะว่า สมัยก่อนนั้นจะมีต้นมะตุมขนาดใหญ่จำนวนมากอยู่บริเวณสระสระตุมจะมีลักษณะต้นเงินมาก ปัจจุบันได้กลายเป็นที่สวนบุคคลและมีการขุดลอกใหม่แล้ว

สระตาสมาน

เหตุที่ได้ชื่อว่าสระตาสมานก็เพราะว่าตั้งตามชื่อของตาสมานที่เป็นเจ้าของพื้นที่บริเวณสระซึ่งปัจจุบันนี้สระก็เป็นพื้นที่ในครอบครองของคุณตาสมาน ลักษณะของสระนั้นจะมีลักษณะต้นเงินมากแล้ว จนมีการใช้เป็นพื้นที่ทำนา

สระพระนอน

สระพระนอนจะอยู่ภายในบริเวณของวัดพระนอน ชาวบ้านจึงให้ชื่อสระตามชื่อวัด ซึ่งแต่ก่อนนั้นสระมีขนาดเล็ก ปัจจุบันได้มีการขุดลอกใหม่ให้มีขนาดใหญ่กว่าเดิมเพื่อให้เกิดประโยชน์ในด้านการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการทำการเกษตรและยังเป็นสระประจำวัดพระนอนอีกด้วย

สระมอดันแหงน จะตั้งอยู่บริเวณด้านทิศใต้ของวัดพุทธมงคล เหตุที่ได้ชื่อว่าสระมอดันแหงนก็เพราะว่าสมัยก่อนมีต้นแหงนขนาดใหญ่ใหญ่ขึ้นอยู่บริเวณข้างสระ แต่ปัจจุบันต้นแหงนถูกชาวบ้านตัดเพื่อนำไปเผ่าถ่าน

สระจั่ว

ตั้งอยู่บริเวณบ้านโนน เหตุที่ได้ชื่อว่าสระจั่ว ก็เพราะว่าสมัยก่อนนั้นจะมีต้นจั่วอยู่บริเวณรอบสระจึงให้ชื่อสระตามต้นจั่ว ซึ่งสมัยก่อนนั้นขนาดและรูปร่างของสระมีขนาดเล็กมาก ต่อมาได้รับงบประมาณจากทางราชการและเงินบริจาคของชาวบ้าน จึงมีการขุดลอกใหม่ ปัจจุบันได้เป็นคลองสาธารณะของบ้านโนนไปแล้ว

บทที่ 3

ผู้คนและสายตระกูลภายในเมืองโบราณกันทรวิชัย

การสืบสายตระกูลที่สำคัญในอำเภอกันทรวิชัย แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองกันทรวิชัย ผ่านการอธิบายบทบาทและความสำคัญของสายตระกูลของผู้คนอันเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในเมืองกันทรวิชัยในปัจจุบัน กล่าวคือ ในระยะแรกกลุ่มคนที่เข้ามา คือ กลุ่มคนลาวจากเมืองมหาสารคาม ร้อยเอ็ด โดยการนำของพระปฐมวิเศษ (คำมูน) เจ้าเมืองกันทรวิชัยคนแรก และพระปฐมวิเศษ (ทองคำ) เจ้าเมืองคนที่สอง ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่คุ้มบ้านสระ เป็นต้นตระกูล “ศิริกิจ”

ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเมืองกันทรวิชัย คือ กลุ่มชาวญ้อจากเมืองท่าขอนยาง โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านโนนและบ้านหนองขอน เป็นต้นตระกูล “สุวรรณภักดี และ สีนาท” สำหรับกลุ่มคนจากบ้านบุสระธรรมจันทร์ (ชุมชนในเขตอำเภอจोधอ จังหวัดนครราชสีมา) ต้นตระกูล “เรืองศรีมัน” เป็นกลุ่มคนของการตั้งถิ่นฐานในระยะแรก โดยตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านโคกพระและ “บ้านหม้อ” เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งการค้าแบบ “วัวต่าง” กับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง

เมื่อชุมชนเมืองกันทรวิชัยเติบโตขึ้นมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง “กลุ่มคนจีน” ได้เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการค้ากับชาวเมืองกันทรวิชัย ในระยะแรกจะเป็นการ “หาบเร่” รับซื้อของป่า จำพวก กล้วย กล้วย กล้วย และขายสินค้าจำพวก เหมะเย็บผ้า ปลาหู ผักตบชวาให้กับชาวบ้าน ต่อมาจึงก่อสร้างเป็น “ตึกดิน” เป็นที่พักอาศัย และร้านค้าจำหน่ายสินค้า ย่านการค้าในระยะแรกตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งหนองบัวทางด้านทิศตะวันตก ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) ในปี พ.ศ. 2478 ย่านการค้าจึงย้ายมาอยู่ริมถนนบริเวณตะวันออกของที่ว่าการอำเภอจนถึงปัจจุบันชาวจีนผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเมืองกันทรวิชัย คือ นายฮ่อเจียง แซ่ไค้ว ต้นตระกูล “กันทรพันธุ์” ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับตระกูล “ศิริกิจ”

เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนที่เดินทางเข้ามาอาศัยในบริเวณพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ผู้เขียนจึงขอสรุปข้อมูลสายตระกูลสำคัญเพื่อแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองโบราณกันทรวิชัยผ่านการอธิบายบทบาทและความสำคัญของสายตระกูลและผู้คนอันเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในเมืองกันทรวิชัย ดังนี้

ตระกูลศิริกิจ

ตระกูลศิริกิจ เป็นสายตระกูลเก่าแก่ที่สืบเชื้อสายมาจากพระปฐมวิเศษ (เพี้ยคำมูล) เจ้าเมืองกันทรวิชัยคนแรก ซึ่งได้พาครัวเมืองร้อยเอ็ดเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคันธารราษฎร์ในปี พ.ศ.2417 เนื่องจากเห็นว่าพื้นที่ในบริเวณนี้เป็นเนินดินขนาดใหญ่ มีคูเมืองโบราณ และหนองบัว หนองน้ำธรรมชาติเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค อีกทั้งทางด้านทิศใต้เป็นป่าโคกขนาดใหญ่อุดมด้วยพรรณพืชพันธุ์สัตว์นานาชนิดที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพได้ เมื่อกลุ่มคนจากเมืองร้อยเอ็ดโดยการนำของเพี้ยคำมูลได้ตั้งถิ่นฐาน “สร้างบ้านแปงเมือง” ในบริเวณนี้แล้ว ได้ขอขึ้นกับเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมืองกาฬสินธุ์จึงได้มีใบบอกลงไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ขอตั้งบ้านคันธารราษฎร์เป็นเมือง และขอตั้งเพี้ยคำมูลเป็นเจ้าเมือง ขอเพี้ยเวียงแกเป็นอุปฮาด ขอเพี้ยเมืองทอเป็นราชวงศ์ ขอเพี้ยไชยสุริยาเป็นราชบุตร ราชสำนักกรุงเทพฯ จึงได้ยกฐานะบ้านคันธารราษฎร์ หรือกันทาทเป็นเมืองกันทาทวิชัย

หมู่บ้านสระคือถิ่นที่อยู่ของตระกูลศิริกิจ อันเป็นวงศ์วานว่านเครือของพระปฐมวิเศษ ผู้เป็นเจ้าเมืองนั้น เนื่องจากเป็นคุ้มของผู้ปกครอง ลักษณะสภาพบ้านเรือนในคุ้มจึงดูใหญ่โต และมั่นคง โดยเฉพาะ โสงเจ้าเมืองมีลักษณะเป็นเรือนขนาดใหญ่ และสวยงามมากกว่าเรือนหลังอื่นๆ ถัดจากโสมเจ้าเมืองออกไปไกลนักเป็นเรือนของลูกหลานซึ่งบางส่วนได้ดำรงตำแหน่งกรมการเมือง และบางส่วนได้ทำการค้าขายในปัจจุบันพื้นที่โสมเจ้าเมืองเดิมนั้นอยู่ในการครอบครองของนายเอ็ดเอื้อ สีหนาท ผู้เป็นหลานของพระปฐมวิเศษ

ด้วยเหตุที่ตระกูลศิริกิจเป็นตระกูลผู้ปกครองจึงนิยมส่งเสริมให้บุตรหลานเข้ารับราชการ โดยการส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ซึ่งเป็นผลให้สมาชิกในสายตระกูลนี้รับราชการในตำแหน่งต่างๆ เป็นจำนวนมาก เช่น นายพนม กันทรพันธุ์, นายเอ็ดเอื้อ และนายโกมล สีหนาทเป็นข้าราชการครู เป็นต้น อย่างไรก็ตามก็มีเพียงนายสุพรหม ศิริกิจ บุตรของพระปฐมวิเศษเท่านั้นที่ได้เป็น ผู้ปกครอง โดยรับราชการในตำแหน่งนายอำเภอกันทรวิชัย คนที่ 5 นอกจากสมาชิกในตระกูลศิริกิจส่วนใหญ่จะรับราชการแล้ว ยังมีบางส่วนที่ทำการค้า เช่น นางบัว และนายมน พลสุวรรณ บุตรสาว และบุตรเขยพระปฐมวิเศษได้เป็นนายฮ้อยค้าขายทางไกลแลกเปลี่ยนผลผลิตกับชุมชนอื่น นางสี กับนายเจียง แซ่ไค้ว หลานสาว และหลานเขยพระปฐมวิเศษได้เปิดร้านขายสินค้าเบ็ดเตล็ด และรับซื้อของป่า และผลผลิตทางการเกษตรจากคนในชุมชนเป็นต้น

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าสมาชิกในตระกูลศิริกิจมีบทบาท และหน้าที่อันหลากหลายทั้งการเป็นนักปกครอง ข้าราชการ และค้าขาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีผลต่อพัฒนาการของชุมชนเมืองกันทรวิชัยในด้านต่างๆ ทั้งการสร้างบ้านแปงเมือง การถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญา ตลอดจนการส่งเสริม

ระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่าสมาชิกในตระกูลศิริกิจผู้มีบทบาทสำคัญต่อความเป็นเมือง
ของชุมชนกันทรวิชัย

ตระกูลเรื่องศรีมัน

ตระกูลเรื่องศรีมันเป็นตระกูลที่สืบเชื้อสายมาจากนายหมวก เรื่องศรีมัน ผู้นำพาครัวเรือนจาก
บ้านบุสระธรรมจันทร์ (ในเขตอำเภोजอหอ จังหวัดนครราชสีมา) เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านโคกพระ ในเขต
ชุมชนเมืองกันทรวิชัย เมื่อประมาณปี พ.ศ.2428 (บุญเพ็ง คำแท่ง, 2550, สัมภาษณ์) ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่า
ในบริเวณนี้เป็นป่าโคกอันกว้างใหญ่ อุดมด้วยพรรณพืช พันธุ์สัตว์นานาชนิดที่สามารถนำมาเป็นปัจจัย
สำคัญในการดำรงชีพได้ และนอกจากนี้บริเวณนี้ไม่ไกลนักยังมีหนองบัว แหล่งธรรมชาติขนาดใหญ่ ที่มี
น้ำขังตลอดปี เหมาะสำหรับการเป็นแหล่งน้ำใช้ในการบริโภค เพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์

เมื่อกลุ่มคนได้ตั้งบ้านเรือนที่บริเวณนี้แล้ว ได้ขนานนามชุมชนแห่งนี้ว่า “บ้านโคกพระ” อันมี
ความหมายว่าชุมชนที่ตั้งอยู่บนโคก หรือที่สูง ที่มีการค้นพบพระพุทธรูปยืน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า
“หลวงพ่อพระยืน” หรือ “พระพุทธรึงเมือง” ปัจจุบันประดิษฐานไว้ที่วัดสุวรรณवास ในเขตชุมชน
เมืองกันทรวิชัย อย่างไรก็ตามชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียงได้เรียกชุมชนแห่งนี้ว่า “บ้านไท”
อันมีความหมายว่า ชุมชนอันถิ่นที่อยู่ของกลุ่มคนไทโคราช

ในอดีตผู้คนในชุมชนบ้านโคกพระได้มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดำรงชีพอยู่บนพื้นฐานความ
อุดมสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบชุมชน นอกจากการทำเกษตร หาดของป่า
และล่าสัตว์แล้ว ชาวบ้านยังมีความชำนาญในการผลิตหม้อดินเผา โดยในยามที่ว่างเว้นจากการทำนา
ชาวบ้านจะทำการผลิตหม้อเพื่อเอาไว้ใช้ในครัวเรือน และใช้เป็นส่วนหนึ่งของแลกเปลี่ยนกับทรัพยากรอื่นใน
ต่างชุมชน เช่น นำเกลือใส่หม้อไป “แลกอยู่ แลกกิน” กับข้าวในชุมชนบ้านลาด (ในเขตตำบลศรีสุข
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม) เป็นต้น

นอกจากการแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันแล้ว คนในชุมชนบ้านโคกพระ
ยังได้ทำการค้าทางไกลกับชุมชนในท้องถิ่นอื่น ในลักษณะของการการค้าโคต่างที่นำเอาของเกี่ยว
บรรทุกเอาเกลือ ข้าว หม้อดินเผา ของป่า และกวาดต้อนเอาฝูงโค กระบือ หมูไปค้าขายยังชุมชนใน
เขตแอ่งสกลนคร ในบริเวณอีสานเหนือ ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในบริเวณภาคกลาง และ
ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง เมื่อขายสินค้าขายจนหมดแล้ว จะซื้อ
เอาสินค้า และผลผลิตจากภายนอกเข้ามาขายในท้องถิ่น และฝากลูกเมีย ญาติ พี่น้องในชุมชน

บุคคลผู้มีบทบาทสำคัญต่อการค้าทางไกลในอดีต ได้แก่ นายฮ้อยไ้ะ ไชยธานี นายฮ้อยมุน
พลสุวรรณ จินเชิง แซ่ตั้ง จินเอ็ง แซ่ตั้ง เป็นต้น สำหรับสมาชิกในตระกูลเรื่องศรีมันผู้มีบทบาทในด้านนี้
คือ นายฮ้อยหมวก ต้นตระกูลเรื่องศรีมัน และผู้ตั้งบ้านโคกพระ ซึ่งความสามารถในการค้าขาย

ทางไกลนี้ นายฮ้อยหมวกได้ถ่ายทอดให้ทายาทรุ่นต่อๆมา โดยสมาชิกในตระกูลเรืองศรีมัน และตระกูลอื่นๆในชุมชนบ้านโคกพระได้ทำการค้าขายทางไกลเลี้ยงคูบุตรหลาน และส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาตามสมควรจนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตมาแล้วหลายคน จนกระทั่งเกิดการขยายตัวของระบบตลาดในกระแสนิยมขึ้น ในช่วงทศวรรษที่ 2480 การพัฒนาเส้นทางการคมนาคม และการขนส่งจากทางภาครัฐ ได้ทำให้สินค้าสำเร็จรูปจากภายนอกเข้ามาในชุมชน ซึ่งได้ทำให้การผลิตสิ่งของบางอย่างของคนในท้องถิ่นลดลง และเลิกผลิตไปในที่สุด เช่น เครื่องนุ่งห่ม เกลือ หม้อ เป็นต้น ปรากฏการณ์เช่นนี้ ได้ทำให้ระบบการแลกเปลี่ยนในท้องถิ่น และการค้าทางไกลซบเซา จนไม่เป็นที่นิยมอีกต่อไป

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่าตระกูลเรืองศรีมันมีบทบาทต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชนเมืองกันทรวิชัยมาตั้งแต่ต้น ทั้งบทบาทในด้านการผลิต และตัวกลางในส่งต่อสินค้าไปสู่ผู้บริโภค สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเมืองกันทรวิชัยเกิดการขยายตัว อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่านอกจากบทบาททางด้านเศรษฐกิจแล้ว สมาชิกในตระกูลเรืองศรีมันยังมีบทบาท และหน้าที่ต่อสังคมในด้านอื่นอีก เช่น การถ่ายทอดองค์ความรู้ และภูมิปัญญา การแพทย์ และการสาธารณสุข การปกครอง และการพัฒนาเมืองกันทรวิชัยสืบต่อมา

ตระกูลนามเชียงใต้

ตระกูลนามเชียงใต้เป็นตระกูลเก่าแก่ที่สืบเชื้อสายมาจากสีหานาม กรมการเมืองตำแหน่งนาได้ประจำเมืองร้อยเอ็ด ซึ่งในปี พ.ศ.2432 ขุนศรีสุบรรณผู้เป็นบุตรชายได้นำพาครัวจำนวนหนึ่งจากบ้านคูเมืองร้อยเอ็ดเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านคันธารราษฎร์ เนื่องจากเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยที่ราบอันกว้างใหญ่ แหล่งน้ำธรรมชาติ และคูเมืองโบราณที่สามารถใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนจากเมืองร้อยเอ็ดที่เป็นกลุ่มเดียวกันมาตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อน การช่วยเหลือเกื้อกูลในหมู่กลุ่มคนเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมใหม่ (มนัส นามเชียงใต้. 2550 : สัมภาษณ์)

ต่อมาเกิดโรคไข้ทรพิษระบาดที่บ้านคันธารราษฎร์ นันทเสนผู้เป็นบุตรชายของขุนศรีสุบรรณกับนางโหนด พร้อมนายออย และนายใบได้นำครัวส่วนหนึ่งมาตั้งถิ่นฐานที่คุ้มทอง บริเวณวัดสุวรรณาวาสในปัจจุบัน เนื่องจากเห็นว่าบริเวณนั้น อยู่ห่างจากที่ตั้งชุมชนเดิม มีแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ บึงบัว และเป็นชุมชนที่อยู่ระหว่างเส้นทางการคมนาคมจากเมืองขอนแก่น และเมืองกาฬสินธุ์ ไปยังเมืองมหาสารคาม กลุ่มคนที่ย้ายเข้ามายังคุ้มทองนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเกษตรกร และมีกลุ่มผู้นำประกอบพิธีกรรม เช่น กะจำ หมอธรรม และหมอยาพื้นบ้าน เป็นต้น โดยเฉพาะตระกูลนามเชียงใต้นั้นสมาชิกในตระกูลส่วนหนึ่งได้เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนเมืองกันทรวิชัย เช่น จารย์หลวย ผู้เป็นบุตรของนันทเสน เมื่อครั้งยังบวชเป็นพระภิกษุได้เป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการเทศน์

มหาชาติ เป็นผู้มีความรู้ในด้านพระธรรมวินัย และเป็นผู้มีผลงานในการจารึกเอกสารโบราณอยู่มาก และเมื่อสืกออกมาได้ก็เป็นผู้ที่มีวัตรปฏิบัติอยู่ในหลักธรรมตามหลักพุทธศาสนา เป็นแบบอย่างที่ดีให้คนในสังคมได้ประพฤติปฏิบัติตาม นอกจากนี้สมาชิกในตระกูลนามเชียงได้บางคนยังเป็นหมอยาพื้นบ้าน ผู้มีบทบาทสำคัญในการรักษาโรค และกิจกรรมสาธารณสุขในชุมชนเมืองกันทรวิชัย เช่น นายใบ บุตรชายของ นันทเสน เป็นหมอยาผู้มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคแขนงต่างๆ และเป็นผู้มีวิชาอาคมอยู่ยงคงกระพันตามความเชื่อของชาวบ้าน, นายบุญจัน บุตรชายอีกหนึ่งของนันทเสน ซึ่งนอกจากเป็นหมอยาแล้ว ยังเป็นหมอธรรมผู้นำในการประกอบพิธีกรรมของชุมชน มีเรื่องเล่าขานจากคนชุมชนว่า หมอยาผู้นี้เป็นผู้มีวิชา และมีวาจาสิทธิ์ ดังปรากฏในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 30 ปีก่อน ที่เกิดเหตุการณ์ความขัดแย้งเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินระหว่างชาวบ้านโคกพระกับเอกชนจนมีปากเสียงกัน เมื่อนายบุญจันกลับบ้าน ได้บอกกับลูกเมียว่าเจ้าของที่ดินคนนั้นต้องเกิดเหตุเดือดร้อนขึ้นภายใน 3 วัน ซึ่งต่อมาอีก 3 วันเจ้าของที่ดินผู้นั้นก็ได้เสียชีวิตลง จากเหตุการณ์นี้ทำให้คนในชุมชนต่างรำลึกในอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของนายบุญจันจวบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

จากการที่สมาชิกส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความรู้ทั้งในทางธรรม และทางโลก ซึ่งเป็นปราชญ์ท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการผลิตองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชน สมาชิกในตระกูลเรื่องศรีมันจึงมักส่งเสริมบุตร-หลานให้ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ และในที่สุดได้เข้าสู่ระบบราชการ ในตำแหน่งหน้าที่การงานในระดับสูง และมีบทบาทสำคัญในระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ เช่น ปลัดเลื้อย นักปกครอง ผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาให้แก่เยาวชน, พ.ต.ต. มนัส นามเชียงใต้ อดีตนายตำรวจกองปราบ ผู้ใกล้ชิดกับอดีตนายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้น

จากทั้งหมดจะเห็นได้ว่าตระกูลนามเชียงได้ นอกจากในอดีตจะเป็นตระกูลที่มีบทบาทสำคัญด้านการผลิตองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้นำในการประกอบพิธีกรรมแล้ว ในปัจจุบันสมาชิกในตระกูลนี้ยังมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการเมืองกันทรวิชัยในด้านต่างๆ เช่น ด้านการปกครองที่เป็นผู้นำในการพัฒนาท้องถิ่น, ด้านสังคม และวัฒนธรรมในการเป็นหมอยาที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ การสืบสาวเรื่องราวของสายตระกูลในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงประวัติศาสตร์ของผู้คนและสายตระกูลภายในชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ยึดโยงกันอย่างแน่นแฟ้นมาโดยตลอด การพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเครือญาติจึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ถึงแม้ว่ากระแสของการบริโภคแบบทุนนิยมที่กำลังถาโถมเข้ามาภายในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย และพยายามจะแยกความสัมพันธ์ของผู้คนและสายตระกูลออกจากกันด้วย เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆที่เกิดขึ้นจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความบันเทิงที่เกิดขึ้นจากทางวัตถุมากมาย แต่สายใยความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่นก็ยังคงเชื่อมโยงกันอยู่ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ในระบบของเครือญาติ

บทที่ 4

ทรัพยากร การผลิต และการดำรงชีพภายในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย

เมื่อกล่าวถึงทรัพยากร การผลิต และการดำรงชีพในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยในอดีต ก่อน พ.ศ. 2500 หรือยุคก่อนมีพืชพาณิชย์ ซึ่งชุมชนอีสานในยุคก่อนมีพืชพาณิชย์เกือบทั้งหมด มีสภาพเป็นชนบท กล่าวคือมีอาชีพทำการเกษตร เช่นเดียวกับการผลิตในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยในช่วงนั้น อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของชุมชน 3 อย่างคือ ดิน น้ำ และป่าไม้ โดยเฉพาะการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ เป็นอย่างมาก ป่าไม้เป็นเสมือน “ซูเปอร์มาร์เก็ต” ของชุมชน กล่าวคือป่าไม้เป็นผู้ผลิตปัจจัย 3 ใน 4 คือ อาหาร วัสดุก่อสร้าง (ที่อยู่อาศัย) และยารักษาโรคหรือสมุนไพรนั่นเอง พื้นที่ป่าโคกอันบริบูรณ์ไปด้วยพรรณไม้จำพวกไม้เต็ง(มะค่าเต้) ไม้จิก (ไม้เต็ง) ไม้รัง ไม้ยาง และไม้กุง (ไม้พลวง) กระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะทางด้านทิศตะวันออกของชุมชนเป็นป่าโคกขนาดใหญ่ ชาวบ้านเรียกว่า “โคกโจด” เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีไผ่โจด หน่อไม้พืชอาหารที่สำคัญขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ ส่วนดินเป็นแหล่งที่ชาวบ้านในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ใช้ประโยชน์ในการผลิตอาหารหลัก คือ ข้าว และอาหารจำพวกพืชผักสวนครัว ข้าวที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยปลูกได้แก่ ข้าวไร่ ซึ่งเป็นการผลิตอาหารที่มีมาก่อนการทํานา เพราะเป็นวิธีที่ผลิตง่าย ไม่ต้องใช้เครื่องมือมากและวิธีการในการปลูกไม่ยุ่งยากซับซ้อน แรกเริ่มของการตั้งชุมชนในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำข้าวไร่อยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของชุมชน คนในชุมชนต้องทำข้าวไร่หลายปีก่อนที่จะมีการทํานา เพราะพื้นที่ทํานายังไม่มี เพราะสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ แม้มีการฟันป่า เผาป่า ก็ยังไม่สามารถทํานาได้ เพราะยังมีตอไม้ รากไม้อยู่เต็มไปหมด ดังนั้นในช่วงที่พื้นที่ยังมีตอไม้และรากไม้อยู่ ชาวบ้านจึงทำข้าวไร่ไปก่อน จนกว่าจะมีการกำจัดตอไม้และรากไม้จนหมดจึงจะสามารถทํานาได้ พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวเหนียว เพราะเป็นข้าวที่ชาวบ้านรับประทานทุกวัน นอกจากการใช้พื้นที่ป่าโคกในการปลูกข้าวไร่แล้วชาวบ้านยังคงเหลือพื้นที่ไว้เพื่อปลูกฝ้ายในการผลิตเครื่องนุ่งห่มขึ้นใช้ในครัวเรือน

สำหรับแหล่งน้ำนั้น นอกจากจะอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติภายในคูเมืองโบราณที่มีอยู่รายรอบแล้ว ในบริเวณใกล้เคียงถัดจากชุมชนเมืองกันทรวิชัย ยังมีหนองบัวแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ที่อุดมไปด้วย ปลา สัตว์น้ำ และผักพื้นบ้าน นอกจากนี้บริเวณโดยรอบหนองยังมีดินเียน หรือขี้สากกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งดินเียน หรือขี้สากนี้ คือ ดินเียนซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ชาวบ้านใช้ในการทำเกลือ ผลิตผลสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยยังมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อใช้แรงงานและการบริโภค โดยการเลี้ยงวัว ควาย ไข่ไก่และลาเกวียน

นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงม้าไว้เพื่อเป็นพาหนะในการเดินทาง อย่างไรก็ตามนอกจากการผลิตและการดำรงชีพภายในท้องถิ่นแล้ว ยังมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนใกล้เคียงมาเป็นเวลานาน สินค้าที่สำคัญของชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยคือ ข้าว เหลือ และ พืชผักต่างๆ

อย่างไรก็ตามหลังจากที่มีการขยายตัวของรัฐและนโยบายของรัฐในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นรัฐบาลแรกที่ได้วางแผนในการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ และได้นำแผนการพัฒนามาปฏิบัติในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 โดยรัฐบาลให้ความสำคัญในการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาก ซึ่งมีแผนพัฒนาปรากฏทั้งในแผนพัฒนาชาติ (พ.ศ. 2504) และแผนพัฒนาภาคอีสานโดยเฉพาะด้วย โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2505 แผนพัฒนาภาคอีสานฉบับแรกเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ คือ การคมนาคม การสร้างเขื่อนและระบบชลประทาน การพัฒนาท้องถิ่นในด้านสาธารณสุข ปลูก การศึกษา และการสาธารณสุข ดังนั้นภายหลังจากมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ จึงมีการปรับปรุงทางหลวงแผ่นดินที่เชื่อมต่อระหว่างจังหวัดมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ ผ่านพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ซึ่งก่อนมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจยังมีสภาพเป็นถนนลูกรังชาวบ้านได้ประโยชน์จากการสร้างทางหลวงแผ่นดินโดยใช้เส้นทางในการไปมาหาสู่กับเครือข่ายและนำของป่าจำพวก ครั่ง เนื้อสัตว์ ข้าว ปอ เข้าไปขายในตัวจังหวัดมหาสารคาม โดยมีรถยนต์โดยสารที่ใช้ระบบความร้อนจากการเผาไหม้ถ่านวิ่งผ่าน ดังนั้นวิธีการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ชาวนาที่เคยทำข้าวไร่เริ่มปรับพื้นที่โดยการตัดต้นไม้ เผาและถางป่าเพื่อเพิ่มเนื้อที่ในการทำนา และตอบสนองนโยบายการเพิ่มผลผลิตของรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงเริ่มเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2505 ชาวบ้านเริ่มนำเครื่องจักรและเทคโนโลยีเข้ามาใช้เพื่อต้องการเพิ่มผลผลิต เช่น เครื่องสูบน้ำ ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ไถและหัวหมูที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและเป็นเหล็กเพื่อยึดอายุในการใช้งาน ข้าวพันธุ์ กข. เริ่มเป็นที่นิยมปลูกเพราะให้ผลผลิตต่อไร่สูงชาวบ้านจึงเริ่มหันมาทำนาดำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ต่อมาการทำนาดำเริ่มประสบปัญหาการขาดแคลนแรงงาน หนุ่ม สาวภายในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย อพยพเคลื่อนย้ายจากชุมชนเพื่อไปศึกษา หากไม่เรียนหนังสือก็เดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯหรือจังหวัดใกล้เคียงที่มีการจ้างงาน เช่น จังหวัดขอนแก่น คนหนุ่มสาวเหล่านี้ไม่ชอบทำนา ดังนั้นโดยภาพรวมของชุมชนจึงขาดแรงงานในแปลงนา มีการแย่งแย่งและเพิ่มค่าแรงให้กับผู้มารับจ้างทำนา การ “ลงแขก” (การแลกเปลี่ยนแรงงาน) ในการทำนาเริ่มหายไป พื้นที่ว่างเปล่าที่เคยใช้ประโยชน์เพื่อเลี้ยง วัว ควาย ลดลงเพราะถูกปรับพื้นที่เพื่อทำนาและทำการเกษตรอย่างอื่น เช่น ปลูกปอ ปลูกฝ้าย ดังนั้นชาวนาในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยจึงเริ่มขายวัวควายและเปลี่ยนมาใช้รถไถนาเดินตาม เมื่อเกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการปักดำ และต้นทุนในการทำนาที่เพิ่มสูงขึ้นทางราชการจึงได้เข้ามาช่วยเหลือ โดยเชิญชวนให้

ชาวบ้านใช้วิธีการทำนาแบบใหม่ ที่เรียกว่า “นาหว่าน” ซึ่งเป็นการลดต้นทุนในการผลิตลงได้บ้าง โดยเฉพาะเรื่องของค่าแรง

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยเริ่มทำไร่นาสวนผสม เนื่องจากการส่งเสริมของรัฐบาล โดยให้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ปลดปล่อยเงินกู้ ชาวบ้านเห็นว่าเป็นหนทางในการสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง จึงเริ่มหันมาทำไร่นาสวนผสมกัน โดยมีการแบ่งที่นาของดอนออกเป็น 2 ส่วน คือบริเวณที่ใช้ทำนาและปลูกพืชผักสวนครัว และบริเวณที่ขุดบ่อเลี้ยงปลา นอกจากนี้ทางราชการยังเข้ามาขุดลอกคูน้ำคันดินด้านทิศเหนือของบ้านคันธาร์ เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้น้ำเพื่อการเกษตร แต่บางแห่งชาวบ้านได้ติดต่อกับทางราชการโดยผ่านทางกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเช่าสระน้ำที่ทำการขุดลอกเลี้ยงปลา โดยเสียค่าบำรุงปีละ 2,000 – 3,000 บาท ให้กับคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อนำไปบริหารจัดการในการพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

กล่าวโดยสรุปหลังจากที่มีการขยายตัวของรัฐและนโยบายของรัฐในสมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้นำแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเข้ามาใช้ในการบริหารประเทศ ชุมชนในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยได้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายของการผลิตจากที่เป็นการผลิตเพื่อยังชีพเปลี่ยนมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า การทำนานอกจากจะผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนแล้วเมื่อเหลือจากการบริโภคก็นำไปขาย (เปลี่ยนข้าวเปลือกเป็นเงินตรา) การปลูกพืชไร่เกือบทุกชนิดเป้าหมายหลักคือผลิตเพื่อขายเท่านั้น การแลกเปลี่ยนมีให้เป็นจำนวนมากภายในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย เมื่อเข้าสู่ช่วงมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ จึงค่อยๆลดลงและเลิกไปในปัจจุบัน เนื่องจากปัญหาการขาดแคลนสินค้าบางอย่างที่ตนเองเคยขาดแคลน เช่น ข้าว เหลือ ผัก ๑๗ ๑๘ ๑๙ หมดไป ด้วยระบบการคมนาคมขนส่งที่สะดวกกว่าแต่ก่อนมากกับระบบการค้าภายในชุมชนกับเมืองในปัจจุบันที่คล่องตัว หากต้องการหรือขาดสินค้าอะไรก็สามารถหาซื้อได้ในร้านค้าภายในชุมชนและยังมีพ่อค้าเร่มาสินค้าจำพวกเสื้อผ้า ของกินของใช้สารพัดเข้ามาขายทุกสัปดาห์

บทที่ 5

วัฒนธรรมประเพณี คติความเชื่อ ภูมิปัญญา ชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย

ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย มีความยึดมั่นถือมั่นและศรัทธาในพระพุทธศาสนา การทำบุญและการปฏิบัติตามจารีตประเพณีมีมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญในการดำเนินชีวิต แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและผีบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวได้ถูกแสดงออกมาเป็นรูปแบบของพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ที่ส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่งในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีชุมชนในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ที่ยังคงเหลืออยู่และมีการปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

จารีตประเพณี

จารีตประเพณีซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยต้องปฏิบัติตามและชาวบ้านยังถือว่าเมื่อมีการปฏิบัติตามจะเกิดความเป็นสิริมงคลกับตัวเองและครอบครัว โบราณถือว่า การไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีนั้นหรือเลิกสืบทอดประเพณี เรียกว่า “ม้างสิต” คือการทำลายประเพณี ซึ่งจะถือว่าไม่มีความเจริญในชีวิต หรืออาจจะเกิดเหตุอาเพศขึ้นภายในชุมชน คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยมักจะกล่าวว่า การปฏิบัติตาม “สิต 12 คอง 14 นั้นดีนักแล จะทำให้ชุมชนมีความสงบสุขและจะเกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันภายในชุมชน คำว่า “สิต” นั้นเป็นประเพณีที่ชุมชนจะต้องปฏิบัติร่วมกันในแต่ละเดือน ส่วนคอง 14 เป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติในการครองเรือน บุญประเพณีในรอบปีที่ยังปรากฏให้เห็นและชาวบ้านภายในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยยังถือปฏิบัติสืบทอดกันมาสู่รุ่นลูกหลานหลานอย่างเคร่งครัด ได้แก่

เดือนเจียง (เดือนอ้าย) “บุญเข้ากรรม” ซึ่งบุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ ที่เรียกว่า เข้าปริวาสกรรม โดยให้พระภิกษุสงฆ์ที่ต้องอาบัติ (กระทำความผิด) สังฆทิสเสส ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เพื่อเป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน แล้วปรับตัวประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระวินัย พิธีเข้าปริวาสกรรมกำหนดไว้ 9 คืน โดยให้พักอยู่ในสถานที่สงบ ไม่มีคนพลุกพล่าน(อาจเป็นบริเวณวัดก็ได้) การประกอบพิธีในบุญเข้ากรรมหรือกิจของชาวบ้านที่อยู่ในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยนั้น จะดำเนินการหาข้าวของเครื่องอุปโภค บริโภคมาถวายพระ เพราะเชื่อว่าจะได้บุญมากกว่าการทำบุญตักบาตรทั่วไป นอกจากการหาข้าวของเครื่องอุปโภค บริโภคมาถวายพระแล้วชาวบ้านที่ต้องการฝึกปฏิบัติตนในเรื่องของการทำสมาธิและรักษาศีล จะรวมตัวกันนั่งขาวหม่ขาวเพื่อเข้าร่วมประเพณี

บุญเข้ากรรมดังกล่าว สำหรับสถานที่ในการปฏิบัตินั้นจะหมุนเวียนกันจัดโดยจะอยู่ที่วัดสุวรรณมงคล
วัดพุทธมงคล เป็นต้น

เดือนสาม “บุญข้าวจี” เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านในเขตพื้นที่
เมืองโบราณกันทรวิชัยยังปฏิบัติในงานประเพณีบุญเดือนสามอย่างเคร่งครัด นอกจากมีการร่วมกันทำบุญ
ตักบาตรด้วยข้าวจีในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ อีกกิจกรรมหนึ่งที่ชาวบ้าน
ในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยปฏิบัติกันมาทุกปีคือ การทำบุญโดยการปล่อยปลาลงสระหนองบัว
ซึ่งจะมีชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยและชาวบ้านใกล้เคียงให้ความสนใจและเข้าร่วม
กิจกรรมทุกปี

เดือนสี่ “บุญพะเหวด” (บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ) คำว่าพะเหวด ปัจจุบัน
งานบุญพะเหวดยังปรากฏให้เห็นในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย หากแต่ลดความใหญ่โตของ
การงานลง แต่ชาวบ้านยังให้ความสำคัญเช่นเดิม ภายในงานจะมีการทำขนมจีน (ชาวอีสานเรียกข้าวปุ้น)
ไว้มากมายเพื่อนำมาเลี้ยงแขกบ้านแขกเมืองที่มาร่วมงาน

เดือนห้า “บุญสงกรานต์” การทำบุญสงกรานต์ของชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทร
วิชัยมีการเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้งวัน และบางหมู่บ้านจะมีการแห่พระพุทธรูปไป
รอบๆหมู่บ้านเพื่อให้ชาวบ้านได้สรงน้ำกันอย่างทั่วถึง ปัจจุบันงานบุญสงกรานต์ได้เปลี่ยนไปจากเดิม
เพราะเด็กวัยรุ่นจะเดินทางเข้าไปยังตัวเมืองใหญ่ๆเพื่อเล่นน้ำกันอย่างรุนแรง มีการใช้แป้ง น้ำแข็งหรือ
สีด้วย แต่คนเฒ่าคนแก่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมแบบดั้งเดิมไว้ คือมีการสรงน้ำพระพุทธรูป
โดยเฉพาะพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพุทธมงคล และพระพุทธรูปที่บ้าน จากนั้นจะไป
สรงน้ำขอพรจากคนเฒ่าคนแก่ที่ตัวเองให้ความเคารพ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ ฯลฯ ในช่วงงานเทศกาลบุญ
สงกรานต์ นี้ บุคคลที่เดินทางไปทำงานต่างถิ่นจะถือเอาช่วงงานบุญเทศกาลนี้เดินทางกลับบ้านเพื่อร่วม
ทำบุญและพบปะกับญาติพี่น้อง

เดือนหก “บุญบั้งไฟ” เป็นความเชื่อของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย
ในการส่งบั้งไฟขึ้นไปขอฝนกับพญาแถนเพื่อให้มีน้ำในการทำนา เดิมการจัดงานจะมีการรวมตัวกันที่วัด
สุวรรณมงคล บ้านคันธาร์ หมู่ 1 แล้วเริ่มขบวนแห่ไปยังหมู่บ้านต่างๆที่อยู่ในเขตพื้นที่
เมืองโบราณกันทรวิชัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีของคนในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ที่อยู่กัน
แบบเป็นพี่เป็นน้อง ปัจจุบันได้เปลี่ยนรูปแบบของการจัดงานโดยองค์การบริหารส่วนตำบล
คันธาราราชูร์ ได้เล็งเห็นความสำคัญพร้อมทั้งมีการจัดสรรงบประมาณในการดำเนินงานเพื่อให้เกิด
ความยิ่งใหญ่และเป็นที่รู้จักของชุมชนใกล้เคียง โดยยังคงรูปแบบการแห่ไปยังชุมชนต่างๆในเขตพื้นที่
เมืองโบราณกันทรวิชัยและจะรวมตัวกันที่โรงเรียนบ้านคันธาร์ มีการประกวดธิดาบั้งไฟ การประกวด
บั้งไฟเอ้งาม ประกวดขบวนแห่บั้งไฟ เป็นต้น ถึงแม้รูปแบบวิธีการดำเนินงานอาจจะมีการเปลี่ยนแปลง

ไปแต่ยังคงความเป็นที่เป็นนึ่ง ความสามัคคีปรองดองกันให้เห็นจากการเข้าร่วมงานและการแสดงต่างๆ ของแต่ละชุมชน

เดือนแปด “บุญเข้าพรรษา” ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและให้ความเคารพยกย่องกับพระ ชาวบ้านให้ความสำคัญกับการทำบุญถึงแม้จะมีทรัพย์สิน อาหารมากหรือน้อยก็ต้องแบ่งไปทำบุญที่วัด ในวันเข้าพรรษาผู้สูงอายุจะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาวแล้วเดินทางเข้าวัดตั้งแต่เช้าตรู่เพื่อเข้าศีลและทำวัตรเช้า แล้วกลับเข้าบ้านหลังจากทำวัตรเย็นเสร็จ กิจกรรมอีกอย่างที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยกระทำในช่วงเทศกาลวันเข้าพรรษาร่วมกัน ถวายเทียนพรรษา ผ้าอาบน้ำฝน จตุปัจจัยแก่พระสงฆ์และสามเณร ในเวลาเย็นชาวบ้านก็จะรวมตัวกันที่วัดเพื่อนำดอกไม้ธูปเทียนมาเวียนรอบโบสถ์

เดือนเก้า “บุญข้าวประดับดิน” ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยยังมีการปฏิบัติให้เห็นซึ่งเป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ผีเผด (เปรต) และญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านจะร่วมกันทำข้าวปลาอาหารคาวหวานพร้อมหมากพลูตั้งแต่เช้ามีดห่อใส่ใบตอง เรียกว่า ข้าวประดับดิน นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้หรือห้อยตามกิ่งไม้ภายในบริเวณวัด เพราะเชื่อว่าในช่วงเดือนเก้าผู้ที่ล่วงลับแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยว และจะมารับส่วนบุญที่ชาวบ้านทำไว้ให้

เดือนสิบ “บุญข้าวสาก” เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายเช่นเดียวกันกับการทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีในเดือนเก้าเพราะถือว่าการทำบุญส่งไปให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ในเดือนสิบนี้ชาวบ้านจะนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับอาหารและผลบุญที่อุทิศให้

เดือนสิบเอ็ด “บุญออกพรรษา” จัดทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการทำบุญที่สืบเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด ที่พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลานานถึง 3 เดือน ชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญและเป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวบ้านหมดภาระในการทำนา อากาศในช่วงนี้จะเย็นสบายเพราะเริ่มเข้าฤดูหนาว ชาวบ้านจึงถือโอกาสนี้มาร่วมกันทำบุญ มีการตักบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร รับศีลสวดมนต์ฟังเทศน์และถวายผ้าจำนำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดโคมไฟ ประทัดในบริเวณวัดและหน้าบ้านของตนเอง

เดือนสิบสอง “บุญกฐิน” เป็นการทำบุญต่อเนื่องจากบุญออกพรรษา งานบุญนี้มีระยะเวลาทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ก่อนการทำกฐินเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า เป็นเวลา 1 ปี มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร การทำบุญกฐินชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการทำบุญที่ให้กุศลแรง ตอนกลางคืนจะมีมหรสพสมโภชกันอย่างสนุกสนาน

การทำบุญประเพณีตามฮีตสิบสองของชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ยกเว้นไม่มีการทำบุญในเดือนยี่ คือ “บุญคูณลาน” และเดือนเจ็ด คือ “บุญช่าชะ” เนื่องจากงานบุญประเพณี

ดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยน้อยมาก อย่างไรก็ตามในอดีตที่ผ่านมา มีการปฏิบัติหรือการทำบุญครบทั้ง 12 เดือน แต่ด้วยสภาพปัจจุบันที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเดินทางไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวในพื้นที่เมืองมหาสารคาม ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยบางส่วนได้กลายเป็นสังคมเมือง การรวมตัวกันเพื่อทำบุญประเพณีดังกล่าวจึงมีความยากขึ้นจึงทำให้งานบุญประเพณีบางอย่างเล็กลงไป

พิธีกรรมและความเชื่อ

วิถีชีวิตของชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายของชีวิตต้องเกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อตลอดมา เช่นเดียวกับชาวชนบทโดยทั่วไปในภาคอีสาน ศาสนาและความเชื่อต่างมีอิทธิพลต่อชีวิตและจิตใจและความเป็นอยู่ของชาวชนบท โดยถือว่าเป็นสถาบันของชุมชนที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักความสามัคคี มีบรรทัดฐานในการปฏิบัติชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยทั้งหมดต่างก็นับถือพุทธศาสนา โดยจะสังเกตเห็นได้จากการมีวัดในเขตพื้นที่เมืองโบราณทั้งหมดจำนวน 6 แห่ง ได้แก่วัดพุทธมงคล วัดศรีมหาโพธิ์ วัดสุวรรณมงคล วัดชัยมงคล วัดพุทธไสยาสน์ (วัดพระนอน) และวัดสุวรรณवास นอกจากนี้ชาวบ้านทุกคนต่างมีความเชื่อและความศรัทธาต่อ พระพุทธรูปยืนมงคลที่วัดพุทธมงคล พระพุทธรูปเมือง ที่วัดสุวรรณवास และมเหศักดิ์หลักเมือง ซึ่งถือว่าเป็น “ผีปู้ตา” ของหมู่บ้านที่คอยปกป้องรักษาชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข รวมทั้งให้ความอุดมสมบูรณ์ในหมู่บ้านตลอดมา ผลจากการศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย มีสาระสำคัญดังนี้

1. ความเชื่อเรื่องผีบ้านหรือผีประจำชุมชน

ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย มีการนับถือผีประจำชุมชนอย่างเคร่งครัด ซึ่งระบบความเชื่อของชาวบ้านในปัจจุบัน ได้ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อของผีเจ้าบ้าน ความเชื่อเกี่ยวกับผีเมศักดิ์หลักบ้านและความเชื่อของพระพุทธศาสนา ภายในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย มีการนับถือผีประจำชุมชนได้แก่ “ผีปู้ตา” หรือชาวบ้านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผีเมศักดิ์หลักเมือง” ซึ่งเป็นศาลปู่ตาอารักษ์ของชุมชนที่สำคัญยิ่ง สถานที่ตั้งอยู่บริเวณด้านทิศตะวันออกของบ้านคันธาร์ หมู่ที่ 1 ซึ่งชาวบ้านภายในชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยมีประเพณีเลี้ยงผีเจ้าพ่อเมศักดิ์หลักเมืองเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง คือในช่วงเดือน 6 ก่อนลงท่นจะมีการเซ่นไหว้ด้วยไก่ 15 ตัว และในช่วงเดือนอ้ายหรือเดือนยี่ก่อนนำข้าวขึ้นยุ้งฉางชาวบ้านจะเซ่นไหว้ด้วยไก่จำนวน 9 ตัว

ชาวบ้านเชื่อว่าผีปู้ตามีอิทธิฤทธิ์สามารถปกป้องดูแลรักษาชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยมาตั้งแต่ยุคการก่อตั้งชุมชน ผู้คนในเขตเมืองโบราณกันทรวิชัยจะให้ความศรัทธาและให้ความเคารพนับถือมาก

ซึ่งทุกครั้งในการจัดงานบุญประเพณีของชุมชน เช่น บุญบั้งไฟ บุญเข้ากรรม บุญสงกรานต์ จะมีการ
เช่นไหว้และบอกกล่าวทุกครั้ง ชาวบ้านหรือลูกบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยที่เดินทางไป
ทำงานต่างถิ่น ไปค้าขาย ไปสอบบรรจุเข้าทำงาน ต้องไปบนบานศาลกล่าวเพื่อขอให้ประสบผลสำเร็จ
และขอให้มีความปลอดภัยในการเดินทาง

2. ความเชื่อและประเพณีพิธีเลี้ยงผีไร่ ผีนาและผีตาแฮก

ผีเหล่านี้คือผีชั้นสูงที่ชาวบ้านเชื่อว่าอาศัยอยู่ในบริเวณหัวไร่ปลายนาที่มีอยู่ทุก

ครอบครัว ผีไร่ผีนาคที่ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยให้ความเคารพนับถือมีอยู่ 2 ประเภท
ดังนี้

“ผีไร่ผีนาค” หรืออารักษ์นาเป็นผีที่อาศัยอยู่ตามหัวไร่ปลายนา อาจจะอยู่ตามโพนหรือโนน
(คล้ายจอมปลวกแต่มีขนาดใหญ่กว่า) ซึ่งคอยปกป้องรักษาผืนนาหรือไม่ให้ใครมาล่งละเมิดและเข้ามาทำ
ความเสียหายรวมทั้งคอยกำกับดูแลไม่ให้เจ้าของที่นากระทำการใดๆที่ผิดแปลกจากเดิม เช่น การขุด ถาก
ถางโพนหรือโนน การปิดทางน้ำไหล การขุดการถมโดยไม่มีการบอกกล่าว เป็นต้น หากมีการล่งละเมิด
ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีไร่ผีนาคจะมาทำร้ายจนถึงที่ โดยอาการที่ชาวบ้านเชื่อว่าผีไร่ผีนาคมาทำร้าย เช่น
ปวดท้องอย่างรุนแรงหรือชาวบ้านเรียกว่าผีนาคบิดไส้บิดพุงนั่นเอง การทำให้พิการหรือเสียเส้น เดินไม่ได้
ลุกไม่ขึ้น ชักตาตั้ง พุดไม่ได้และอาจจะรวมถึงการเสียชีวิตเป็นบ้าก็มี ความผิดเหล่านี้ชาวบ้านจะต้องทำ
การอ่อนน้อม ขอขมา เมื่อหายจากอาการเจ็บป่วยต้องไปเลี้ยงหรือไปเช่นไหว้ โดยการแต่ง “พาหวน”
(ภาชนะหวน) อันประกอบไปด้วย ข้าว กล้วย น้ำ หมาก พลุและบุหรี ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมการ
เลี้ยงผีไร่ผีนาคยังคงมีอยู่และชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยยังคงปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

“ผีตาแฮก” เป็นผีชั้นสูงกว่าผีไร่ผีนาค ผีตาแฮกมีที่อยู่และมีบทบาทชัดเจนและแน่นอน กล่าวคือ
ผีตาแฮกจะอาศัยอยู่ตามหัวไร่ปลายนาและมีที่เฉพาะที่ชาวบ้านจัดไว้ให้อาจจะเป็นศาลเล็กๆที่เจ้าของที่นา
ปลูกไว้ให้ พื้นที่ตรงนั้นจะเป็นที่บอกกล่าวเวลาที่ชาวนาจะทำการผลิต โดยจะเริ่มบอกกล่าวตั้งแต่วัน
แฮกนา (พิธีแรกนา) โดยนำ “พาหวน” (ภาชนะหวน) อันประกอบไปด้วย ข้าว กล้วย น้ำ หมาก พลุ
และบุหรี เช่นเดียวกันกับการเลี้ยงผีไร่ผีนาค โดยมีการไปบอกกล่าวกับผีตาแฮกให้ข้าวออกรวงดี ผลผลิต
ให้ได้พอดี หรือพอเพียงในการดำเนินชีวิตตลอดปี อย่าให้มีศัตรูพืชมารบกวน หลังจากการบอกกล่าว
แล้วก็ลงมือไถแรกนาได้ อย่างไรก็ตามหลังจากมีการแรกนาและไถเสร็จ ในการปักดำครั้งแรกก็ต้อง
มาบอกกล่าวซ้ำอีกครั้งก่อนจะดำนา โดยมีการปักแฮกหรือการปักดำครั้งแรกเรียกเพื่อเช่นผีตาแฮกก่อน
จำนวน 7 ต้น และเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยว ชาวนาจะมีการทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮกอีกครั้งก่อนลงมือ
เก็บเกี่ยว

3. ผีประจำสระน้ำ (คูน้ำรอบเมือง) ชาวบ้านเล่าว่าคูน้ำที่อยู่ล้อมรอบชุมชนจะมีผีหรือเจ้าที่อาศัยอยู่ คอยกำกับดูแลการใช้น้ำของชาวบ้านและไม่ให้ล่วงเกินในการจับปลาบริเวณเขตหวงห้าม โดยเฉพาะสระใหญ่ที่อยู่ด้านทิศเหนือของชุมชนบ้านสระ มีเรื่องเล่าขานตำนานเกี่ยวกับสระใหญ่แห่งนี้ว่า “สมัยก่อนจะมีต้นขามใหญ่และชาวบ้านเชื่อว่ามีผีสิงสถิตอยู่ ผีตนนั้นมีชื่อว่า “ผีสระใหญ่” ซึ่งชาวบ้านจะให้ความเคารพและนับถือ ก่อนลงหาปลาในสระจะต้องบอกกล่าวขออนุญาตผีสระใหญ่ก่อน ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามจะต้องมีอันเป็นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีชาวบ้านเคยโดนอิทธิฤทธิ์ของผีสระใหญ่ ผู้ที่โดนอิทธิฤทธิ์จะมีอาการปากเบี้ยวทันที และจะต้องมาขอขมาโดยจะมีพิธีกรรมการขอขมา คือ ต้องทำการ “เซิ้งปากเบี้ยว” ซึ่งมีเนื้อร้องของเพลงเซิ้งว่า

“ผีปากเบี้ยว หันปากคืนหลัง เป็นตาซังคือผีปากเบี้ยว” ในขณะที่ร้องเพลงให้นำสากไปกระทุ้งที่แก้ม เพื่อให้หายจากอาการปากเบี้ยว ปัจจุบันความเชื่อเรื่องผีสระใหญ่มิได้คลายความน่าเกรงขามลง เพราะชาวบ้านไม่ได้ใช้พื้นที่ของสระใหญ่ในการจับปลาและใช้น้ำมาอุปโภคแล้ว

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นหลักการและวิธีการดำเนินชีวิตของบุคคลที่สั่งสม สืบทอดกันมา ยาวนาน โดยมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับขั้นซึ่งมีเงื่อนไขของกาลเวลาเป็นเครื่องกลั่นกรอง ภูมิปัญญาบางอย่างเป็นการสั่งสมมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนานและปัจจุบันยังปรากฏให้เห็นภายในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ซึ่งมีการรวบรวมภูมิปัญญาดังกล่าวทั้งที่เคยมีอยู่เดิมและภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นใหม่ แต่ก็ถูกยอมรับและนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างกลมกลืน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การทำพานบายศรี

ผู้ให้ข้อมูล นางเอมอร นิตยวัน อายุ 63 ปี บ้านเลขที่ 58/5 บ้านโนน ตำบลกันทราร อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

โดยพื้นฐานของทักษะและความรู้แล้วนางเอมอรเริ่มต้นงานฝีมือตั้งแต่วัยเยาว์ เริ่มจากการ ทอผ้า งานจักสานต่างๆ โดยเฉพาะในปัจจุบันนางเอมอรได้เป็นหนึ่งในสมาชิกที่ได้มีการรวมเป็นกลุ่มอาชีพทอเสื่อ และยังทำงานฝีมืออื่นๆเพื่อสร้างรายได้เสริม เช่น การสานกระติบข้าวจากไหล(ฝ่อ) และการทำพานบายศรี ทั้งนี้จุดเริ่มต้นของการทำพานบายศรีนั้นได้มีความสนใจตั้งแต่อายุประมาณ 18 ปี ด้วยการเรียนรู้และสอบถาม ฝึกฝนจากผู้เฒ่าผู้แก่ ตลอดจนจดจำจากงานฝีมือของคนอื่นๆที่ตนได้ไปประสบพบเข้าโดยบังเอิญ ปัจจุบันนางเอมอรสามารถสร้างรายได้เสริมจากการทำพานบายศรีในระดับที่น่าพอใจ โดยเฉลี่ยตกพานละ 500 - 800 บาท โดยเฉพาะในช่วงออกพรรษา งานที่ได้รับจะตกประมาณเดือนละ 5 - 6 พานบายศรี ลูกค้าส่วนใหญ่อยู่ในเขตท้องถิ่นอำเภอกันทรวิชัย

รูปแบบของพานบายศรีและการเปลี่ยนแปลง

รูปแบบมาตรฐานของพานบายศรีที่นางेमอร์ได้ทำนั้น สามารถแยกความแตกต่างของพานบายศรีตามจุดมุ่งหมายของงานได้สองประเภท คือ งานมงคลและงานอวมงคล และยังอาจแบ่งออกตามขนาดได้ด้วยคือแบบดั้งเดิม (ที่มีขนาดเล็กซึ่งเรียกว่าขันหมากเบ็ง) จากนั้นอาจเพิ่มขนาดขึ้นตามจำนวน“ชั้น” (เป็นเลขคี่) ของปีกกระทงที่ยื่นออกไปสี่ด้านคือตั้งแต่ 5 ชั้น 7 ชั้น 9 ชั้น 11 ชั้น 13 ชั้น และ 15 ชั้น นอกจากนี้ความแตกต่างของรูปแบบของพานบายศรีแบบเดิมกับแบบใหม่ที่ประยุกต์ขึ้นมา ยังปรากฏจากการใช้อุปกรณ์รองและวัสดุ โดยเฉพาะการใช้ดอกไม้ประดับ

อนึ่ง ในอดีตนั้นนิยมใช้ขันตักน้ำเป็นพานรองและใช้ดอกไม้ที่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ดอกพุทธรักษา ดอกบานไม่รู้โรยและใบไม้มงคลต่างๆ แต่รูปแบบของพานบายศรีปัจจุบันนั้น นิยมใช้พานรองแทน โดยเริ่มใช้ราวปีพ.ศ. 2547 ทั้งยังมีการเรียงพานขึ้นเป็นชั้น(2-3 ชั้น) เพื่อให้เกิดความสวยงามและสง่างามยิ่งขึ้น ตลอดทั้งมีการใช้ดอกไม้ใหม่ๆที่แพร่เข้ามาในท้องถิ่น เช่น ดอกดาวเรือง ดอกกุหลาบ ซึ่งเป็นดอกไม้ที่ซื้อหาตามท้องตลาดเป็นส่วนใหญ่ ตลอดทั้งไม้มงคลอื่นๆ เช่น ใบเงิน ใบคำ ซึ่งส่วนหนึ่งนางेमอร์ปลูกเองเพื่อลดทอนค่าใช้จ่าย

นอกจากนี้ยังนิยมใช้ลูกแมกเย็บกระทงแทนไม้กลัด และการใช้อูบะประดับประดาพานบายศรีด้วย ทั้งนี้ในกรณีของนางेमอร์นั้นได้เรียนรู้การทำอูบะด้วยตนเอง โดยเฉพาะจากกลุ่มผู้ชายเพศที่สาม ซึ่งนางेमอร์ยอมรับว่าเป็นกลุ่มที่มีความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ด้านนี้มาก สำหรับวัสดุที่ใช้ในการทำพานบายศรีงานมงคลนั้น(ปัจจุบันส่วนใหญ่ซื้อหาจากภายในชุมชนท้องถิ่นหรือตลาดเป็นหลัก) ประกอบไปด้วย

- ข้าวสาร (ข้าวเหนียว)	- ใบตอง
- ยาสูบ (4 คำ)	- หมาก (4 คำ)
- ดอกพุทธรักษา	- พานรอง (ในอดีตใช้ขัน)
- ดอกบานไม่รู้โรย	- ดอกดาวเรือง
- ดอกรัก	- ดอกสามปี
- ใบเงิน	- ใบคูณ
- ใบยอ	- ใบคำ

ในส่วนของการทำพานบายศรีงานอวมงคลหรือเพื่อให้วัวขอขมา/สมมาผีนนั้น(เช่น ก่อนแต่งงานจะมีการทำพานบายศรี/ขันหมากเบ็งเพื่อไว้ผีบรรพบุรุษ) วัสดุที่ใช้มีดังนี้

- ข้าวสาร	- หมาก 2 คำ
- เหล้าขาว	- ยาสูบ 2 ม้วน
- ธูป 1 ดอก	- เทียน 1 ดอก

อนึ่ง ในการไหว้ผีนั่นนอกจากการจัดทำพานบายศรีแล้ว ยังมีการจัดอาหารอีกสำหรับหรือ “พาข้าว” เพื่อเลี้ยงผีบรรพบุรุษด้วย โดยกำหนดเวลาในการไหว้ผีน้นิยมกระทำในช่วงเช้าวรา 07.00 น.- 08.00 นาฬิกา เพื่อให้แล้วเสร็จก่อนงานมงคลจะเริ่ม

ในการทำพานบายศรีแต่ละครั้งนั้นใช้เวลาประมาณ 1 วัน ตั้งแต่การจัดหา จัดเตรียมวัสดุ อุปกรณ์และดำเนินการจัดทำจนแล้วเสร็จ อนึ่งการทำพานบายศรีนั้นสามารถทำได้ตลอดปี หากแต่เป็นที่นิยมมากในช่วงหลังขึ้นจากการทำนา ซึ่งกิจกรรมการผลิตประจำเสร็จสิ้นแล้วและโดยเฉพาะช่วงออกพรรษา ซึ่งมักมีการจัดงานบุญประเพณีต่างๆทั้งงานมงคลและอวมงคล ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงผีขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน สู่ขวัญ เป็นต้น อย่างไรก็ตามงานฝีมือด้านนี้ยังมีปัญหาในการสืบสานในกรณีของนางเอมอรันั้นเล่าว่าลูกหลานและเยาวชนในชุมชนท้องถิ่นไม่นิยมหรือสนใจที่จะเข้ามาสนใจหรือฝึกฝนเล่าเรียน เนื่องจากต้องศึกษาเล่าเรียนและความจำเป็นในการหาเลี้ยงชีพ

2. การทำบั้งไฟ

ผู้ให้ข้อมูล นายโชค เหล่าตัน อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 75/1 บ้านสระ ตำบลคันธาร อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

นายโชคเริ่มสนใจการทำบั้งไฟตั้งแต่วัยเด็กอันเกิดจากความชอบส่วนตัว โดยในอดีตนั้นการทำบั้งไฟจะดำเนินการกันภายในเขตวัดโดยผู้เฒ่าชาวยุซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่ ทั้งนี้ นายโชคจะคอยเป็นลูกมือหยิบยื่นนี้ให้อยู่เสมอ และคอยเก็บสมประสงค์และทักษะมาตามลำดับจนสามารถเริ่มทำบั้งไฟได้ด้วยตนเอง กระทั่งยึดเป็นอาชีพหลักตั้งแต่ปี 2538 เป็นต้นมา ทั้งนี้ นายโชคยังได้พยายามศึกษาหาความรู้จากผู้รู้ต่างๆอยู่เสมอเพื่อคัดแปลงให้บั้งไฟมีศักยภาพมากขึ้นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งศูนย์กลางสำคัญขององค์ความรู้บั้งไฟนั้นอยู่ที่อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด อันเป็นแหล่งที่ นายโชคได้ไปฝึกฝนและแสวงหาความรู้จนกลายเป็นายช่างบั้งไฟในปัจจุบัน

วิธีการทำบั้งไฟและการเปลี่ยนแปลง

ในอดีตนั้นในส่วนของการทำบั้งไฟนั้นชาวบ้านจะใช้ไม้ไผ่ลำขนาดใหญ่ โดยจะปล้องไม้ไผ่ให้ทะลุถึงกัน ส่วนภายนอกตัวบั้งไฟนั้นจะใช้ดอกไม้ไผ่ถักเป็นเชือกมัดโดยรอบให้แน่นเพื่อให้ลำไม้ไผ่แตกสำหรับในส่วนของหัวนั้นจะอุดด้วยแผ่นไม้หนาแล้วทำการอัดบรรจุดินปืน(หมื่อ)ให้แน่นด้วยการดำ ทั้งนี้จุดประสงค์ในการทำบั้งไฟโดยดั้งเดิมนั้นก็เพื่อบูชาพญาแถนในช่วงเดือน 6 ให้พอใจและบันดาลฝนให้ตกลงมา ตลอดทั้งนิยมจุดเช่นบวงสรวงผีปู่ตาในช่วงไหวใหญ่เดือนยี่และเดือนสี่

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันจากการที่ชาวบ้านเน้นสมรรถภาพของบั้งไฟเพื่อให้ขึ้นสูงที่สุดนั้นจึงทำให้เกิดเปลี่ยนแปลงวัสดุในการทำบั้งไฟหลายอย่าง ที่ชัดเจนคือจากเดิมที่ใช้ลำไม้ทำตัวบั้งไฟ

ได้เปลี่ยนมาใช้ท่อเหล็ก (เริ่มใช้ราวปี พ.ศ.2502) และท่อพีวีซี (เริ่มใช้ พ.ศ. 2532) ตามลำดับแทน ทั้งนี้เพื่อให้ตัวบั้งไฟมีศักยภาพในการรับแรงอัดของดินปืนได้มากขึ้น ในส่วนของดินปืนนั้นชาวบ้านก็นิยมซื้อแบบสำเร็จรูปถังละ ๑๒ กิโลกรัม และจากจุดประสงค์เพื่อเช่นสรวงบูชาพญาแถนได้มาเน้นการพนันเป็นหลัก ดังนั้นจึงทำให้มีการเดิมพันบั้งไฟกันตลอดทั้งปี โดยสนามแข่งขันหรือบ่อนบั้งไฟหลักๆอยู่ที่จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นแหล่งชุมนุมของเซียนบั้งไฟทั้งหลาย

อนึ่ง โดยประเพณีนั้นชาวบ้านได้แบ่งประเภทของบั้งไฟตามขนาดของตัวบั้งไฟ ซึ่งส่งผลต่อการบรรจุดินปืนด้วย ทั้งนี้โดยใช้เกณฑ์ดวงของปริมาณดินปืนซึ่งคิดเป็นหมื่น ซึ่งหมื่นหนึ่งจะมีอยู่ 12 กิโลกรัม ดังนั้นประเภทบั้งไฟจึงแบ่งออก 4 ประเภทหลักคือ

1. บั้งไฟลั่น
2. บั้งไฟแสน (เป็นบั้งไฟที่บรรจุดินปืนหนักตั้งแต่ 120 กิโลกรัมขึ้นไป)
3. บักไฟหมื่น (เป็นบั้งไฟขนาดกลางบรรจุดินปืนหนักตั้งแต่ 12 - 120 กิโลกรัม)
4. บั้งไฟเล็ก (มีขนาดศูนย์กลางของตัวบั้งไฟตั้งแต่ 1 นิ้ว 2 นิ้ว และ 2 นิ้วครึ่ง)

สำหรับในส่วนประกอบหลักของบั้งไฟนั้น อาจสามารถแบ่งได้ 3 ส่วนหลักๆคือ

1. ส่วนหาง ซึ่งทำมาจากไม้ไผ่ทั้งลำ ทั้งนี้ส่วนหางถือว่ามีความสำคัญมากเนื่องจากเป็นเสมือนหางเสือที่ช่วยควบคุมทิศทางและความสูงของบั้งไฟ ดังนั้นปัจจุบันจึงมีช่างที่ทำหางบั้งไฟโดยเฉพาะเพื่อขายด้วย อนึ่ง หางบั้งไฟก็มีขนาดแตกต่างกันไปตามตัวบั้งไฟ ยกตัวอย่างเช่น บั้งไฟหมื่นซึ่งเป็นขนาดบั้งไฟที่เป็นที่นิยมของเซียนบั้งไฟ เพราะมีศักยภาพในการขึ้นสูงที่สุดทั้งยังเป็นขนาดที่สามารถขนย้ายได้สะดวก จะมีความยาวของหางบั้งไฟราว 5 เมตร เป็นต้น อนึ่งความแตกต่างของหางดั้งเดิมกับหางสมัยใหม่อาจแตกต่างตรงที่มีการใช้แผ่นกันความร้อนติดไว้เป็นแทบยาวเพื่อป้องกันมิให้ประกายไฟลุกไหม้ ซึ่งจะส่งผลต่อระดับความสูงและทิศทางของบั้งไฟได้

2. ตัวบั้งไฟ เป็นส่วนที่สำคัญประกอบไปด้วยตัวที่มีลักษณะเป็นรูปทรงกระบอกกลมยาว ความยาวแตกต่างกันไปตามขนาดของบั้งไฟตั้งแต่ประมาณ 1.5 - 7 เมตร ปัจจุบันนิยมใช้ท่อพีวีซีทำ โดยภายในท่อนั้นยังบรรจุด้วยดินปืนอัดแน่นและใส่สารชนวนเข้าไปในตัวบั้งไฟเพื่อใช้จุดหรืออาจจุดด้วยการใช้แบตเตอรี่แทน ทั้งนี้กรรมวิธีในการทำนั้นค่อนข้างซับซ้อน และมีเคล็ดลับแตกต่างกันไป

3. หนวดกิ้ง ความจริงหนวดกิ้งเป็นส่วนหนึ่งของตัวบั้งไฟ โดยเป็นไม้ไผ่ขนาดเล็กยาวเท่ากับตัวบั้งไฟนายช่างจะใช้ลวดมัดหนวดกิ้งติดกับตัวบั้งไฟ ทั้งนี้คุณสมบัติของหนวดกิ้งก็เพื่อใช้ในการบังคับทิศทางและป้องกันแรงอัดอันเกิดจากความร้อนด้วย

อนึ่ง สำหรับนายช่างบั้งไฟนั้นเพื่อบูชาครูและความเป็นสิริมงคล ดังนั้นในการทำบั้งไฟจึงต้องมีการไหว้ครูทั้งก่อนทำและหลังจากสิ้นสุดการทำ(ในกรณีของนายโชคนั้นต้องทำบั้งไฟตลอดทั้งปีจึงให้ความสำคัญ) ทั้งนี้เครื่องบูชาที่ใช้ในการจุดบั้งไฟนั้นประกอบด้วย เหล้า ไก่ ดอกไม้และรูปเทียน

โดยจะมีการกล่าวคำที่เป็นสิริมงคลเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจนอกจากนี้เนื่องจากอาชีพทำบั้งไฟได้กลายเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่รายโศก จึงมีการทำเพื่อขายและเพื่อแข่งขันอยู่เกือบทั้งปี ทั้งนี้ต้นทุนจะตกอยู่ล่ำละ 300 บาท และจะขายล่ำละ 500-800 บาท ซึ่งในแวดวงของเขียนบั้งไฟแม้จะไม่เห็นตัวคนทำแต่ก็สามารถบอกได้ว่าใครเป็นคนทำบั้งไฟลำนั้นๆ ในกรณีของนายโศกนั้น ได้รับการยอมรับว่าเป็นเขียนบั้งไฟที่มีคุณภาพคนหนึ่ง

3. คณะผู้เฒ่า

ผู้ให้ข้อมูล นายมาด แก้วนิสัย อายุ 65 ปี บ้านเลขที่ 15 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง

นายมาดเริ่มรับบทบาทเป็นกะเจ้าเมื่อประมาณ พ.ศ. 2548 โดยเป็นผู้ช่วยตาทอง รังสี ซึ่งเป็นกะเจ้าใหญ่แต่ปัจจุบันเนื่องจากตาทอง รังสี อายุมากดังนั้นส่วนใหญ่จึงให้นายมาดรับหน้าที่หลักแทนหนึ่งก่อนหน้านั้นตำแหน่งกะเจ้าที่นายมาดรักษาอยู่นั้นเคยเป็นของพี่ชายที่เสียชีวิตไป ด้วยความเชื่อที่ว่าความเป็นกะเจ้านั้นต้องสืบมาตามสายตระกูล (สายทางพ่อ) ตามลำดับ ทั้งนี้ในอดีตการรับบทบาทกะเจ้านั้นต้องผ่านการเข้าทรงคัดเลือกผู้ที่เหมาะสม แต่ปัจจุบันได้ใช้วิธีบอกกล่าวจากกะเจ้าคนปัจจุบันหรือผู้อาวุโสแทน

สำหรับการเลี้ยงใหญ่ผีปู่ตาของชาวกันทรวิชัยโดยประเพณีนั้นในแต่ละปีจะทำกันอยู่ 2 ครั้ง เรียกว่าเลี้ยงขึ้นและเลี้ยงลง โดยการเลี้ยงขึ้นจะทำหลังจากแล้วเสร็จงานนา จึงมีการเลี้ยงขอบคุณผีปู่ตาที่อำนวยความสะดวกให้สามารถประกอบกิจการจนลุล่วงด้วยดี ทั้งนี้จะทำกันในช่วงเดือนยี่ (มกราคม) ส่วนการเลี้ยงลงนั้นเพื่อเซ่นบวงสรวงผีปู่ตาค่อนลงหน้า โดยจะเลี้ยงในเดือนสี่ (พฤษภาคม) อนึ่งในการเลี้ยงนั้นกะเจ้าจะกำหนดวันไม่ให้ตรงกับวันพระและวันอังคาร

อนึ่ง ผีปู่ตาของชาวกันทรวิชัยนั้นก็คือหลักเมือง ซึ่งประกอบไปด้วยผีสามตนคือ อุปฮาด ราชบุตร และราชวงศ์ (ซึ่งเป็นบรรดาศักดิ์แบบอาญาสี่ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าผีทั้งสามเป็นผู้ปกครองเมืองกันทรวิชัยในอดีต) ทั้งนี้ก่อนงานไหว้ใหญ่ ในอดีตกะเจ้าจะเดินบอกข่าวไปตามบ้านต่างๆ ในเขตกันทรวิชัยและจะมีการเก็บรวบรวมอุปกรณ์ที่ใช้ในการเลี้ยงผีปู่ตาที่ชาวบ้านบริจาคมาด้วย ดังเช่น ข้าวสาร อาหารแห้งต่างๆ ครั้นวันงานชาวบ้านก็จะมารวมกันประกอบพิธี “ถวาย” หรือถวายสิ่งของให้ผีปู่ตา ซึ่งอุปกรณ์ในการไหว้ก็ประกอบด้วยขันห้าว ดอกไม้ ธูปเทียน เหล้า ไก่ เป็นต้น ครั้นเมื่อพิธีเสร็จสิ้นแล้วก็จะมีการกินอาหารที่เซ่นบวงสรวงและที่ชาวบ้านนำมาร่วมกัน

นอกจากนี้ในอดีตยังมีการเสี่ยงทายไถ่เพื่อดูว่าฝนฟ้าอากาศและผลผลิตจะดีหรือไม่ ดังเช่น ถ้าคายไถ่ไถ่จูงเหมือนเคียวเกี่ยวข้าวก็จะทำนายว่าผลผลิตปีนี้จะอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าคายไถ่ไถ่ไถ่ก็แสดงว่าผลผลิตไม่ดี เป็นต้น ทั้งนี้ในวันงานยังมีการจุดบั้งไฟเช่นสรวงด้วย ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าไม่จุดบั้งไฟที่ศาลผีปู่ตา ก่อน หมู่บ้านอื่นๆในเขตเมืองกันทรวิชัยจะไม่สามารถจัดงานบั้งไฟของตนเองได้

อนึ่ง นอกจากการไหว้ใหญ่ประจำปีแล้ว ยังมีกรณีพิเศษเมื่อชาวบ้านบางคนได้ไปบนบานแล้วได้ผลตามที่ปรารถนาจะมีการนำสิ่งของมาเช่นสรวงตอบแทน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าการ “บ๋า” เล่ากันว่าผีปู่ตาศักดิ์สิทธิ์มาก ดังเช่น การห้ามบุคคลใดเข้าไปยิงนกจับสัตว์หรือตัดต้นไม้ในดอนผีปู่ตา หรือในกรณีที่มีบุคคลใดในหมู่บ้านทำสิ่งไม่ถูกต้องก็มักจะฝันเป็นไป ดังนั้นจึงต้องไปหาเคจ้ำเพื่อเป็นตัวกลางในการทำพิธีบอกกล่าวและขอมาผีปู่ตา ปัจจุบันความเชื่อในผีปู่ตาอาจจะลดลง แต่ชาวบ้านโดยเฉพาะคนสูงอายุและเด็กเล็กยังเข้าไปร่วมพิธีอยู่ตลอด อนึ่งศาลผีปู่ตาได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นศาลไม้ได้เปลี่ยนเป็นศาลปูนแทนใน ปีพ.ศ.2540 เป็นต้นมา

4. หมอสูตรหรือหมอสู่วัย

4.1 ผู้ให้ข้อมูล นายสมาน อัครเศรษฐ์ อายุ 68 ปี บ้านเลขที่ 74/1 บ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง

นายสมานเริ่มเป็นหมอสูตรมาเมื่อราว พ.ศ. 2540 จากการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทั้งศึกษาจากตำราต่างๆ และจดจำถามไถ่จากผู้รู้ ทั้งนี้หน้าที่ของหมอสูตรนั้นเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในเชิงมงคล เพื่อเป็นสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ร่วมพิธี เชื่อกันว่าขวัญอยู่ในร่างกายของคน ครั้นเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้นกะทันหัน เช่น การเกิด อุบัติเหตุ การเดินทาง ก็จะมีการสู่วัย เพื่อเสริมสร้างกำลังใจและสิริมงคลให้แก่ผู้นั้น อนึ่ง การสู่วัยยังสามารถทำกับสิ่งที่ไม่มีชีวิตได้ด้วย เช่น บ้าน ยานพาหนะ ดังเช่นการขึ้นบ้านใหม่ การซื้อรถใหม่ เป็นต้น ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่สิ่งใดเข้ามาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ก็มักจะมีขวัญมาสิงสู่ด้วย เหตุนี้จึงต้องมีการสู่วัยเกิดขึ้น

อนึ่ง สำหรับพิธีกรรมการสู่วัยนั้นประกอบไปด้วยขั้นตอนและอุปกรณ์ประกอบ ซึ่งในส่วนของอุปกรณ์นั้นก็จะมีการพานบายศรี โดยในพานนั้นก็จะมีการใส่ข้าวต้ม ไข่ต้ม กล้วย เหล้าและขันห้า สำหรับขั้นตอนนั้นก็จะมีการไหว้ครู (โดยมีการบูชาพระรัตนตรัย กล่าว อิมินา สักการณะ 3 จบ สวดไตรสรณะ และการอัญเชิญเทวดา) จากนั้นก็ทำการสู่วัย

นอกจากนี้ หมดสูตรยังมีบทบาทสำคัญในชีวิตประจำวันของชาวบ้านด้วย เพราะต้องมีความสามารถและเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยต่างๆ ดังเช่น การหาฤกษ์ยามต่างๆ การดูสถานที่ ทิศทางเพื่อการปลูกเรือน การพิจารณาสิ่งมงคลต่างๆ เช่น ต้นไม้มงคล สิ่งมงคล เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

ในกรณีที่จัดงานแต่งงานและขึ้นบ้านใหม่นั้น ต้องจัดในเดือนคู่ เพราะมีความเชื่อว่าเป็นเดือนที่มีความเป็นสิริมงคลในการครองเรือน ส่วนเดือนคี่นั้นห้าม ยกเว้นเดือนเก้าหรือเดือนห้า อนึ่งนอกจากเดือนแล้วยังต้องวัน(วันมงคลคือวันอาทิตย์ จันทร์ และศุกร์) และเวลาด้วย สำหรับฤกษ์ยามการปลูกบ้านนั้นนิยมทำในวันจันทร์ พุธ ศุกร์ และศุกร์

กรณีไม้มงคลนั้น ต้องสัมพันธ์กับชื่อเรียกด้วย เช่น ไม้คูณ ไม้ยอ ไม้มะขาม ไม้พุง ไม้มะขาม เป็นต้นหรือในการเลือกสถานที่สร้างบ้านนั้นไม่นิยมเลือกที่เป็นรูปสามเหลี่ยมคางหมูเพราะไม่เป็นมงคล และยังมีข้อห้ามหรือข้อควรระวังอื่นๆ เช่น การเลือกไม้ที่จะสร้างบ้าน ห้ามเลือกไม้ที่มีลักษณะดังนี้ มีเข่นนั้นจะกล่าว เช่น

- ต้นไม้ที่มีรูกลวงระหว่างลำต้น
- ต้นไม้ที่เสียงดังขณะเกิดการเสียดสี
- ต้นไม้ที่แตกกลางลำต้น
- ต้นไม้ที่ล้มพาดต้นอื่น โดยไม่ตกถึงพื้น
- ต้นไม้ที่ตัดไม่ขาด โคนยังติดที่ต้นเดิม (เพราะไม้จะแตก เป็นเสี้ยน)
- ต้นไม้ที่แตกเป็นร่อง เป็นทางยาวลงมา
- ต้นไม้ที่มียางไหล หลังจากตัด สร้างบ้านแล้วจะทำให้คนอยู่โศกเศร้าเสียใจอยู่เสมอ
- ต้นไม้ที่ตัดแล้ว ต้นหลุดจากตอกก่อนที่ปลายจะตกถึงพื้น เรียกว่าไม้โดนตอก มันจะล้ม
- ต้นไม้ที่มีนามไม่เป็นมงคล เช่น ต้นกะบก ต้นกะบาก ต้นตะเคียน (สร้างบ้านอยู่แล้วคนอยู่จะไม่พอรุ่งเรืองกินขาดแคลน บกอยู่เสมอ หาอยู่หากินลำบาก และเชื่อว่าต้นตะเคียนมีผีสถิตย์อยู่)
- ปลูกต้นไม้ไม่เป็นมงคลนามในเขตบ้าน เช่น ลั่นทม(จำปา) มะไฟ พุทรา หรือต้นโพธิ์ เชื่อว่าเป็นที่สถิตของผีหรือรุกขเทวดา
- ปลูกต้นมะรุ้ม ลิ้นฟ้า(เพกา) และผักหวานในเขตบ้าน มันจะล้ม
- ปลูกต้นยานางในบริเวณลานบ้าน จะล้ม

นอกจากนั้นยังมีข้อควรระวังเกี่ยวกับบ้านทั้งการสร้างบ้าน และการอาศัยอยู่ในบ้าน เช่น

- อย่าทำบันไดบ้านหันไปทางตะวันตก ทิศผีหลอก (เวลาพระอาทิตย์ใกล้ตก แสงจะส่องมาจ้ามองอะไรหรือใครกำลังขึ้นบันไดมา)
- ยกเรือนให้ยกวันเสาร์จะดี ห้ามวันอังคาร วันพุธ และวันพฤหัสบดี
- อย่าปลูกบ้านขวางตะวัน

- อย่าปลุกบ้านคร่อมตอ หรือคร่อมจอมปลวก
- อย่าปลุกบ้านคร่อมทางเดิน
- ปลุกบ้านกลางพรรษา
- อย่างนำไม้ที่เคยถูกฟ้าผ่ามาทำเรือน
- หรือการทําน้ำใดต้องเป็นจำนวนคี่ (5, 7, 9) เป็นต้น

อย่างไรข้อห้ามดังกล่าวในปัจจุบันเริ่มไม่ค่อยเป็นที่เชื่อถือมากนัก ส่วนหนึ่งเพราะความจำเป็นต่างๆ เช่น เงื่อนไขของที่ดิน วัสดุสร้างเรือนอาจไม่จำเป็นต้องดำเนินตามคติเดิม หากแต่ถูกขยับและพิธีกรรมสู่ขวัญยังเป็นที่ยึดมั่นทั่วไปของชาวบ้านกันอยู่

อนึ่ง สำหรับค่าธรรมเนียมในการเชิญหมอสูตรมาทำพิธีกรรมนั้น เรียกว่าค่าคาย โดยที่หมอสูตรไม่ได้กำหนดเอง แล้วแต่ศรัทธาของผู้เชิญ ทั้งนี้อาจเริ่มตั้งแต่ 100 – 500 บาท

4.2 คุณตาทอง รังสี อายุ 76 ปี บ้านเลขที่ 41 หมู่ 7 บ้านโนนเมือง ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง

ตาทอง รังสี เป็นบุคคลที่ทำงานเพื่อสังคมมาโดยตลอด โดยไม่หวังผลตอบแทนใดๆทั้งสิ้น ประกอบกับการที่เคยได้รับเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านตั้งแต่ ปี 2525 – 2535 รวมระยะเวลาได้ 15 ปี ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือและเมื่อมีงานมงคลหรืองานอวมงคลเกิดขึ้นภายในชุมชน ตาทองก็จะได้รับการบอกกล่าวให้เข้าไปเป็นที่ปรึกษาในการประกอบพิธีกรรมทางด้านศาสนาอยู่เสมอ และเมื่อครั้งที่หลานชายของตาทองบวช ไม่มีใครเป็นพราหมณ์หรือหมอสูตรเพื่อมาทำพิธีสู่ขวัญนาคให้กับหลานชาย เพราะคุณตาวันที่เป็นหมอสูตรประจำหมู่บ้านติดงาน ดังนั้นคุณตาทองก็เลยไปยืมหนังสือการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญนาค มาดำเนินการประกอบพิธีกรรมสู่ขวัญนาคให้หลานจนเสร็จงาน หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวจึงทำให้คุณตาทองเกิดแรงบันดาลใจและมีความสนใจในการเป็นหมอสู่ขวัญนับแต่นั้นเป็นต้นมา

องค์ประกอบของการสู่ขวัญ

1. หมอพราหมณ์ทำหน้าที่สูตรขวัญ
2. เครื่องสังเวท
3. ผู้รับการสู่ขวัญ

การสู่ขวัญมีขั้นตอนดังนี้คือ

1. จุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย
2. อัญเชิญเทวดาเป็นภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทย ในบางงานที่จัดพิธีใหญ่โตจะกล่าวคำเชิญเทวดาเป็นสำนวนอีสานด้วยซึ่งงานที่มีการสวดคำเชิญเทวดาสำนวนอีสานโดยมากเป็นงานพุทธาภิเสก
3. เริ่มคำสู่ขวัญ
4. ยกบายศรีแล้วกล่าวคำมงคลเช่น ให้อยู่ดีมีแสงเดื่อ เป็นต้น
5. พรมน้ำมนต์ (มิดฟาย)
6. ผูกแขน

การแต่งกาย

การแต่งกายของคุณตาจะนุ่งขาว ตามคติของศาสนาพราหมณ์ แต่ก็มีข้อยกเว้นเมื่อเครื่องแต่งกายไม่พร้อมอาจจะนุ่งกางเกงขาขาวเสื้อเชิ้ตแต่ต้องมีผ้าสไบสีขาวพาดไหล่

คำตอบแทน

แต่ครั้งที่คุณตาทองรับงานไม่เคยเรียกร้องค่าตอบแทน แต่อย่างไรก็ตามเป็นธรรมเนียมของเจ้าภาพที่ต้องให้ค่าตอบแทนหมอสูดในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะมีลักษณะของการให้ที่แตกต่างกันไป คุณตาทองบอกว่าได้รับค่าตอบแทนในระยะแรกประมาณ 50-100 บาท ต่อมาในช่วงปี 2535 เป็นต้นมาค่าตอบแทนสูงขึ้นเป็น 100 – 300 บาท นอกเหนือจากค่าตอบแทนที่ได้รับในการประกอบพิธีกรรมในแต่ละครั้งแล้วสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไป และเป็นที่ไว้วางใจในเรื่องของการให้คำปรึกษาต่างๆแก่ลูกแก่หลาน

5. การทำขนมเทียนแก้ว

แม่พูลศรี รอบวงศ์จันทร์ เกิดวันที่ 1 กันยายน 2487 อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 87 หมู่ 4 บ้านขนมจิน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง

คุณแม่พูลศรี รอบวงศ์จันทร์ เป็นคนนครพนมโดยกำเนิด หลังจากนั้นได้สมรสกับคุณตาศีลธรรม รอบวงศ์จันทร์ และได้ย้ายตามคุณตาศีลธรรม รอบวงศ์จันทร์ มาอาศัยอยู่ที่อำเภอกันทรวิชัย ในช่วงแรกทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน และได้เดินทางไปกราบนมัสการหลวงตามหาบัวที่วัดป่าบ้านตาด จึงได้เห็นขนมเทียนชั้นเล็กๆจึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะทำเรียนแบบขนมเทียนที่พบ ประกอบกับการที่จะช่วยหา

รายได้เข้ามาจนเกือบครบถ้วน ดังนั้นคุณยายพุลศรี รอบวงศ์จันทร์ จึงเริ่มทำขนมเทียนแก้วในปี 2546 โดยเริ่มพัฒนาสูตรในการทำขนมเทียน ลองผิดลองถูกมาเรื่อยๆ บางครั้งก็ท้อเหมือนกันเพราะการผสมผสานเครื่องปรุง แป้งและส่วนประกอบต่างๆไม่ลงตัวจนทำให้ต้องเททิ้งไป

อย่างไรก็ตามด้วยความพยายามและความตั้งใจที่จะทำให้ขนมเทียนแก้วให้เป็นที่รู้จักและเป็นอาชีพเสริมเพื่อหารายได้เข้ามาจนเกือบครบถ้วน คุณแม่พุลศรี จึงได้นำขนมเทียนแก้วไปขายที่ตลาดสด กันทรวิชัยและขยับขยายไปที่ตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคาม ผลตอบรับดีมาก ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าการเปลี่ยนรูปแบบและบรรจุภัณฑ์ของขนมเทียนให้น่าซื้อและน่ารับประทาน หลังจากนั้นจึงได้ขยายเปิดตลาดไปยังมหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยบรรจุใส่ซองมิดชิดไปยังอาคารเรียน หอพักและตึกอำนวยการต่างๆ หลังจากใช้เวลาหนึ่งปีกว่าๆในการขยายตลาดและปรับปรุงส่วนผสมและการผลิตจนเป็นที่ยอมรับ ในที่สุด ปี 2547 ขนมเทียนแก้วแม่พุลศรี ได้รับรางวัล OTOP ระดับสามดาว การได้รับรางวัลดังกล่าวจึงทำให้ขนมเทียนแม่พุลศรี ได้รับการยอมรับและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยเฉพาะในจังหวัดใกล้เคียง เช่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และ จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น

ขนมเทียนแก้วแม่พุลศรีมีราคาอยู่ที่ ชิ้นละ 1 บาท ตั้งแต่เริ่มต้นของการทำมาจนถึงปัจจุบัน แต่ถ้ามีการบรรจุจะลอมจะคิดค่าจะลอมเพิ่ม 10 บาท เช่น จะลอมละ 50 บาท จะมีขนมเทียน 40 ชิ้น จะลอมละ 100 บาท จะมีขนมเทียน 80 ชิ้น เป็นต้น รายได้ที่คุณแม่พุลศรีได้รับต่อวันประมาณ วันละ 2,000 - 3,000 บาท ในช่วงของเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ เข้าพรรษา จะขายดีมาก ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการทำขนมเทียนแก้วของคุณแม่พุลศรี ก็คือ ใ้บตองที่นำมาห่อขนม เพราะมีราคาค่อนข้างสูง โดยคุณยายจะสั่งใ้บตองมาจากขอนแก่น ซึ่งเป็นใ้บตองที่ส่งมาจากตลาดบางลำพู กรุงเทพฯ อีกทอดหนึ่ง ซึ่งใ้บตองในพื้นที่หรือในชุมชนเปราะมากไม่เหมาะที่จะนำมาทำขนมและใ้บตองต้องเป็นใ้บตองกล้วยน้ำหว้าเท่านั้น

ส่วนผสมในการทำขนมเทียนแก้ว

1. แป้งมัน
2. น้ำตาล
3. น้ำมันพืช
4. เกลือ
5. พริกไทย
6. สีอิ้วขาว
7. หอม
8. ถั่วเขียว
9. มะพร้าว

10. น้ำ

11. เนื้อหมู

วิธีการทำ

1. นำไส้ตัวเขี้ยวแช่น้ำไว้ประมาณ 2 - 3 ชั่วโมง แล้วนำไปนึ่งให้สุกโกลกให้ละเอียดผสมกับหอมเจียว พริกไทย น้ำตาล เกลือ จากนั้นนำมาผัดให้เข้ากันจนหอม เต็ม ซื้อข้าวปรุงรสตามใจชอบ แล้วนำไปแช่เย็นไว้

2. ผสมแป้งกับน้ำแล้วกวนให้เข้ากัน จากนั้นนำไส้ที่แช่ไว้ในตู้เย็นมาห่อด้วยแป้งแล้ว ใช้ใบตองเจียนกลมชั้นเดียวพับครึ่ง แล้วพับครึ่งอีกครั้ง จับทางริมตองแยกออกให้เป็นรูปกรวย หยิบใส่วางลงบนใบตอง พับชายตองเข้ามาให้ซ้อนกัน และหักมุม เป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านเท่า แล้ววางเอาด้านตองพับลงเอาปลายแหลมขึ้น กดเบาๆ พออยู่ การห่อต้องห่อขณะที่แป้งยังร้อน

3. นำไปนึ่งประมาณ 15 -20 นาที ยกลงนำไปรับประทานได้อึ่งการทำขนมเทียนแก้วของคุณแม่พลศรี จนมีชื่อเสียงมาจนถึงทุกวันนี้ก็เพราะความตั้งใจและความอดทนในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงรสชาติจนเป็นที่ยอมรับ พร้อมทั้งการคิดหาสิ่งที่สามารถทำให้ผู้ซื้อติดตาต้องใจ ซึ่งเป็นบุคคลที่น่าจะนำไปเป็นแบบอย่างที่สามารถใช้ภูมิปัญญาในการผลิตคิดค้นขนมเทียนแก้วรูปแบบใหม่ขึ้นมา จนสามารถเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและยังเป็นที่รู้จักและนับถือของบุคคลทั่วไปอีกด้วย

6. บุคคลที่มีวิชาความรู้ในเรื่องพระพิมพ์กันทรวิชัย

คุณตาอัม แพนดอน อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 49 หมู่ 5 บ้านโนน ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้นและการเปลี่ยนแปลง

คุณตาอัมเป็นบุคคลที่มีความสนใจในเรื่องพระพิมพ์กันทรวิชัยเป็นอย่างมาก ประกอบกับได้ทำการศึกษาเรื่องพระพิมพ์ต่างๆจากหนังสือและเอกสาร จนเกิดองค์ความรู้ในการดูพระพิมพ์ที่ขุดค้นพบภายในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยเป็นอย่างดี สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะว่าช่วงที่บวชเป็นพระภิกษุ ได้มีการขุดพบพระที่ลานโพธิ์ โดยช่างก่อสร้างศาลาวัดขุดหลุมเพื่อที่จะฝังดินเสาจึงพบพระพิมพ์ต่างๆ เมื่อรู้ข่าวจึงได้เดินทางไปดูและรู้สึกชอบ หลงใหลในความงามของพระพิมพ์ที่มีลวดลายต่างๆ และได้คาดคิดว่ามาเก็บไว้ที่วัด ซึ่งพระที่นำติดตัวมาคือพระแสงที่มีรอยหักรอยบิ่นอยู่ข้าง ในระยะแรกไม่มีใครรู้ว่าพระที่ขุดค้นพบนั้นจะมีราคาสูงเหมือนปัจจุบัน จึงไม่ค่อยมีคนสนใจมากนัก บ้างก็บอกว่าเอาไปเก็บไว้ที่บ้านแล้ว ทำให้เจ็บป่วย หรือมีเหตุไม่ดีขึ้นกับตัวเองและครอบครัว ดังนั้นชาวบ้านที่ขุดพบพระพิมพ์ในที่นาหรือบริเวณบ้านของตนจึงนำมาองรวมกันไว้ที่ใต้ต้นโพธิ์ วัดพุทธมงคลในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามจากการสอบถามคุณตาอ๋ม แพนดอน ได้เล่าให้ฟังว่า กรุพระที่ค้นพบในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยนั้นมีทั้งหมด 7 กรุ โดยเรียงจากกรุที่มีการขุดค้นเจอในครั้งแรกซึ่งได้แก่

1. กรุสวนตาพุด
2. กรุบ้านโนนเมือง ,กรุต้นค้อ
3. ลานโพธิ์วัดพุทธมงคล
4. อุ่มญาคู
5. ด้านทิศตะวันออกบ้านโนน
6. บ้านตาทอง
7. บ้านตาสิงห์ ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านคันธาร์ (ค้นพบได้ยังช้า) พระพิมพ์ที่ขุดพบทั้งหมด 7

กรุนั้นซึ่งได้แก่

- พระพิมพ์ดินเผากันทรวิชัยพิมพ์ใหญ่ขัดสมาธิเพชรองค์เดียว
- พระพิมพ์กันทรวิชัยพิมพ์กลาง หรือพิมพ์ปาฏิหาริย์ มีรูปเทวดาพนมมือนั่งคุกเข่าหันหน้าเข้าองค์พระ
- พระพิมพ์ดินเผากันทรวิชัยพิมพ์ปกโพธิ์เล็ก มีสาวกยืนขนานข้างซ้าย-ขวา ประนมมือนหันหน้าเข้าองค์พระ
- พระพิมพ์ดินเผากันทรวิชัยปกโพธิ์เล็ก นั่งขัดสมาธิแต่ไม่มีสาวกโดยด้านซ้ายและด้านขวาเป็นก้านของดอกบัว

ความเชื่อ/ปาฏิหาริย์ของพระพิมพ์กันทรวิชัย

ในระยะแรกที่มีการขุดพบพระพิมพ์ต่างๆชาวบ้านบางคนนำพระพิมพ์ไปบูชาไว้ที่บ้านและสมาชิกในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วย ดังนั้นจึงนำพระพิมพ์กลับไปวางไว้บริเวณใต้ต้นโพธิ์ หรือที่นาของตนเอง อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางคนบอกว่ายามีสิ่งที่เกิดขึ้นตรงกันข้ามก็คือคนที่นำพระพิมพ์กันทรวิชัยที่ขุดค้นพบในกรุต่างๆไปบูชา ปรากฏว่า ถูกหอย หรือบางคนนำพระพิมพ์กันทรวิชัยไปบูชาที่บริเวณหน้ารถ และเมื่อเกิดอุบัติเหตุรถพลิกคว่ำแต่ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บถึงขั้นรุนแรง ส่วนปาฏิหาริย์และเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้ว่ามิกรุพระอยู่บริเวณต่าง่นั้น คุณตาอ๋มเล่าให้ฟังว่าเจ้าของที่นาจะฝันเกี่ยวข้องกับที่นาของตนเองและมีคนมาบอกให้ไปขุด พอตื่นเข้าไปขุดก็เจอกรุพระจริงๆ หรือบางคนเดินทางไปทุ่งนาเพื่อหาปลา หรือจับหนู แล้วพบลำแสงพวยพุ่งขึ้นไปบนท้องฟ้า พอถึงรุ่งเช้าจึงไปขุดบริเวณที่มีลำแสงพวยพุ่งขึ้นจึงได้พบกับกรุพระ ดังกล่าว

คุณตาอ๋ม แพนดอน เป็นบุคคลที่น่ายกย่องและควรเอาตัวอย่างในเรื่องของความเป็นผู้มีนินัยรักการอ่าน ใฝ่เรียนใฝ่รู้ จึงทำให้เป็นผู้มีความรู้ในเรื่องของพระพิมพ์กันทรวิชัยเป็นอย่างดี ประกอบกับการ

ยึดมั่นถือมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีล 5 จึงทำให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยนับถือและยกย่องคุณตาอ้อมตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

7. นางสาวเวียน แก้วจันทา อายุ 78 ปี บ้านเลขที่ 44 หมู่ที่ 3 บ้านขนมจิน ตำบลโคกพระ อำเภอ
กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ในบรรดาชาวบ้านขนมจินที่ยังทำขนมจินเป็นอาชีพหลักของครอบครัวในปัจจุบันนั้นมีเพียง 3 รายคือนางสังเวียน แก้วจันทา นางไค(ไม่ทราบนามสกุล)และนางนิตยา(ไม่ทราบนามสกุล) กรณีของนางสังเวียนนั้นถือว่าเป็นรายใหญ่สุด โดยเดิมทีนางสังเวียน แก้วจันทามีพื้นเพเดิมอยู่ที่สุพรรณบุรี ภายหลังเมื่อแต่งงานกับสามีซึ่งเป็นชาวบ้านขนมจินหากแต่ไปพบกันที่กรุงเทพฯ จึงได้ย้ายตามมาอยู่ที่บ้านสามีเมื่อราวปีพ.ศ. 2500 ซึ่งเดิมนั้นเรียกว่า “คูน้อย” หรือ “บ้านน้อย” นางจันทาเล่าว่าเมื่อแรกมาอยู่ที่ “บ้านน้อย” นั้น ชาวบ้านโดยทั่วไปส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลัก นอกจากนั้นยังมีการปลูกปอทั้งเพื่อขายและใช้สอยเอง ภายหลังเมื่อราคาปอตกชาวบ้านจึงได้เลิกไปในช่วงทศวรรษ 2510 นอกจากนี้อาชีพเสริมที่ทำกันแพร่หลายในหมู่บ้านเป็นที่รู้จักทั่วไปเวลานั้นคือขนมจิน ตามประวัติหมู่บ้านเล่าว่าชุมชนแรกเริ่มนั้นเป็นกลุ่มผู้คนที่อพยพมาจากแถบตลาดโคงโต้น อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด (ซึ่งแต่เดิมนั้นเป็นชาวบ้านบุ บ้านตลาด บ้านโพธิ์ ตำบลจอหอ จังหวัดนครราชสีมา) โดยได้พากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณป่าช้า(ตรงข้ามโรงเรียนกันทรวิชัยฯ)ชื่อว่า “บ้านโนนไทย” เมื่อปี พ.ศ.2428 และได้ริเริ่มทำขนมจินขายเป็นอาชีพจริงจังก่อนนอกเหนือจากการทำนา

ดังนั้นด้วยเพราะมีการทำขนมจินหรือที่ชาวบ้านพื้นถิ่นเรียกว่าข้าวปุ้นกันมาก ชาวบ้านทั่วไปจึงมักเรียกชุมชนแถบนี้อีกชื่อว่าบ้าน “ข้าวปุ้น”กัน ขยายจันทาเล่าว่ากิจการทำขนมจินของชาวบ้านนั้นเข้าใจว่าคงทำกันกันมาก่อน แต่เมื่อสามารถสร้างรายได้เสริม โดยเฉพาะในช่วงที่มีเทศกาลงานบุญหรือพิธีการต่างๆ ขนมจินจะเป็นที่ต้องการอย่างมาก นอกจากนี้แม้ในวันปกติขนมจินก็เป็นอาหารที่ได้รับความนิยมของชาวบ้านทั่วไป โดยในช่วงทศวรรษ 2500 นั้นชาวบ้านทำขนมจินตลอดปี ยกเว้นช่วงที่ต้องลงนาซึ่งจำเป็นต้องใช้แรงงานในครอบครัว อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางครอบครัวก็ยังทำขนมจินกันในช่วงดังกล่าว โดยทำกันในช่วงเช้ามีดก่อนลงนา และตลาดรองรับสำคัญนอกจากพื้นที่หมู่บ้านและชุมชนโดยรอบที่ชาวบ้านหาบตะเวนขายแล้ว ชาวบ้านยังนำไปขายแถบตัวเมืองมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ดหรือบุรีรัมย์ด้วย และระหว่างที่ทำขนมจินนั้นชาวบ้านแต่ละหลังเรือนจะเลี้ยงหมูและเป็ด โดยใช้เส้นขนมจินที่ขาดๆ หรือน้ำที่เหลือจากการทำขนมจินเลี้ยงสัตว์ไปด้วย ทำให้ลดรายจ่าย และสามารถใช้เป็นอาหารและขุนหมูขายเป็นอาชีพเสริมไปด้วย

อย่างไรก็ตามภายหลังชาวบ้านค่อยๆลดจำนวนการผลิตลงเรื่อยๆ ส่วนหนึ่งเพราะขาดแรงงาน เพราะชาวบ้านส่วนหนึ่งย้ายออกไปทำงานต่างพื้นที่ และปัจจัยหนึ่งเพราะการทำขนมจินนั้นก่อมลภาวะ

ทางกลิ้งซึ่งค่อนข้างเหม็นเปรี้ยว ทั้งได้ไม่คุ้มกับเวลาที่เสียไป เหตุปัจจัยดังกล่าวทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทำขนมจีน ปัจจุบันจึงเหลือเพียงสามเจ้าหลักๆข้างต้นที่ยังคงดำเนินการอยู่

การทำขนมจีนแบบดั้งเดิม (ก่อนทศวรรษ 2510)

ในช่วงก่อนที่เครื่องมือทำขนมจีนแบบสมัยใหม่จะเข้ามาในหมู่บ้านราวทศวรรษ 2510 นั้น ชาวบ้านยังใช้วิธีการแบบดั้งเดิมที่ทำกันมา ซึ่งอุปกรณ์หลักๆประกอบไปด้วย

1. ครกมอง(ทั้งที่ทำจากไม้และปูน)
2. สากมอง
3. ผ้ากรองหรือผ้าขาวแยง
4. ผ้าฝ้ายสำหรับบีบขนมจีนให้เป็นเส้น
5. ถูผ้าใส่ก้อนแป้ง
6. ขอนไม้สำหรับทับก้อนแป้ง

สำหรับขั้นตอนการทํานั้นตั้งแต่เริ่มทำจนจบสิ้นได้ขนมจีนนั้นใช้เวลา 5 วัน โดยเริ่มจาก

1. นำข้าวเจ้าซึ่งเป็นข้าวหักหรือข้าวปลาย(เพื่อการประหยัด)โดยอาจเป็นข้าวพันธุ์ข้าวเจ้าเหลือง ข้าวลวยหรือข้าวแดง (ปริมาณแล้วแต่ตามต้องการ) มาแช่น้ำทิ้งราว 1 ชั่วโมง
2. จากนั้นจึงนำข้าวที่แช่น้ำมาหมักอีก 3 วัน แล้วจึงล้างน้ำออก เพื่อหมักต่ออีก 2 วัน
3. เมื่อหมักได้ที่แล้วจึงค่อนมาตำให้ป่นละเอียดจนเป็นแป้ง
4. นำข้าวที่ป่นนั้นมากรองด้วยผ้าขาวเพื่อเอาเฉพาะส่วนที่เป็นเนื้อแป้งละเอียด
5. ต่อมาจึงนำแป้งที่ได้ใส่ถุงผ้าหรือห่อผ้าไว้ทับด้วยของหนัก ซึ่งใช้เวลาราว 1 วัน เพื่อให้แป้งกลายน้ำและเป็นก้อน
6. จากนั้นจึงค่อนน้ำก้อนแป้งมาต้มในน้ำเดือดราวครึ่งชั่วโมง
7. แล้วนำแป้งสุกมาตำด้วยครกมอง
8. เมื่อตำเหนียวได้ที่แล้วจึงนำแป้งที่ได้มานวดมือ
9. จากนั้นจึงนำแป้งมาบีบหรือฝั้นเป็นเส้นขนมจีน ชาวและจับลงกระจาดต่อไป

การทำขนมจีนแบบใหม่ (ราวทศวรรษ 2510 ถึงปัจจุบัน)

สำหรับรูปแบบการทำขนมจีนด้วยเครื่องมือสมัยใหม่นั้นได้ช่วยลดขั้นตอนในการเตรียมแป้ง ทั้งสามารถผลิตขนมจีนได้มากขึ้น โดยเครื่องมือทำขนมจีนแบบใหม่ ชาวสังเวียนเล่าว่าตนเองเป็นเจ้าของร้านที่ริเริ่มนำเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ในชุมชน โดยเริ่มจากพวกห้างร้านและตัวแทนขายได้เข้ามาในชุมชนเพื่อนำเสนอสินค้า และขายได้ตอบรับ พวกตัวแทนขายจึงนำเครื่องมือทำขนมจีนแบบใหม่เข้ามา

ติดตั้งให้ที่บ้าน ช่วงนั้นราวปีพ.ศ. 2510 โดยเครื่องมือสมัยใหม่เป็นสิ่งประดิษฐ์ของคนไทยประกอบไปด้วย 2 เครื่องแยกกันคือเครื่องนวดแป้งที่มาจากร้านแถบจังหวัดอุบลราชธานีเวลานั้นซื้อมาในราคาราว 8,000 บาท ส่วนเครื่องโรยขนมจีนที่มาจากขอนแก่นนั้นราคาราว 10,000 บาท

นอกจากนี้ยังมีการซื้อแป้งสำเร็จรูปไม่จำเป็นต้องทำเอง โดยรับซื้อจากแถบอำเภอโกสุมพิสัยหรือจังหวัดกาฬสินธุ์ ปัจจุบันราคาแป้งสำเร็จรูปลงละ 240 บาท ซึ่งถุงหนึ่งสามารถทำแป้งขนมจีนได้ราว 35 กิโลกรัม ทั้งนี้เคล็ดลับในการเลือกแป้งเพื่อทำเส้นขนมจีนนั้นชาวบ้านจะดูว่าถ้าแป้งยี่ห้อใดทำออกมาแล้วได้ขนมจีนเส้นเหนียว ขาวใสหรือเหลืองใส่ถือว่าเป็นแป้งคุณภาพดี แต่ถ้าเป็นแป้งคุณภาพไม่ดีเมื่อนำมาทำจะได้ขนมจีนที่ไม่เป็นเส้น ขาดง่าย กรณียายสังเวียนซึ่งเป็นเจ้าใหญ่ที่สุดของชุมชนแถบนี้เคยจะใช้แป้งประมาณ 7 - 8 ถุงต่อวัน ซึ่งจะตกประมาณวันละ 240 - 280 กิโลกรัม ซึ่งเป็นผลผลิตมาตรฐานแต่หากมีงานบุญแล้วจะสามารถผลิตได้สูงสุดถึงวันละ 1,000 กิโลกรัม

ดังนั้นกรรมวิธีการผลิตขนมจีนแบบใหม่โดยอาศัยเทคโนโลยีเข้ามาช่วยนั้น ทำให้ชาวบ้านสามารถผลิตได้มากและเร็วขึ้น ทั้งยังสามารถเป็นอาชีพหลักหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือนเลี้ยงครอบครัวได้ แต่ทำให้เครื่องมือเก่าถูกเลิกใช้ไป ไม่ว่าจะเป็นครกและสากมอง ผ้าฝ้าย ผ้ากรองตลอดทั้งอุปกรณ์ประกอบอื่นๆ เช่น ไม้คาน กระจาด โดยเครื่องมือสมัยใหม่นั้นประกอบไปด้วย

1. เครื่องนวด
2. เครื่องโรย
3. แป้งสำเร็จรูป

นอกจากนี้ยังมีการออกแบบเครื่องมืออื่นๆให้สอดคล้องด้วย เช่น ทำเตาให้มีความใหญ่ขึ้น หม้อต้มออกแบบพิเศษให้ใหญ่มากขึ้น(เหมือนหม้อต้มน้ำก่วยเตี้ย) เชื้อเพลิงเดิมใช้ฟืนซึ่งอดีตนอกจากจะแสวงหาตามหมู่บ้านแล้ว จะมีรถบรรทุกมาขายถึงหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่มาจากแถบคงแขวง กาฬสินธุ์ ปัจจุบันชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้เปลือกมะพร้าวและขี้เลื่อยที่ซื้อจากโรงเลื่อยตัวเมืองมหาสารคามในราคาถุงละ 5 บาทหรือไม่ก็ใช้เกลบแทน นอกจากนี้อุปกรณ์อื่นๆ เช่น กระจาดซึ่งแต่ก่อนเป็นไม้ไผ่สานก็เปลี่ยนเป็นกระจาดพลาสติก และมีการซื้อใบตองเพื่อรองกระจาดจากตลาดซึ่งตกวันละ 300 บาท เป็นต้น

สำหรับขั้นตอนกรรมวิธีนั้น กรณียายสังเวียนนั้นได้ทำขนมจีนเป็นอาชีพหลัก โดยมีลูกเขยกับลูกสาวคนที่ 7 จากลูกจำนวน 8 คนรับสืบทอดต่อ และมีการว่าจ้างลูกมือ(ผู้หญิง)ในหมู่บ้านมาเป็นลูกมือช่วยทำงาน 3 คน(โดยในอดีตลูกจ้างดังกล่าวก็เคยทำขนมจีนขายเป็นอาชีพมาก่อนเช่นกัน) โดยจ้างคนละ 150 บาทต่อวัน รวมทั้งมีการเลี้ยงอาหารเช้าและกลางวันด้วย โดยเริ่มทำงานตั้งแต่เวลา 05.00 นาฬิกาถึง 15.00 นาฬิกา สำหรับขั้นตอนมีดังนี้

1. นำแป้งสำเร็จรูปมาต้ม ใช้เวลาราว ๓๐ นาที
2. นำแป้งที่ต้มสุกลงเครื่องนวด เพื่อบดแป้ง แล้วจึงนำก้อนแป้งที่ได้ไปทับให้น้ำระเหยออก
3. จากนั้นจึงนำมาลงเครื่องโรยเป็นเส้นออกมา
4. นำเส้นขนมจีนที่ได้มาชาว และจับบรรจุลงกระจาดเตรียมขายขึ้นตอนใช้เวลาน้อยลงจากการผลิตดั้งเดิมมาก โดยขั้นที่ (1) ถึง (4) นี้ใช้เวลาราว 1 ชั่วโมงซึ่งแตกต่างจากวิธีแบบเดิมที่ใช้เวลารวมกันแล้วตกประมาณ 4 - 5 วัน

การขายและจัดส่ง

กรณีขายส่งเวียนนั้นจะให้ลูกสาวนำขนมจีนบรรจุรถกระบะออกไปขายที่ตลาดในเมืองมหาสารคามตั้งแต่ช่วงเวลา 03.00 นาฬิกา ทุกวันโดยอัตราการขายส่งตกประมาณกิโลกรัมละ 12 บาท ส่วนขายปลีกนั้นตกกิโลกรัมละ 14 บาท แต่ในช่วงที่มีงานบุญประเพณีหรือเทศกาลสำคัญจะมีคนมาติดต่อจำนวนมาก บางช่วงถึงกับต้องผลิตจำนวนมากสูงสุดถึง 2,000 กิโลกรัมต่อวัน นอกจากนี้บางครั้งจะทำน้ำยาขายประกอบด้วยสำหรับในอดีตนั้น ช่วงว่างหน้าร้านผู้ชายจะเป็นฝ่ายเดินหาขนมจีนขายตามหมู่บ้านหรืออาจรวมกลุ่ม (ซึ่งมีน้อยมาก ส่วนมากจะไปกันเป็นกลุ่มเล็ก) ไปขายไกลๆเช่น มหาสารคาม และร้อยเอ็ด ส่วนผู้หญิงจะเป็นฝ่ายผลิตอยู่บ้าน สาเหตุก็เพราะการหาข้าวต้องใช้แรงงานมาก นอกจากนี้ด้วยเพศสภาพของผู้ชายที่ดูแลครอบครัวมากกว่าที่ต้องตระเวนหาไปขายในที่ต่างๆ

ความเชื่อ

จากการสอบถามชาวบ้านที่ทำขนมจีนเกี่ยวกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีผลิตขนมจีนนั้นส่วนใหญ่บอกว่าไม่ค่อยมีความเชื่อเกี่ยวกับขั้นตอนดังกล่าว อาจจะเคยเห็นคนเฒ่าคนแก่ในอดีตเคยทำบ้าง แต่ก็ดูไม่เป็นจริงเป็นจริงมากนัก เช่น ในการทำขนมจีนครั้งแรกๆนั้น เมื่อได้เส้นขนมจีนออกมาแล้วจะมีการนำเส้นขนมจีนไปวางไว้ที่ข้างเตาไฟ โดยให้เหตุผลว่าเป็นการเซ่นผีเตาให้เป็นสิริมงคล แต่ก็ไม่มีการทำพิธีกรรมใดเป็นทางการ แล้วอาจมีการกล่าวประโยคให้ดูเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของเตาด้วย แต่ระยะหลังไม่ค่อยปรากฏให้เห็นแล้ว

อย่างไรก็ตามขนมจีนก็เกี่ยวข้องกับบุญประเพณีชาวอีสานทางอ้อม เนื่องจากใช้เป็นส่วนประกอบสำคัญของสำหรับอาหารชาวอีสาน ไม่ว่าจะเป็นมังคุดหรืองานอวมงคล เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ งานบุญคุ้ม และโดยเฉพาะก็งานบุญเผวดหรือบุญเทศน์มหาชาติ ซึ่งกล่าวได้ว่าขนมจีนเป็นอาหารมือหลักของบุญดังกล่าว ดังคำติดปากที่กล่าวว่า “กินข้าวปุ้น บุญเผวด”

8. นายสุวรรณ เหล่าลือชา อายุ 68 ปี

กล่าวได้ว่านายสุวรรณ เหล่าลือชา มีลักษณะพิเศษ เนื่องจากมีความสามารถในการประดิษฐ์เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสาน แต่ไม่สามารถเล่นเครื่องดนตรีใดๆ ได้เลย ความสามารถพิเศษดังกล่าวเริ่มจากความสนใจส่วนตัว ผสมกับความสามารถเรื่องช่างไม้ที่เคยสัมผัสในช่วงชีวิตวัยเด็ก จนมีความริเริ่มทำเครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานขึ้นมา โดยเฉพาะพิณและ โปงลาง

ชีวิตศิลปิน

สิ่งแวดล้อมตั้งแต่วัยเด็กของนายสุวรรณ เหล่าลือชานั้น ได้ช่วยหล่อหลอมสุนทรียภาพและความสนใจในเส้นทางชีวิตศิลปินในเวลาต่อมา โดยเริ่มจากเมื่อครั้งเยาว์อยู่นั้น นายพันธุซึ่งเป็นคุณตา (บิดาของแม่) ของนายสุวรรณหรือที่ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกว่าคุณตามหาหมาหาราช เด็กชายสุวรรณมักจะเห็นคุณตานำพิณโบราณมาดีดให้ฟังอยู่เสมอ เป็นทำนองไพเราะเสนาะยิ่งและฟังในใจมาโดยตลอด อย่างไรก็ตามแม้จะชอบและติดใจในความไพเราะของพิณ แต่เนื่องจากวัยเด็กนั้นมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเป็นเจ้าคนนายคน เพราะเคยเห็นครูในเวลานั้นมีผ้าดูโก้หรูมาก ทำให้เด็กชายสุวรรณอยากหลุดพ้นจากการที่จะเป็นชาวไร่ชาวนาเหมือนดังบรรพบุรุษ จึงมีความมุ่งมั่นตั้งใจเรียนสามารถสอบเลื่อนชั้นได้อันดับหนึ่งมาโดยตลอด ญาติพี่น้องมักยกย่องอยู่เสมอว่าแม่นจะหน้าตาไม่หล่อเหลาแต่ก็เรียนเก่ง “บักผู้ส้ายคือเรียนเก่งแท้” กระทั่งสามารถสอบบรรจุได้เป็นครูในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามความชื่นชอบในดนตรีอีสานและความช่างสังเกตของนายสุวรรณได้ทำให้นายสุวรรณต้องหันมาสนใจดนตรีพื้นบ้านอีสานอีกครั้ง เมื่อในปีพ.ศ. ๒๕๒๐ นายทองใส ทับถนน นักดนตรีประจำวงเพชรพิณทอง วงดนตรีอีสานมีชื่อเวลานั้นได้มาล้อมผ้าเก็บเงินเล่นที่ตัวอำเภอกันทรวิชัย นายสุวรรณได้มีโอกาสไปนั่งดูและเกิดความชื่นชอบในเสียงพิณนายทองใส ดังนั้นจึงเดินไปดูพิณของนายทองใสและเกิดความมานะว่าตนเองน่าจะทำพิณได้ดีกว่านี้ จึงไปลองหัดทำและเนื่องจากว่าบิดาของนายสุวรรณเป็นช่างไม้และตนเองเคยคลุกคลีกับงานช่างมาก่อนจึงสามารถเรียนรู้ได้เร็ว โดยนายสุวรรณเห็นว่าพิณของนายทองใสนั้นมีคอสั้นไป ซึ่งเป็นลักษณะของพิณมาตรฐาน จึงคิดดัดแปลงพิณให้ยาวออกไปโดยแก้ไขให้มีขนาด 54 ซม.ซึ่งทำให้พิณมีเสียงต่ำลง ทั้งนี้พิณที่นายสุวรรณริเริ่มทำนั้นประกอบไปด้วย 3 ขนาดคือ ขนาดยาว 60 ซม. ขนาด 54 ซม.และขนาด 48 ซม.ซึ่งเหมาะสมหรับเด็กประถม-มัธยมใช้ฝึก เล่นกัน

อนึ่ง พินตัวแรกของนายสุวรรณนั้นทำจากไม้ขนุน โดยลองผิดลองถูกถึง 10 ตัวกว่าจะลงตัว โดยแต่ละตัวจะใช้เวลาประมาณ 4-5 วัน จากนั้นจึงค่อยเรียนรู้มาโดยตลอด นอกจากนี้ยังรับอาสาทำพิณให้นักดนตรีไปทดลองเล่น ให้ช่วยคำหาญ เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องในครั้งต่อไป เช่น ทำพิณโปรงให้นายสำเร็จ คำวงษ์นักดนตรีจากราชภัฏมหาสารคาม ปัจจุบันหลังจากเกษียณเป็นต้นมานายสุวรรณได้ทำ

พัฒนาเป็นอาชีพอย่างจริงจัง ทั้งที่รับจ้างสั่งทำและทำสำเร็จรูปภายใต้ชื่อ “ศรีสุวรรณ” โดยพินที่ทำมีสองประเภทคือพินโปรงธรรมดา (พินไฟฟ้า) กับพินเบส ราคาตั้งแต่ 2,000 บาทขึ้นไป นอกจากนี้ นายสุวรรณยังเห็นว่าไม้ที่ทำพินได้ไฟเพราะที่สุดคือไม้ยูง และพินที่คืนนั้นต้องตั้งเสียงให้ถูกคอร์ดมาตรฐาน ต้องคำนึงถึงความยาวของคอปิน โครงตัวพินต้องมีลักษณะแบบดั้งเดิมและลวดลายต้องเป็นลายแบบอีสานดั้งเดิม ทั้งนี้เพื่อจะได้ช่วยรักษามรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานเอาไว้ด้วย

นอกจากนี้เมื่อปี พ.ศ. 2524 ได้มีการประชุมหัวหน้าการศึกษาของสพจ. มหาสารคาม ที่โรงเรียนบ้านเหล่าซึ่งนายสุวรรณเป็นครูใหญ่อยู่ โดยมีการนำ “วงดนตรีแกนอีสาน” ของวิทยาลัยครูมหาสารคามขณะนั้นมาเล่นในงาน ยิ่งทำให้นายสุวรรณชื่นชอบดนตรีอีสานมากขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกับเวลานั้นนายบุญส่ง พลอยขาว ผอ.สพจ.มหาสารคามซึ่งได้รับชมการเล่นของวงดนตรีแกนอีสานด้วย จึงเสนอให้โรงเรียนบ้านเหล่าให้นักเรียนเล่นดนตรีอีสานกัน นอกจากนี้ในระหว่างนั้นวิทยาลัยครู (ภายใต้การบริหารของนายประยัด ลักษณะงาม) ได้สนับสนุนให้นักศึกษาของวิทยาลัยออกไปตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาชนบท เช่น ส่งเสริมการปลูกผักต่างๆ ทำให้มีนักศึกษาส่วนหนึ่งมาที่โรงเรียนบ้านเหล่า นายสุวรรณจึงร้องขอให้นักศึกษาช่วยฝึกดนตรีพื้นบ้านอีสานให้แก่นักเรียนของโรงเรียนบ้านเหล่า ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้โรงเรียนบ้านเหล่าได้รับรางวัลวงดนตรีพื้นเมืองดีเด่นและได้รับโรงเรียนดีเด่นของจังหวัดในปี พ.ศ. 2527 และนายสุวรรณก็ได้รับรางวัลครู ครูสภาดีเด่น เขตภาคการศึกษาที่ 10 ในปีดังกล่าวด้วย

นอกจากพินแล้วนายสุวรรณยังหันมาทำโปงลาง(ด้วยเทียบเสียงกับแคน)และกลองยาวด้วย สำหรับกลองยาวนั้นนายสุวรรณได้ไปขอเรียนจากนายเที่ยง พินทะปะกัง ชาวบ้านตลาด ตำบลคอนหาวย อำเภอกาบปลื้ม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเคยเป็นแชมป์กลองยาวของอำเภอกาบปลื้ม นอกจากนี้นายสุวรรณ ยังริเริ่มตั้งวงกลองยาวของตัวเองในชื่อว่า “วงศรีสุวรรณกลองยาว” โดยเป็นวงกลองยาวประยุกต์ มีการรวมเอาพินและพินเบสเข้ามาด้วย บางครั้งยังนำแคน โหวด โปงลางเข้าร่วมด้วย ซึ่งจะรับจ้างตามงานต่างๆตั้งแต่ปีพ.ศ. 2546 เป็นต้นมา โดยความคิดในการตั้งวงกลองยาวนั้นนายสุวรรณได้ไปว่าจ้างวงกลองยาวจากบ้านหนองขามปลาจ้อย อำเภอเขาตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ซึ่งเคยประกวดได้ที่ 1 ของประเทศมาช่วยทำการสอน

ผลจากความสนใจในดนตรีอีสานทำให้นายสุวรรณได้รับรางวัลเชิดชูเป็นศิลปินพื้นบ้านอีสาน สาขาดนตรีพื้นบ้าน (ช่างผลิตเครื่องดนตรีพื้นบ้าน) เมื่อปีพ.ศ. 2549 จากสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

ความเชื่อและวัฒนธรรม

นายสุวรรณเล่าว่าตั้งแต่เริ่มทำเครื่องดนตรีไม่เคยกังวลหรือเชื่อถือเกี่ยวกับข้อเคลือบหรือความเชื่อเกี่ยวกับพิน อย่างไรก็ตามพินก็เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของอีสาน บางแห่งเรียกว่า ซุง เชื่อว่ามีรากฐานมาจากคำเดียวกับคำว่า ซิง ในภาษาเหนือ ชาวภูไทเรียก พิน หรือ กระจับปี พินอาจมี 2 สาย 3 สาย และ 4 สาย ซึ่งการเล่นพินนั้นสามารถใช้เล่นทั้งคนเดียว หรือคิดประกอบลำเพลิน หรือคิดเข้าขงกับแคน ซอหรือโปงลาง ดังปรากฏว่าในวรรณกรรมอีสานหลายเรื่องที่ได้มีกล่าวถึงพินไว้

เรื่องขุนนางอ้าว ได้กล่าวถึงพินว่า

ค้อมมาแล้ว	ดีเสบนั่นเนื่อง
พินโปนขับ	หน่อพุทธโชเมืองฟ้า

เรื่องท้าวท่ากาคำ ได้กล่าวถึงพินว่า

ดุริยาพร้อม	ดนตรีพินพาทย
ระบำต่อต้อง	ขอได้ต่อสาย

เรื่องผาแดงนางไอ่ ได้กล่าวถึงพินว่า

มีทั้ง สมณาเจ้า ไหลมาเดียวระดาบ
ฝูงหมู่ พินพาทยฆ้อง ดังก้องสนั่นเมือง

เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้กล่าวถึงพินว่า

ฝูงเคยเหล่าน	ดีตะโปนพินพาทย
ขับแข่งฮ้อง	โคลงฟ้ากาพย์สาร

เรื่อง กาพะเกษ ได้กล่าวถึงพินว่า

เขากี่ ดีตะโปนพิน	เสพสวนเสียงห้าว
ตาดีตั้ง	ภาวแพรฮับราช

เรื่อง จำปาสี่ต้น ได้กล่าววว่า

ฟ้งยี่น ควรวนก้อง	ดุริยาม่วนมีพุ่นเขอ
พินพาทยฆ้อง	ยวงย้าย่างเชิง

เรื่องพญาคันคาก ได้กล่าววว่า

กิ่น ๆ ก้อง เสียงเสพนันดีพุ่นเขอ
ควน ๆ เสียง พาทยพินแคนได้

อนึ่ง ในอดีตนั้นการเล่นของคนอีสาน โดยเฉพาะหมอลำถือว่าเป็นสื่อในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองเพื่อที่จะต่อต้านอำนาจภายนอก ดังเช่นกบฏผู้มีบุญในปี พ.ศ. 2444 - 45 รวมทั้งปรากฏการณ์ผู้มีบุญต่างๆในภายหลัง เช่น กรณีหมอลำน้อยชาดา ในปีพ.ศ. 2479 มีบุญที่หนองหมากแก้ว

จังหวัดเลย เมื่อพ.ศ. 2467 ได้ใช้กลอนลำและเครื่องดนตรีอีสานเป็นเครื่องถ่ายทอดเพื่อปลูกเร้าจิตสำนึกและความใฝ่ฝันเชิงอุดมการณ์แก่ชาวบ้าน หากแต่ในมุมมองหรือโลกทัศน์ของผู้ปกครองกลับมีความคิดที่ต่างออกไป ดังเมื่อครั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ซึ่งเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่สาม และพระองค์ทรงมีความโปรดปรานเครื่องดนตรีลาว-อีสานอย่างมาก โดยเฉพาะแคน และแอ่วลาว (กลอนลำ) ซึ่งพระองค์ยังสามารถที่จะทรงแคนได้อย่างไพเราะและสามารถพระราชนิพนธ์บทแอ่วลาว คือ “บทอำนันทานนายคำสอน” ไว้ด้วย นอกจากนี้ครั้งที่พระองค์เสด็จเมืองนครราชสีมาในปีพ.ศ. 2399 ถึงกับทรงสร้างตำหนักประทับที่บ้านสีทา แขวงเมืองสระบุรี ซึ่งเป็นถิ่นที่มีคนลาวอาศัยอยู่จำนวนมาก ซึ่งพระองค์มักจะเสด็จมาประทับที่บ้านสีทาเสมอ นอกจากนี้ยังทรงมีพระมเหสีที่เป็นชาวลาวจากนครราชสีมาหลายองค์ด้วย

การที่พระองค์ทรงโปรด “ความเป็นลาว” มากจนถึงมีการเล่นกันในวังหน้าและเป็นที่นิยมโดยทั่วไปของคนไทยภาคกลางด้วย จนเป็นเหตุให้ความนิยมในวงปีพาทย์มโหรีลดลง กระทั่งบรรดานายวงผู้เล่นหลายคนต้องประกาศขายเครื่องดนตรีดังกล่าว ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงออกประกาศห้ามเล่นแคนและแอ่วลาว เนื่องจาก “..ไม่สมควรที่การเล่นอย่างลาวจะมาเป็นพื้นเมืองไทย ลาวแคนเป็นข้าของไทย ไทยไม่เคยเป็นข้าลาวจะเอาอย่างลาวมาเป็นพื้นเมืองไทยไม่สมควร...” (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2405-08, 2511: 290) จะเห็นว่าจากที่กล่าวข้างต้นนั้น การนำเครื่องดนตรีมาเป็นสื่อและเป็นสัญลักษณ์เพื่อประโยชน์บางอย่างของผู้ที่ใช้มีอยู่ตั้งแต่อดีตตลอดมาจนถึงปัจจุบัน หากแต่มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทและเวลาที่เปลี่ยนไป อย่างกรณีการเล่นการเมืองบางคนอาจจะใช้ดนตรีและการละเล่นพื้นบ้านเป็นสื่อกลางในการเข้าถึงชาวบ้าน โดยเฉพาะคนสูงอายุหรือคนตามชนบท เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นเชื้อแนวเดียวกัน ให้เกิดสำนึกในความเป็น “ชุมชน” หรือพวกเดียวกัน และอาศัยประโยชน์จากความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เข้าสู่ตนเอง เป็นต้น

9. หมอลำ

คุณตาพิม รมราช อายุ 77 ปี อาศัยอยู่บ้านเลขที่ บ้านสมศรี ตำบลโคกพระ
อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จุดเริ่มต้น : ความเป็นมา

คุณตาพิมเริ่มให้ความสนใจในเรื่องหมอลำในช่วงปี 2504 หลังจากทำงานโรงงานที่กรุงเทพฯ อยู่นาน และได้ตัดสินใจเดินทางกลับภูมิลำเนา ภายหลังที่คุณตาพิมพักกลับจากกรุงเทพฯ จึงได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่ตนเคยอาศัยอยู่ กล่าวคือในช่วงที่คุณตาพิมกลับภูมิลำเนานั้นเป็นช่วงที่หมอลำ

หมู่บ้านได้รับความนิยมนับเป็นอย่างมาก และลูกหลานที่อยู่ภายในชุมชนบ้านสมศรีก็ให้ความสนใจและนิยมเป็นหมอลำเช่นกัน หลังจากทีกลับมาอยู่ที่บ้านได้ไม่นานลูกหลานที่อยู่ภายในชุมชนจึงได้เข้ามาปรึกษาคณะคุณตาให้คุณตาเป็นผู้นำในการตั้งคณะหมอลำ การถูกลูกหลานทาบทามให้เป็นผู้ดำเนินการตั้งคณะหมอลำในครั้งนั้นก็เพราะว่า คุณตาพิมเคยบวชเรียนและเป็นนักเทศมาก่อนมีความสามารถในการร้องเพลงกลอน ในที่สุดคุณตาพิมจึงตอบตกลงที่จะเป็นผู้ดำเนินการตั้งคณะหมอลำตามคำขอร้องของลูกหลาน แต่ก็ได้เตือนสติกับลูกหลานว่า “ถ้าหากทำแล้วทุกคนจะต้องตั้งใจทำให้ดีที่สุดไม่ใช่ทำเพราะความนิยมและคิดที่จะสนุกอย่างเดียว” ลูกหลานจึงตอบตกลงและสัญญาว่าจะตั้งใจฝึกซ้อมตามที่คุณตาบอกกล่าว จากนั้นจึงได้เริ่มดำเนินการตั้งคณะหมอลำขึ้นมา โดยในระยะแรกตั้งเป็นวงขนาดเล็กหรือที่เรียกกันติดปากว่า “หมอลำกลอน” และมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นคณะหมอลำหมู่ ด้วยความสามารถและความตั้งใจของคุณตาพิมที่เดินทางไปติดต่อแสวงหาผู้ที่มีพรสวรรค์ในด้านหมอลำ แต่งกลอนลำเพื่อมาเติมเต็มและให้คณะหมอลำสมบูรณ์แบบที่สุด

หลังจากที่ตั้งคณะหมอลำหมู่ขึ้นมาประมาณสามเดือน จังหวัดมหาสารคามจึงได้จัดการประกวดวงดนตรีหมอลำขึ้นในงาน “มรดกอีสาน ครั้งที่ 1” ขึ้น คุณตาพิมจึงได้ส่งคณะหมอลำเข้าร่วมประกวดด้วย โดยใช้ชื่อคณะว่า “พ. สมศรี” ตามชื่อของคุณตาเองและชื่อของหมู่บ้าน กล่าวคือ พ. ย่อมาจากชื่อของคุณตาก็คือ “พิม” ส่วน “สมศรี” ก็คือชื่อหมู่บ้านนั่นเอง การเข้าร่วมประกวดในครั้งนั้นปรากฏว่า ได้รับรางวัลชนะเลิศและได้เป็นตัวแทนเข้าร่วมประกวดหมอลำในระดับประเทศซึ่งมีการถ่ายทอดสดทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4 ขอนแก่น ผลจากการเข้าร่วมประกวดในครั้งนั้นได้รับรางวัลชนะเลิศเช่นกัน ทำให้ชื่อเสียงของคณะหมอลำ พ.สมศรี ดังไปทั่วโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดใกล้เคียง

ต่อมาคุณตาพิมได้หยุดเส้นทางการทำงานด้านหมอลำไว้ สาเหตุก็เพราะชาวบ้านขาดผู้นำที่จะมาบริหารหมู่บ้าน ดังนั้นชาวบ้านจึงมาเชิญให้คุณตาพิมไปรับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งในสมัยนั้นชุมชนบ้านสมศรีเป็นชุมชนที่มีความทุกข์กันดารเป็นอย่างมากประกอบกับยังมีโจรผู้ร้ายชุกชุมที่สุดของอำเภอกันทรวิชัย ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเข้มแข็ง เข้ามาดูแลและบริหารหมู่บ้าน คุณตาพิมจึงตกลงรับ คำเชิญจากชาวบ้านมาดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านอย่างไรก็ตามชีวิตในด้านการปกครองท้องถิ่นของคุณตาพิม เป็นที่ยอมรับของชุมชนบ้านสมศรีและชุมชนใกล้เคียง จนในที่สุดจึงส่งผลให้คุณตาพิมได้รับการเลือกตั้งให้เป็นกำนันตำบลโคกพระในเวลาต่อมา ในส่วนของคณะหมอลำที่คุณตาพิมเทศทั้งกำลังกายและกำลังทรัพย์ตั้งขึ้นมานั้นก็ต้องยุบวงลง ลูกวงก็แยกย้ายไปตั้งคณะขึ้นใหม่บ้าง ไปสังกัดกับหมอลำคณะอื่นบ้าง โดยเฉพาะที่จังหวัดร้อยเอ็ดมีการตั้งคณะขึ้นใหม่ชื่อคณะ เพชรบุรพา คณะร้อยเอ็ดเนรมิตร เป็นต้น ซึ่งคณะหมอลำทั้งสองคณะได้เข้าร่วมการประกวดที่ทางมหาวิทยาลัยมหาสารคามจัดขึ้น (ช่วงที่ยังเป็น มศว.) ก็มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จัก เป็นที่นิยมในวงการหมอลำหมู่และใน

ปัจจุบันในจังหวัดมหาสารคาม ชื่อคณะหมอลำที่เรารู้จักเป็นอย่างดีก็คือ “คณะฟ้าสีคราม” ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความสามารถของคุณตานั้นเอง

ในช่วงที่อยู่กับคณะหมอลำคุณตาพิม ใช้เวลาว่างในการแต่งกลอนลำเพื่อส่งบริษัทที่บ้านไผ่ และส่งให้กับคณะหมอลำต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คณะฟ้าสีคราม ที่เป็นผลผลิตจากคุณตาเองกลอนลำที่คุณตาแต่งเป็นกลอนลำที่แต่งเกี่ยวกับการให้ความรู้ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามรอยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งให้เห็นความสำคัญของการอยู่แบบพอเพียง เรื่องท้าวสักกะเทวราชที่ดำเนินเรื่องในด้านการพัฒนาโดยมีมัจฉะมัง และภรรยาอีกสี่คนที่ร่วมกันพัฒนาถนนหนทาง ขุดน้ำบ่อ ก่อศาลา เป็นต้น ปัจจุบันคุณตาพิม ใช้เวลาในการดูแลลูกหลานจึงไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะแต่งกลอนลำ ประกอบกับปัญหาด้านสายตาที่กำลังประสพอยู่ ซึ่งคุณตาพิม เป็นต้อกระจก จึงเข้ารับการผ่าตัดแต่ก็ยังไม่ดีขึ้นเพราะยังมองอะไรไม่ชัดเจนเหมือนก่อน

ความภูมิใจตลอดระยะเวลาการเป็นปราชญ์ชาวบ้านด้านหมอลำ

คุณตาพิมมีความภูมิใจในเรื่องของการถ่ายทอดและส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของหมอลำ คุณตาพิมพ็อบอกว่าไม่อยากให้สิ่งที่ตัวเองคิดว่าชอบที่สุดในชีวิตเลือนหายไปโดยไม่มีคนสืบทอด คุณตายังได้ให้ข้อคิดอีกว่า “ปัจจุบันนี้บ้านเมืองเราได้เกิดผลกระทบอยู่ 4 ด้าน เริ่มต้นโดยมีวัตถุนิยมขึ้นมา ออกจากวัตถุนิยมก็สังคมล่มสลาย สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย มาจนอารยธรรมกลายพันธุ์อยู่ในปัจจุบันนี้” ผลกระทบที่เกิดขึ้นมาทั้ง 4 ด้านนี้ถ้าไม่มีการแก้ไขสังคมไทยโดยเฉพาะในระดับรากหญ้าต้องได้รับความเดือดร้อนมากที่สุดอย่างแน่นอน

อุปกรณ์ของคณะหมอลำในช่วงแรก - ปัจจุบัน

ในช่วงแรกของการตั้งคณะหมอลำเจ้าภาพจะต้องเตรียมเวทีในการแสดงไว้ให้ ในส่วนของคณะหมอลำก็จะมีเครื่องดนตรีอยู่ไม่กี่ชิ้นซึ่งได้แก่ กลองโทน พิณ แคน หลังจากนั้นจึงมีการประยุกต์นำกีต้า เบส กลองชุด เข้ามาร่วม พร้อมกับเครื่องเสียงและระบบไฟที่ทันสมัยขึ้น เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจตามสมัยนิยม

คุณตาพิมยังได้กล่าวถึง ลำ หรือหมอลำ ว่าเป็นเพลงพื้นบ้านที่นิยมมากในภาคอีสาน แบ่งเป็น 4 แบบ คือ ลำกลอน ลำพื้นหรือลำเรื่อง ลำหมู่ ลำผีฟ้า ถ้าแบ่งตามทำนองลำหรือ "ลาย" อาจแบ่งเป็น ลำทางสั้น ลำทางยาวหรือลำล่อง ลำเต้ย ลำพู่ไทย ลำดังหวาย ลำเพลิน ลำเวียง เป็นต้น และปัจจุบันประยุกต์เป็น ลำซิ่ง

ค่าตอบแทนที่ได้รับ

ค่าตอบแทนที่ได้รับจากเจ้าภาพ เมื่อครั้งไปแสดงในช่วงแรกๆ ก็คือ 1,000-2,000 บาท ไม่มีการลือผ้า ส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงในงานการกุศลต่างๆ และต่อมาในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมาภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงโดยนำเครื่องดนตรี จำพวก กีต้า เบส กลองชุดและมีเครื่องเสียงเวทีพร้อมระบบไฟแสงสีเข้ามา จึงทำให้ค่าว่าจ้างสูงขึ้นเป็นหลัก 10,000 คุณตายังเล่าให้ฟังอีกว่าในช่วงที่อยู่กับคณะหมอลำนั้นยังได้เกียรติให้นำคณะหมอลำ พ.สมศรี เดินทางไปแสดงที่ประเทศลาวด้วย โดยเฉพาะที่หลวงพระบาง เวียงจันทร์ เป็นการไปแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยการใช้คณะหมอลำเป็นตัวเชื่อม ซึ่งทางจังหวัดมหาสารคามเป็นผู้จัดกิจกรรมและโครงการดังกล่าวขึ้นมา

10. หมอยาสมุนไพร

10.1 นายสมพร ปะนัดตา เป็นบุตรของนายทา ปะนัดตา และนางจันทร์ ปะนัดตา (จันทวาล) เกิดเมื่อ พ.ศ.2478 ปัจจุบันมีอายุ 72 ปี คู่สมรสของนายสมพร คือ นางเมฆ ปะนัดตา (สิมลา) มีบุตร-ธิดาร่วมกัน 5 คน ได้แก่ นายสุวิทย์ ปะนัดตา นายอดิศักดิ์ ปะนัดตา นายชัชวาล ปะนัดตา นางสาวศรีสุวรรณ ปะนัดตา นางสาวสุกัลยาณี หีบแก้ว และนางรจนา สายลับ

เนื่องจากนายทา ผู้เป็นบิดาเป็นหมอยาสมุนไพรพื้นบ้าน ทำให้นายสมพรเรียนรู้ประสบการณ์การผลิตยาสมุนไพรและการรักษาโรค โดยนายสมพรมักจะขอติดตามนายทาไปเก็บยาสมุนไพรในป่า เพื่อเรียนรู้สรรพคุณของพรรณพืชชนิดต่างๆ ดังปรากฏในคำบอกเล่าของนายสมพรว่า

“...ตอนเด็กก็ตามพ่อเข้าป่าด้วยเลย ไม่ได้เรียนจากไหน ใช้ประสบการณ์ให้เป็นประโยชน์ เวลาพ่อเก็บไม้มายา เวลาพ่อต้มยาก็นั่งมองดูลองผิดลองถูกจนเป็นเอง ถ้าไม่ลองก็ไม่รู้ว่าไม้มั้ยั่วไหนใช้รักษาโรคอะไร...”

ด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ทำให้นายสมพรรู้ว่าในแต่ละฤดูกาลควรเก็บส่วนใดของพืชมาทำยาจึงได้ยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคได้ดี โดยนายสมพรได้กล่าวว่า ในฤดูร้อนควรเก็บส่วนหัว หรือเหง้าของพืช และในฤดูฝนเก็บเปลือก หรือกระพี้ของพืช ด้วยวิธีการเช่นนี้ทำให้นายสมพรของนายสมพรมีสรรพคุณในการรักษาโรคได้จึงเป็นที่รู้จักทั่วไปของคนในท้องถิ่น ซึ่งนายสมพรมีชื่อเสียงในการทำยาบารุงเลือด ที่ใช้สำหรับรักษาโรคเกี่ยวกับมดลูก เช่น ประจำเดือนมาไม่ปกติ เป็นต้น

สำหรับการให้บริการในการรักษาผู้ป่วยนั้น นอกจากจะให้บริการที่บ้านของตนเองแล้ว นายสมพรยังบรรทุกยาใส่ตระกร้าหาบเร่ไปขายยังชุมชนหมู่บ้านต่างๆที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับ

บ้านโคกพระจนสามารถเลี้ยงดูครอบครัว และส่งบุตร-ธิดาให้ได้รับการศึกษาจนสำเร็จระดับปริญญาตรี ทั้ง 5 คน ต่อมานายสมพรได้ซื้อรถยนต์เพื่อใช้บรรทุกยาไปขาย ซึ่งได้ทำให้สามารถตระเวนไปขายยา ยังหมู่บ้านที่อยู่ไกลออกไปได้ รายได้ในแต่ละวันจึงมากขึ้น โดยในช่วงที่มีงานเทศกาลจะมีรายได้จากการขายยา คั่นละ 2, 000-3,000 บาท จากการที่นายสมพรมีรายได้ต่อวันมากเช่นนี้ทำให้สามารถสร้างฐานะทางเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคง และจากการที่เป็นหมอยาที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทำให้ในปี พ.ศ.2517 นายสมพรได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาภิบาล และในปี พ.ศ.2518ได้เป็นรองประธานสภาภิบาลเมืองกันทรวิชัย ซึ่งนับว่าเป็นตำแหน่งสูงสุดบนเส้นทางการเมืองท้องถิ่นที่นายสมพรได้รับ

อย่างไรก็ตามในทศวรรษที่ 2530 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางบริบททางสังคมที่มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของนายสมพร กล่าวคือ ทางภาครัฐได้กำหนดให้พื้นที่ป่าดงมูลเชิงเทือกเขาภูพาน ในเขตพื้นที่อำเภอหนองกุงศรี อำเภอท่าคันโท อำเภอศรีธาตุ อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์เป็นเขตพื้นที่ป่าสงวนเป็นเหตุให้การหาสมุนไพรในป่าดงเช่นแต่เดิมมิอาจทำได้ นายสมพรจึงได้ซื้อซื้อสมุนไพรที่มียั้งหัวไร่ปลายนาของชาวบ้านมาทำยา ต้นทุนการผลิตจึงสูงขึ้น รายได้จากการขายยาจึงลดลงจากเดิม นอกจากนี้การพัฒนาทางด้านสาธารณสุขของรัฐที่ให้ความสำคัญกับการรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ ทำให้การรักษาโรคด้วยยาแผนโบราณในหมู่บ้านคลาญความนิยมลง ปรากฏการณ์เช่นนี้ส่งผลให้กิจการการค้ายาสมุนไพรของนายสมพร และหมอยาพื้นบ้านคนอื่นๆในเขตชุมชนเมืองกันทรวิชัยซบเซาลง ลูกหลานผู้เป็นทายาทจึงไม่ได้สืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษาโรค และกิจการการค้ายาสมุนไพร ความสำคัญของยาสมุนไพรที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านจึงลดความสำคัญลง

อย่างไรก็ตามในช่วงทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา กระแสวัฒนธรรมชุมชนได้เป็นแนวคิดที่คนในสังคมไทยกำลังให้ความสนใจ โดยมีเป้าหมายในอุดมคติอยู่ที่การรื้อฟื้นนำเอาองค์ความรู้แบบพื้นบ้านมาใช้ในการพัฒนา ทั้งนี้เพื่อให้การพัฒนานั้นเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อชุมชน อันเป็นสถาบันหลักพื้นฐานของสังคมไทย ภายใต้บริบทแห่งกระแสดังกล่าวผู้นำชุมชน และปราชญ์ท้องถิ่นในชุมชนเมืองกันทรวิชัยจึงได้รื้อฟื้นภูมิปัญญาดั้งเดิมขึ้น โดยการจัดกิจกรรมต่างๆ ซึ่งนำโดยสภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย เช่น การจัดตั้งกลุ่มพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมงคล และกลุ่มผลิตภัณฑ์พื้นบ้านต่างๆ เป็นต้น ภูมิปัญญาในการรักษาโรคแบบดั้งเดิมจึงได้รับความนิยมขึ้นอีกครั้ง

ในปัจจุบันถึงแม้ว่าบุตร-ธิดาจะไม่ได้สืบทอดภูมิปัญญาในการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรตามนายสมพรผู้เป็นบิดา แต่นายสมพรยังคงเป็นหมอยาสมุนไพรอยู่เช่นเดิม โดยนายสมพรได้กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

“...ยาสมุนไพรมันเป็นยาที่ทำจากธรรมชาติ ในการรักษามันจึงมีผลข้างเคียงน้อย อีกทั้งยังมีราคาถูกกว่าแผนสมัยใหม่ ถ้าคนไข้มันเยอะๆก็จะเป็นการดี และมันเป็นภูมิปัญญาที่ตกทอดกันมาจากรุ่นปู่ย่า ถ้ารักษาสืบทอดมันไว้ “มุน” ตรงนี้ก็ยังคงอยู่สืบไป ...

ประเทศจีนที่เขาให้ความสำคัญกับยาแผนโบราณ เขาพยายามปรับปรุงพัฒนา เอาตัวยาจากบ้านเราไปก็เยอะ เราไม่รู้ค่าก็ขายให้เขาไป แต่รู้อีกทีที่เขาทำเป็นยามาขายให้เราแล้ว เราต้องพัฒนาสิ่งที่มืออยู่ถึงจะตามเขาทัน...”

ตัวอย่างยาพื้นบ้าน

นายสมพรเป็นหมอชาสมุนไพรพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคทั่วไปโดยเฉพาะโรคเกี่ยวกับระบบหมุนเวียนโลหิต ยาของนายสมพรที่เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย คือ ยาบำรุงโลหิต เนื่องจากได้ผสมว่านชักมดลูก และว่านสาครเหล็กที่เป็นตัวยาสำคัญเข้าไป ช่วยให้ยามีสรรพคุณสูงสามารถรักษาโรคเกี่ยวกับระบบหมุนเวียนโลหิตได้หลายชนิด จนเป็น “ยาครอบจักรวาล” โรคที่ยาชนิดนี้รักษาได้ ได้แก่ โรคเกี่ยวกับมดลูก และประจำเดือนของสตรี อย่างไรก็ตามนอกจากยาบำรุงโลหิตแล้วยังมียาชนิดอื่นๆที่นายสมพรทำขึ้นเพื่อรักษาโรคให้กับคนในชุมชน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1. ยาบำรุงโลหิต

สรรพคุณ เป็นยาฟอกโลหิต ใช้บำรุงโลหิตสำหรับผู้ที่ เป็นโรคเกี่ยวกับระบบหมุนเวียนโลหิต และสตรีที่ประจำเดือนมาไม่ปกติ

ส่วนผสม

- 1) แก่นลำทม
- 2) แก่นตับเต่า
- 3) แก่นก้านเหลือง
- 4) แก่นคูกลี
- 5) แก่นพญาชา

อุปกรณ์

- 1) ครก หรือ โกร่งบดยา
- 2) มีด
- 3) ปิ๊บ

วิธีทำ

- 1) ใช้ครก หรือ โกร่งบดตัวยาทั้งหมดให้ละเอียด
- 2) นำตัวยาทั้งหมดมาตำรวมกันใส่ปิ๊บ ในอัตราส่วนที่เท่าๆกัน

- 3) เกี้ยวยาที่ต้มให้เข้ากัน และให้น้ำยาระเหยออกจนตัวยาจับตัวรวมกันมีลักษณะเป็นของเหลวมีความหนืดมาก โดยเคี่ยวจากยาจำนวนปริมาณ 10 ปิบให้เหลือ ½ ปิบ หรือ 1 ปิบให้เหลือ 1 ถ้วยแก้ว
- 4) ปั้นยาเป็นก้อนเล็กๆ รอให้แห้ง จากนั้นนำไปรักษาโรคได้

2. ยาถ่ายพยาธิ

สรรพคุณ	เป็นยาฆ่าพยาธิทุกชนิด โดยเฉพาะพยาธิตัวตืด
ส่วนผสม	1) แก่นหาด
อุปกรณ์	1) ครก หรือ โกร่งบดยา 2) มีด 3) ปิบ
วิธีทำ	1) ใช้ครก หรือ โกร่งบดแก่นหาดให้ละเอียด 2) นำตัวยาคั่วใส่ปิบ 3) เกี้ยวยาที่คั่วจนเกิดฟอง 4) นำฟองยาที่ได้มาตากแดดให้แห้ง แล้วนำไปบดให้ละเอียด จากนั้นนำไปรักษาโรคได้

3. ยากระษัย

สรรพคุณ	แก้โรคกระษัย
ส่วนผสม	1) เถาวัลย์เปียง 2) กระแจะ (ช้างนำว) 3) ขมิ้นเครือ 4) กำแพง 7 ชั้น (เป็นเครือไม้ชนิดหนึ่งมีมากบริเวณป่าดงดิบ) 5) คัดเค้า (เครือตาปลา)

6) ข้าวเย็นเหนียว (มีลักษณะเป็นหัว)

7) ข้าวเย็นใต้ (เป็นไม้พุ่ม)

8) ตานกด

อุปกรณ์

1) ครก หรือ โกร่งบดยา

2) มีด

3) ปิ๊บ

วิธีทำ

1) หั่นตัวยาทั้งหมดออกเป็นชิ้นเล็กๆ

2) ใช้ครก หรือ โกร่งบดตัวยาทั้งหมดให้ละเอียด

3) นำตัวยาทั้งหมดมาตีรวมกันใส่ปิ๊บ ในอัตราส่วนที่เท่าๆกัน

4) ต้มประมาณ 7 นาที รอให้เย็นลง จากนั้นนำไปรักษาโรคได้

4. ยาแก้ซางเด็ก

สรรพคุณ

แก้โรคซาง และถ่ายพยาธิสำหรับเด็กทารก

ส่วนผสม

1) รากตาลม่อน

2) รากตาลดำ

3) รากตาลเข็ญ

อุปกรณ์

1) ครก หรือ โกร่งบดยา

2) มีด

3) ปิ๊บ

วิธีทำ

1) ใช้ครก หรือ โกร่งบดตัวยาทั้งหมดให้ละเอียด

2) นำตัวยาทั้งหมดมาผสมกัน ในอัตราส่วนที่เท่าๆกัน

3) ผสมกับน้ำตาลแล้วให้เด็กรับประทานเพื่อรักษาโรคได้

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

ในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน คติความเชื่อเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การรักษาโรคมีประสิทธิภาพสูงสุด เนื่องจากเป็นจารีตปฏิบัติที่ทำให้การรักษาโรคถูกต้องตามขั้นตอน และเกิดข้อผิดพลาดอันส่งผลต่อชีวิตผู้ป่วยน้อยที่สุด หมอยาสมุนไพรทุกคนต่างมีความเชื่อว่าข้อห้ามเชิงปฏิบัติ หรือ “กะล่ำ” คือ สิ่งที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดในระหว่างการทำยา หรือการรักษาโรค หากไม่ปฏิบัติตามแล้ว จะทำให้เกิดผลร้ายต่อชีวิตตนเอง และผู้ป่วยที่ทำการรักษา จากการศึกษาพบว่านายสมพรมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคหลายอย่าง อาทิเช่น

“...แม่หญิงท้องมาน อย่าม่อหม้อต้มยา...”

เนื่องจากผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์เกิดอาการแพ้ได้ง่าย ฉะนั้นเพื่อความปลอดภัยต่อแม่ และเด็กในครรภ์ ผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์จึงไม่ควรเข้าใกล้บริเวณที่ทำการต้มยา เนื่องจากกลิ่นตัวยาบางชนิดอาจทำให้เกิดอาการแพ้อย่างรุนแรงได้

“...อย่าต้มยาม่อ พร้อมเห็ดกับข้าว...”

ในการทำยาสมุนไพร ตัวยาบางชนิดเมื่อยังไม่ได้นำมาเข้ายากับตัวยาชนิดอื่นอาจมีพิษแทรกอยู่ และกลิ่นของอาหารอาจทำให้สรรพคุณของยาเปลี่ยนไป ฉะนั้นเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการรักษาโรคอย่างเต็มที่ และเพื่อความปลอดภัยในชีวิต หมอยาจึงไม่ควรต้มยาในขนาดที่ประกอบอาหาร

“...อย่าข้ามพื้นที่จะเอาไปต้มยา...”

ลักษณะสำคัญของการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพรพื้นบ้าน คือ คติความเชื่อ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามตลอดกระบวนการนับตั้งแต่การหาสมุนไพร จนถึงการทำยาเพื่อให้นำมาต้มยา ในกรณีของการหาพื้นดินนั้นมีความเชื่อว่า ไม้ที่นำมาทำพื้นต้องเป็นไม้มงคล เช่น ไม้กระบก และเนื่องจากการต้มยาตามความเชื่อของหมอยาเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์จึงไม่ควรข้ามพื้น

10.2 นายเคลื่อน ศรีจํานงค์ อายุ 70 ปี บ้านเลขที่ 190 หมู่ที่ 2 อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม

คุณตาเคลื่อน ศรีจํานงค์ เป็นบุรุษชายของคุณพ่อหรั่ง และคุณแม่ไส ศรีจํานงค์ เริ่มเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านโคกพระกันทรวิชัย และเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษา (ม.1-ม.3) ที่โรงเรียนชาวนาวิทยา หลังจากจบการศึกษาก็เข้าศึกษาที่วิทยาลัยช่างไม้ที่จังหวัดมหาสารคาม จนจบหลักสูตรอาชีวปลายเทียบเท่าประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เข้ารับราชการครูที่จังหวัดอุดรธานีเป็นเวลา 14 ปี

ในปี พ.ศ. 2514 ช่วงที่รับราชการครูอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี คุณตาเคลื่อนได้เริ่มเรียนวิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านด้วยวิธีการเป่า โดยการชักนำของเพื่อนในที่ทำงาน ซึ่งคุณตาได้บอกเล่าเรื่องราวถึงการตัดสินใจเรียนการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ว่า

“...สาเหตุที่อยากเรียนวิชาการรักษาโรคด้วยวิธีการเป่า นั้น เพราะเห็น
ความสำคัญของประโยชน์ในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เนื่องจากในอดีต
การแพทย์สมัยใหม่ยังเข้าไม่ถึงพื้นที่ชนบทที่ห่างไกลความเจริญ หมอยา
จึงเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในยามเจ็บไข้ ตาจึงตัดสินใจเรียน เพราะอยาก
ช่วยเหลือคนเจ็บคนไข้...”

ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้คุณตาได้เริ่มเรียนรู้วิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านจนเกิดความชำนาญ และมีบทบาทในการรักษาโรคให้แก่คนทั่วไป ซึ่งโรคที่คุณตาเคลื่อนรักษา ได้แก่ คางทูม ูสวัด โรคภาค (อาการจะไม่มีเรื้อวแรง ลูกไม้ได้) ปวดหัวคิบ โรคไฟลามทุ่ง น้ำร้อนลวก ไฟไหม้ แผลพุพอง เป็นต้น

จากการที่คุณตาเคลื่อนเป็นผู้ที่เข้าใจ เห็นใจผู้อื่น และมีน้ำใจ ชาวบ้านจึงนิยมมารับการรักษาจากคุณตา โดยเฉพาะคนตกทุกข์ได้ยากที่ไม่มีเงินใช้ค่ารักษาในสถานพยาบาลทั่วไป ด้วยเหตุนี้คุณตาจึงเป็นที่เคารพรักของผู้คนในชุมชนในปัจจุบันถึงแม้ว่าสภาพของสังคมชุมชนเมืองกันทรวิชัยจะแตกต่างจากในอดีตอย่างสิ้นเชิง แต่วิธีการรักษาโรคแบบพื้นบ้านยังเป็นที่นิยมในหมู่ชาวบ้าน เนื่องจากการรักษาโรคแบบพื้นบ้านแฝงเร้นด้วยคติความเชื่อที่ยังคงมีอิทธิพลต่อสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนแห่งนี้ เกี่ยวกับเรื่องนี้นายแพทย์วิเชียร แพทย์ประจำโรงพยาบาลกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม กล่าวว่า

“...ถ้าผู้ป่วยมารักษาที่โรงพยาบาลแล้ว หายไม่หายอย่างไร หมออีก
จะแนะนำให้มารักษากับคุณตาเคลื่อนอีกที ซึ่งก็แล้วแต่ความพึงพอใจ
ของตัวผู้ป่วยเอง หมอทุกคนในโรงพยาบาลต่างยอมรับในความสามารถ

ของคุณตา คุณตาถือได้ว่าเป็นปราชญ์คนสำคัญทางด้านการแพทย์
พื้นบ้านของเมืองกันทรวิชัย...”

ตัวอย่างยาพื้นบ้าน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคุณตาเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านด้วยวิธีการเป่า ซึ่งสามารถรักษาโรคที่เป็นอาการเจ็บป่วยจากภายนอก เช่น โรคกลาก โรคทางทวาร ปวดหัวดิบ น้ำร้อนลวก ไฟไหม้ โรคงูสวัด ฯลฯ โดยเฉพาะโรคงูสวัดนั้นคุณตามีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ โดยมีวิธีการรักษา ดังต่อไปนี้

1. การรักษาโรคงูสวัด งูสวัด หรือภาษาถิ่นเรียกว่า “บักเพ็ง” เป็นโรคที่เกิดจากเชื้อไวรัส ซึ่งแพร่เชื้อโดยการสัมผัสเชื้อโดยตรง เช่น ถูกรูกน้ำเหลือง หรือแผลของผู้ป่วย เมื่อติดเชื้อแล้วจะเกิดผื่นตุ่มใสๆ และเกิดการอักเสบบริเวณผิวหนัง หากติดเชื้อรุนแรงแผลจะเกิดการรุกรามจนอาจเสียชีวิตได้ วิธีการรักษาโรคนี้นี้ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ การเป่า ซึ่งมีวิธีการต่อไปนี้

อุปกรณ์

- 1) หมาก
- 2) พลุ
- 3) ปูนเคี้ยวหมาก
- 4) แก่นคูณ
- 5) ยาเส้น (ยาสูบ)

วิธีการรักษา

- 1) หมอยาจะเคี้ยวหมาก พลุ แก่นคูณ และยาเส้น พร้อมทั้งท่องคาถาในการรักษาโรค
- 2) จากนั้นหมอยาจะเป่าไปยังบริเวณแผลของผู้ป่วยเป็นอันเสร็จสิ้นการรักษา อย่างไรก็ตามการรักษาด้วยวิธีนี้ผู้ป่วยต้องมารักษาอย่างต่อเนื่องในตอนเช้า และตอนเย็นของแต่ละวัน เป็นเวลาอย่างน้อย 1 สัปดาห์ หรือจนกว่าแผลจะหาย
- 3) เมื่อผู้ป่วยหายแล้วจะต้องทำพิธียกครู หรือปลงกาย ซึ่งส่วนใหญ่จะทำกันในวันอังคาร โดยมีอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำพิธี ได้แก่ ขัน 5 หรือ ขัน 8 (ขันใส่ดอกไม้และเทียน 5 คู่ หรือดอกไม้และเทียน 8 คู่) ดอกไม้ 13 คู่ เทียน 13 คู่ และเหรียญเงิน 50 สตางค์

ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร

ลักษณะสำคัญของการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน คือ คติความเชื่อ ในกรณีของคุณตาเคลื่อน คุณตาได้กล่าวว่า เป็นการรักษาโดยใช้พระคาถาที่ได้รับถ่ายทอดมาจากครู ซึ่งคุณตาจะท่องในช่วงประกอบพิธีรักษา โดยใช้เวลาประมาณ 10-20 นาทีก็เสร็จสิ้น คาถาที่คุณตาใช้รักษามีแตกต่างกันออกไปตามชนิดของโรคที่ผู้ป่วยเป็น โดยคุณตาจะเลือกใช้คาถาให้ตรงกับโรคนั้นๆ นอกจากนี้คุณตายังปฏิบัติตาม “กะล่ำ” หรือข้อห้ามเชิงปฏิบัติ เช่น “...บ่ให้กินเข้ากินน้ำในงานศพ...”

พิธีกรรมการรักษาโรคเป็นพิธีมงคลที่ต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดสวัสดิภาพแก่ผู้ป่วย และผู้รักษา ฉะนั้นในระหว่างการรักษาโรค หมอยาจึงต้องทำการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล เช่น การท่องคาถาในระหว่างการรักษา การทำพิธียกครูหรือปลงกาย เป็นต้น ฉะนั้นการกินข้าว หรือน้ำในงานศพจึงเป็นการไม่สมควร

“...บ่ให้คนไปกินเนื้อ กุ้ง ปลาชิว...”

เนื่องจากผู้ป่วยมีระบบผู้คุ้มกันน้อยกว่าคนปกติ อาหารบางอย่างเป็นของแสลง ฉะนั้นจึงมีข้อปฏิบัติให้ผู้ป่วยงดอาหารบางอย่าง เช่น อาหารที่ประกอบด้วยเนื้อวัว กุ้ง หรือปลาชิว เป็นต้น จนกว่าจะหายจากอาการเจ็บป่วยจึงจะสามารถรับประทานอาหารเหล่านี้ได้

บทที่ 6

สาธารณูปโภคและการคมนาคมในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2478 การเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างหมู่บ้านจะใช้เส้นทางเกวียนหรือทางเดินของโค กระบือ หรือม้า ซึ่งจะมีลักษณะเป็นเส้นทางแคบๆ สองข้างทางเป็นป่ารอบด้าน พอถึงฤดูฝนจะมีสภาพชื้นแฉะ บางช่วงจะเป็นโคลนตม ทำให้การสัญจรไปมาไม่มีความลำบาก พาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปมาหาสู่ระหว่างหมู่บ้านใช้ม้าและการเดินเท้า ส่วนการเดินทางระยะไกลและเมื่อต้องการเคลื่อนย้ายหรือบรรทุกสิ่งของที่มียานพาหนะมากมักใช้เกวียนเป็นพาหนะ อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ปี พ.ศ. 2478 ได้เริ่มก่อสร้างถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) โดยใช้แรงงานคนเป็นหลักเพราะยังไม่มีเครื่องจักรกลที่ทันสมัย สภาพถนนเป็นถนนลูกรังและเริ่มเปิดใช้เส้นทางให้สัญจรไปมาเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2483 ชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัย ใช้เส้นทางถนน ถีนานนท์ที่เชื่อมระหว่างจังหวัดมหาสารคามกับจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเส้นทางหลักในการเดินทางไปมาหาสู่และเดินทางเพื่อไปประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ค้าขาย เดินทางเข้าไปทำงานภายใน อำเภอและจังหวัดใกล้เคียง หรือแม้กระทั่งไปกรุงเทพฯและต่างจังหวัด โดยมีรถโดยสารประจำทางที่เดินรถเป็นประจำทุกวัน นอกจากนี้ยังมีถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ถนนหินลูกรังเชื่อมระหว่างหมู่บ้าน จึงถือได้ว่าการคมนาคมของชุมชนเมืองโบราณกันทรวิชัยในปัจจุบันมีความสะดวกสบาย

แหล่งน้ำที่เปรียบเสมือนสายโลหิตหล่อเลี้ยงชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยทุกครัวเรือนได้จากหนองบัวและคูน้ำที่ล้อมรอบเมืองโบราณกันทรวิชัย โดยเฉพาะหนองบัวเมื่อครั้งในอดีตถือว่ามีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ซึ่งสภาพเดิมของหนองบัวประกอบด้วยแอ่งน้ำ 3 แอ่ง นับจากตะวันออกสุดไปยังตะวันตกสุด แอ่งแรกเรียกว่า “หนองบัว” เป็นบริเวณที่ติดกับถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) เดิมเป็นแหล่งปลานานาชนิดและเป็นเขตหวงห้ามในการจับปลา แอ่งที่ 2 เรียกว่า “หนองหล่ม” เป็นบริเวณที่อยู่ตอนกลางของหนองน้ำและแอ่งสุดท้ายเรียกว่า “หนองปลาย” อยู่บริเวณปลายสุดของหนองน้ำ สำหรับหนองหล่มและหนองปลาย ชาวบ้านสามารถลงไปจับปลาได้ โดยมีเสาหลักไม้แก่น ปักไว้เป็นเครื่องหมายแสดงอาณาเขตอย่างชัดเจน โดยปกติหนองบัวจะมีน้ำขังตลอดทั้งปี ชาวบ้านในเขตพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยสามารถใช้ประโยชน์ในการนำมาอุปโภคและบริโภคได้ตลอดทั้งปี

อย่างไรก็ตามเมื่อประมาณปี 2493 ฝนได้ตกลงมาอย่างหนักติดต่อกันหลายวัน น้ำในบริเวณใกล้เคียงไหลลงสู่หนองบัว จึงทำให้น้ำภายในหนองบัวมีปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงทำให้น้ำท่วม

ถึงพืชนนสายมหาสารคาม - กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) และเป็นเหตุให้ถนนขาดเพราะถูกน้ำเซาะเป็นร่องลึกและกว้างประมาณ 4 เมตร การสัญจรไปมาต้องหยุดไปหลายเดือน เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวจึงทำให้ประชาชนต่าง ๆ วยตามกระแสน้ำไป น้ำภายในหนองบัวเริ่มลดปริมาณลงเรื่อยๆ และคงเหลือให้เห็นเฉพาะบริเวณที่เป็นแอ่ง สัตว์น้ำจำพวก ปลา ปู หอย ที่ยังคงเหลืออยู่เพียงน้อยนิดถูกชาวบ้านจับไปเป็นอาหารจนเกือบหมดสิ้น พอเข้าสู่ช่วงหน้าแล้งยิ่งทำให้น้ำในหนองบัวแห้งขอด ชาวบ้านและสัตว์เลี้ยงประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำ ชาวบ้านจึงช่วยกันขุดบ่อน้ำบริเวณริมหนองบัวเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนตลอดระยะเวลา 4-5 เดือน ก่อนที่จะมีฝนตกลงมาและทำให้น้ำในหนองบัวกลับสู่สภาพเดิมดังปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันน้ำที่ใช้ในการบริโภคส่วนใหญ่ได้จากการกักเก็บน้ำฝนไว้ดื่มในช่วงฤดูฝน ส่วนน้ำในการอุปโภคจะได้จากน้ำประปา โดยมีแหล่งน้ำรอบชุมชนที่สามารถรองรับการปลูกพืชและเป็นแหล่งน้ำสำหรับเลี้ยงสัตว์ภายในชุมชน นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีสถานที่สำคัญในการให้บริการต่างๆ ดังนี้

1. สถานีอนามัยจำนวน 1 แห่ง ตั้งอยู่ริมถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์) อยู่ภายในเขตชุมชนบ้านสระ
2. ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลคันธารราษฎร์ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านโนนเมืองริมถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์)
3. โรงเรียนมัธยมชาญ เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับมัธยมปลายตั้งอยู่บริเวณเขตพื้นที่ของบ้านคันธารหมู่ที่ 6 ริมถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์)
4. โรงเรียนบ้านคันธาร เปิดสอนในระดับประถมศึกษา ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของหนองบัวริมถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนถีนานนท์)

จะสังเกตเห็นได้ว่าสถานที่สำคัญในการให้บริการต่างๆ กับชุมชน ในพื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัย จะตั้งอยู่ริมถนนสายหลัก (ถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์) เพื่ออำนวยความสะดวกในการไปติดต่อราชการหรือรับบริการด้านสุขภาพและการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ธีรชัย บุญมาธรรม. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของหัวเมืองกาฬสินธุ์ พ.ศ.2336 –

2450. วิทยานิพนธ์ อม.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

.....พัฒนาการของเมืองมหาสารคาม พ.ศ. 2408 – 2455

มหาสารคาม งานวิจัย, 2547.

ประสิทธิ์ แก้วสิงห์. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมืองท่าขอมยางและเมืองกันทร

วิชัย. อุบลราชธานี สิริธรรมออฟเซต, 2546.

สภาวัฒนธรรมอำเภอกันทรวิชัย. ประวัติอำเภอกันทรวิชัย จังหวัด

มหาสารคาม. กาฬสินธุ์ ประสานการพิมพ์, 2548.

สมชาติ มณีโชติ. เมืองโบราณกันทรวิชัยกับสัญลักษณ์ของความเป็นพื้นที่

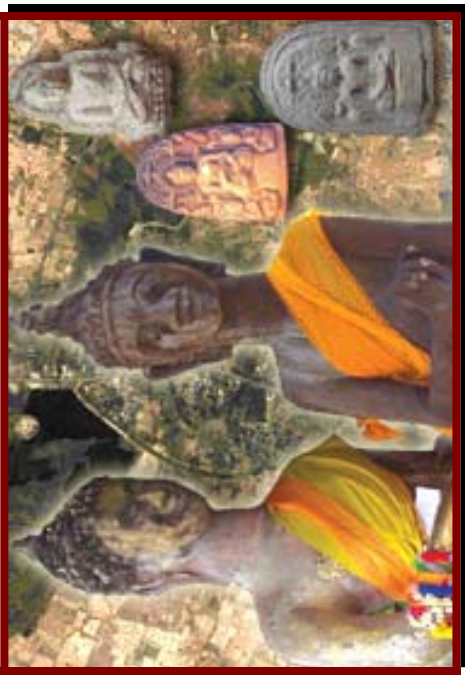
ศักดิ์สิทธิ์. ในมุขิตติวิธการ#2 รวบรวมความวิชาการเนื่องในโอกาส

เกษียณอายุราชการอาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.

เมืองโบราณกันทรวิชัย

โบราณวัตถุสถานเมืองโบราณกันทรวิชัย

เมื่อเดินทางจากจังหวัดมหาสารคามตามถนนที่ไปทาง

จังหวัดกาฬสินธุ์ ผ่านสะพานข้ามแม่น้ำชีบริเวณบ้านท่าขอมยางไปประมาณ

10 กิโลเมตร ถึงบริเวณบ้านสระ ตำบลคันธารราษฎร์ อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม บริเวณดังกล่าวมีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่มีถนน

ตัดผ่านกลางแนวทิศเหนือ-ใต้ สภาพภูมิประเทศมีลักษณะเป็นป่าโคกและ

ท้องนา รอบ ๆ เนินดินจะพบว่ามีพื้นที่บางส่วนของแนวคูน้ำคันดินเป็นช่วง ๆ

ล้อมรอบเนินดินเป็นรูปวงรี ภายในบริเวณเนินดินเป็นที่ประดิษฐาน

พระพุทธรูปมิ่งเมือง และถัดจากแนวเนินดินไปเล็กน้อยก็เป็นที่ประดิษฐาน

พระพุทธรูปมิ่งเมือง อันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองอันเป็นที่เคารพ

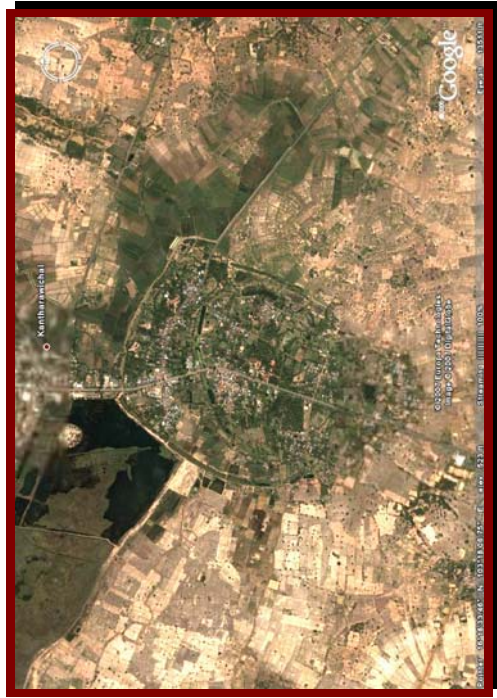

โครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดตั้ง
..พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพทุมมงคล..

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะของชาวกันทรวิชัยและประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง นอกจากนี้อยู่ภายในบริเวณเนินดินยังมีการค้นพบโบราณวัตถุที่สำคัญอีกหลายประการ โดยเฉพาะ **พระพิมพ์ดินเผา** อันเป็นที่ประจักษ์ในพุทธคุณต่อผู้เลื่อมใสศรัทธา

บริเวณดังกล่าว คือ **เมืองโบราณกันทรวิชัย** ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณกันทรวิชัย

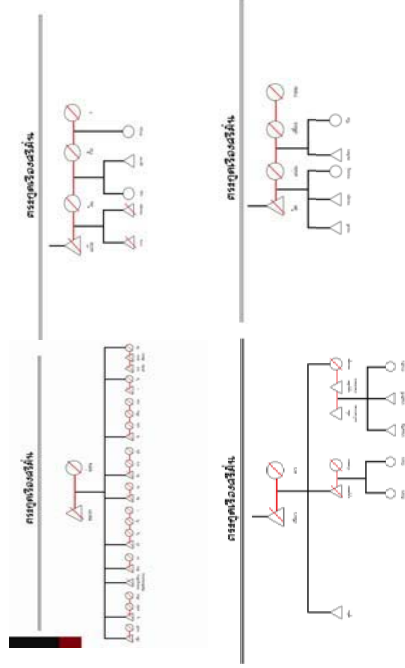
โครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดตั้ง
..พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพทุมมงคล..

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

เมื่อชุมชนเมืองกันทรวิชัยเติบโตขึ้นมาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง “กลุ่มคนจีน” ได้เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานและทำการค้ากับชาวเมืองกันทรวิชัย ในระยะแรกจะเป็นการ “หาบเร่” รับซื้อของป่า จำพวก ครั่ง ฝรั่ง และขายสินค้าจำพวก เหมียบผ้า ปลาหู ผักตบชวาให้กับชาวบ้าน ต่อมาจึงก่อสร้างเป็น “ตึกดิน” เป็นที่พักอาศัย และร้านค้าจำหน่ายสินค้า

ย่านการค้าในระยะแรกตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งหนองบัวทางด้านทิศตะวันตก ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนสายมหาสารคาม – กาฬสินธุ์ (ถนนนิพนธ์) ในปี พ.ศ. 2478 ย่านการค้าจึงย้ายมายู่ริมถนนบริเวณตะวันออกของว่าการอำเภอจนถึงปัจจุบัน

ชาวจีนผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของเมืองกันทรวิชัย คือ นายฮ้อเจียง แซ่โค้ว ต้นตระกูล **“กันทรพันธุ์”** ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับตระกูลศิริกิจ

ตัวอย่างแผนผังสายตระกูล

ผู้คนและสายตระกูล

“การสืบสายตระกูล” ที่สำคัญในอำเภอกันทรวิชัย แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเมืองกันทรวิชัยผ่านการอธิบายบทบาทและความสำคัญของสายตระกูลของผู้คนอันเป็นบรรพบุรุษของผู้คนในเมืองกันทรวิชัยในปัจจุบัน กล่าวคือ

ในระยะแรกกลุ่มคนที่เข้ามา คือ กลุ่มคนลาวจากเมืองมหาสารคาม ร้อยเอ็ด โดยการนำของพระปฐมวิเสศ (คำมุน) เจ้าเมืองกันทรวิชัยคนแรก และพระปฐมวิเสศ (ทองคำ) เจ้าเมืองคนที่สอง ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่คุ้มบ้านสระ เป็นต้นตระกูล **“ศิริกิจ”**

ผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเมืองกันทรวิชัย คือ กลุ่มชาวภู่อจากเมืองท่าขอนยาง โดยได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านโนนและบ้านหนองซอน เป็นต้นตระกูล **“สุวรรณภักดี และ สีนนาท”**

พระครูปลัด
ต้นตระกูลเรื่องศรีมัน

สำหรับกลุ่มคนจากบ้านสุระธรรมรินทร์

(ชุมชนในเขตอำเภอจอนหอ จังหวัดนครราชสีมา) ต้น

ตระกูล **“เรื่องศรีมัน”** เป็น

กลุ่มคนของการตั้งถิ่นฐานในระยะแรก โดยตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านโคกพระและ “บ้านหม้อ” เป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งการค้า

นายหมวก
ต้นตระกูลเรื่องศรีมัน

ตำนานเมืองโบราณกันทรวิชัย

“....ในอดีตที่ผ่านมามีเมืองหนึ่งชื่อเมืองคันธาริราช มีผู้ปกครองสืบต่อกันมาหลายชั่วคน จนกระทั่งมาถึงเจ้าผู้ปกครองเมืองชื่อ **ท้าวลิ้นจี่ มีภริยาชื่อ **นางบัวดำ** ซึ่งมีบุตรชายหนึ่งคนชื่อว่า **ท้าวลิ้นทอง** หากแต่มีนิสัยใจคอดุร้ายจึงมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าท้าวสิงโต จากอุปนิสัยใจคอดุร้าย จึงทำให้ท้าวลิ้นจี่เป็นผู้บิดา ไม่ปรารถนาที่จะให้เป็นเจ้าเมืองต่อจากตน**

ความดังกล่าวยุโรปไปถึงท้าวลิ้นทอง เกิดบันดาลโทสะโกรธแค้นบิดาเป็นยิ่งนัก จึงพยายามออกอุบายให้บิดายกบ้านเมืองให้ตนครอบครองให้ได้ แต่กลับถูกปฏิเสธ จึงนำบิดาไปคุมขังโดยไม่ให้อาหารและน้ำ รวมทั้งห้ามบุคคลใดๆเข้าเยี่ยมยกเว้นมารดา เพื่อบีบบังคับให้บิดายอมต่อความประสงค์ของตน

ฝ่ายนางบัวดำผู้เป็นมารดามีจิตสงสารสามีเป็นยิ่งนัก จึงนำผ้าไปชุบน้ำวดผสมกับน้ำไปให้ท้าวลิ้นจี่ดูดข้าวและน้ำจากผ้าไปเพื่อประทังชีวิต เมื่อท้าวลิ้นทองทราบเรื่องจึงสั่งห้ามไม่ให้มารดาเข้าเยี่ยมบิดาโดยเด็ดขาด

ภายหลังท้าวลิ้นจี่ใจถึงถึงความตายจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า “หากผู้ปกครองต่อไปจากนี้มีจิตใจโหดเหี้ยม ขอให้อย่าได้มีความสุขความเจริญจงประสบแต่ความวิบัติต่างๆ” และในที่สุดท้าวลิ้นจี่ก็สิ้นชีวิตในที่สุด

โครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดตั้ง
..พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมณฑล..

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

-- หลังจากทำวัดลินจงเสียชีวิตแล้ว นางบัวคำได้ทำสาปแช่งทำวัดลินของ
อย่างรุนแรง ทำวัดลินของบันดาลโหดจะจึงได้เข้ามาด่าอีกคน และขึ้นครองเมือง
สืบมา

ต่อมา บ้านเมืองที่เคยมีความสงบสุขได้เกิดความวุ่นวายระส่ำระสาย
ทำวัดลินของเองก็มีแต่ความร้อนรนกระสับกระส่าย จึงให้ไพร่มาทำนายดวงเมือง
โหดทำนายว่าบาปที่ทำวัดลินของกระทำไว้กับบิดามารดาผู้มีพระคุณทั้งสอง
อย่างรุนแรงนั้น ไม่อาจมีทางแก้ไขได้ หากสามารถลดหนี้ให้บาลงได้
โดยการสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศให้แก่คุณของบิดามารดา

ด้วยเหตุนี้ ทำวัดลินของจึงมีคำสั่งให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาสององค์
เพื่อทดแทนคุณบิดามารดา องค์ที่สร้างเพื่ออุทิศแด่บิดาคือ **พระพุทธมณฑล**
ประดิษฐานที่วัดพุทธมณฑล (วัดบ้านสระ) ตั้งอยู่ภายในคูเมืองทางด้านทิศใต้
ส่วนองค์ที่สร้างอุทิศแด่มารดานั้นคือ **พระพุทธร่มิ่งเมือง** ประดิษฐานอยู่
ที่วัดสุวรรณवास ตั้งอยู่นอกคูเมืองทางด้านทิศเหนือ

พระพุทธรมณฑล วัดพุทธมณฑล และ พระพุทธร่มิ่งเมือง วัดสุวรรณवास

โครงการกระบวนการสร้างการเรียนรู้เพื่อการจัดตั้ง
..พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดพุทธมณฑล..

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

-- จนถึงปี พ.ศ. 2443 ได้มีการปฏิรูปการปกครองในสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีการปรับเปลี่ยนการปกครอง
จากเมืองชั้นวิชัย เป็น **"อำเภอกันทรวิชัย"** ขึ้นกับจังหวัด
มหาสารคาม

อย่างไรก็ตามเมื่อปี พ.ศ. 2460 ได้เปลี่ยนชื่ออำเภอกันทรวิชัย เป็น
"อำเภอโคกพระ" ตามนโยบายของทางราชการที่ต้องการให้ชื่อ
อำเภอสอดคล้องหรือแสดงถึงภูมิลักษณะของท้องถิ่น และใช้มาจนถึงปี พ.ศ.
2482 จึงได้เปลี่ยนชื่อกลับมาใช้ "กันทรวิชัย" อย่างเดิมจนถึงปัจจุบัน

เดิมที่ว่าการอำเภอกันทรวิชัยได้ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งทางด้านทิศใต้ของ
หนองบัว บริเวณโรงเรียนบ้านคันธาร์ปัจจุบัน แต่เนื่องจากสถานที่มีความคับ
แคบไม่สามารถขยายเมืองออกไปได้ ประกอบกับขณะนั้นได้มีผู้คนเริ่มตั้งถิ่น
ฐานบริเวณบ้านโคกพระและขยายวงกว้างออกไป

ดังนั้นในปี พ.ศ. 2458 สมัยที่หลวงชาญรัฐกิจ ดำรงตำแหน่งเป็น
นายอำเภอ จึงได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บริเวณริมฝั่งหนองบัวด้านทิศเหนือ
สถานที่ราชการต่าง ๆ ก็ขยายขยายมาตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ผู้คนก็เข้ามา
จับจองพื้นที่และตั้งบ้านเรือน รวมทั้งการเข้ามาของพ่อค้าชาวจีนซึ่งมา
ตั้งร้านค้าแบบติดดินบริเวณใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอ

ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนสายมหาสารคาม - กาฬสินธุ์ (ถนน
เทียนนรินทร์) เมื่อปี พ.ศ. 2478 ตลาดและร้านค้าจึงย้ายมาอยู่ด้านทิศตะวันออก
ของที่ว่าการอำเภอจนถึงปัจจุบัน

การตั้งเมือง "กันทรวิชัย"

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการตั้งเมือง "กันทรวิชัย" ดังนี้

พ.ศ.2417 เพี้ยคำมูล กรมการเมืองมหาสารคามในขณะนั้น

ได้นำพาผู้คนจากเมืองร้อยเอ็ดและมหาสารคาม มาตั้งถิ่นฐานบริเวณ

"บ้านกันทง (คันธาร)" และขอกับราชสำนักกรุงเทพฯ ขึ้นกับเมือง

กะลาสิน (กาฬสินธุ์) ยกฐานะเป็นเมือง "กันทรวิชัย (กันทรวิชัย)"

ตั้ง เพี้ยคำมูล เป็น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จุฬาลงกรณ์)

ต่อมา พระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมืองกะลาสิน ให้พระปทุมวิเศษ (คำมูล) ย้ายผู้คนไปตั้งเมืองที่บ้านมะขามแก้ว (ขามเฒ่า) เป็นเหตุให้ เจ้าเมืองกำมะละไสย (กมลไสย) พ้องร้องว่าถูกล้างเขตแดน ราชสำนักกรุงเทพฯ จึงตัดสินใจย้ายกลับมาตั้งเมืองที่บ้านกันทงนับตั้งแต่ พ.ศ.2421 เป็นต้นมา

ครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2426 ได้เกิดศึกความระหว่างเมืองกันทงวิชัยกับเมืองมหาสารคาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จุฬาลงกรณ์) จึงต้องเดินทางไปชำระความที่กรุงเทพฯ และได้ถึงแก่กรรมลง ชาวเมืองกันทงวิชัยจึงไปขอให้

ท้าวทองคำ หลานพระขัติยวงษา (จันทร์) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดมาเป็นเจ้าเมือง และ

ได้รับการแต่งตั้ง **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (จุฬาลงกรณ์)**

เมื่อปี พ.ศ.2432

ครั้งเมื่อสร้างพระพุทธรูปทั้งสององค์เสร็จเรียบร้อยแล้วท้าวสินทองก็ล้มป่วยลง มีโรคเดินทางมาจากเมื่องพิมายทำนายว่าท้าวสินทองจะถึงแก่กรรมภายในเจ็ดวัน สร้างความโศกเศร้าให้แก่ท้าวสินทองเป็นอย่างมาก จึงส่งประหารให้ผู้นั้นเสีย หากแต่กรมการเมืองได้ขอชีวิตไว้ โหรจึงได้ทำนายต่อว่าหากสร้าง **พระพุทธรูปปางไสยาสน์ทองคำ** ขึ้นมาอีกองค์ ความทุกข์ร้อนจะเบาบางลงบ้าง

ท้าวสินทองจึงสั่งให้สร้างพระพุทธรูปดังกล่าวขึ้น โดยให้ประดิษฐานอยู่ในบริเวณวัดพุทธไสยาสน์ (วัดพระนอน) ในปัจจุบัน และให้สร้างอุโบสถครอบเอาไว้ แต่ขณะดำเนินการสร้างอยู่นั้น ท้าวสินทองได้เสียชีวิตลงก่อนเสียชีวิตจึงได้อธิษฐานไว้ว่า ขออย่าให้มีใครมาพบเจอพระพุทธรูปดังกล่าว หากมีผู้ใดพบเห็นแล้วขอให้ผู้อื่นเป็นไป เกิดความพิศวงพิศหาย...."

ปัจจุบันยังไม่มีการพบพระพุทธรูปดังกล่าว มีเพียงแต่เรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ถ้าผู้ใดพบหรือฝันเห็นพระพุทธรูปดังกล่าวจะมีอันเป็นไป บางครั้งก็ร้ายแรงถึงเสียชีวิต

ร่องรอยโบราณวัตถุสถาน

บริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัย ปรางค์ร่องรอยโบราณวัตถุสถาน
หลายประเภท มีทั้งร่องรอยที่เป็นศาสนสถาน ประติมากรรมรูปเคารพทาง
ศาสนา โบราณวัตถุประเภทสิ่งของเครื่องใช้ เช่น ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา
รวมทั้งร่องรอยของคูน้ำคันดินที่อยู่รอบตัวเมือง

1. ร่องรอยคูน้ำคันดิน

พื้นที่เมืองโบราณกันทรวิชัยมีลักษณะเป็นเนินดินที่มีคูน้ำคัน
ดินล้อมรอบเป็นวงรีคล้ายรูปไข่ซ้อนเป็นสองชั้น เป็นลักษณะสำคัญของเมือง
โบราณที่พบทั่วไปในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล แม่น้ำชี และที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา
อันเป็นลักษณะการ “ตั้งเมือง” ในสมัยวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ (ยุคเหล็ก
หรือยุคโลหะตอนปลาย) ต่อเนื่องกับวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น
(วัฒนธรรมแบบทวารวดี)

มีอายุประมาณ 2,500 –
1, 000 ปีที่ผ่านมา โดย
มีความสัมพันธ์ร่วมกับเมือง
โบราณอื่นๆ เช่น ฟาแดด
สงยาง นครจำปาศรี
เมืองโบราณจันเสน เป็นต้น

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองโบราณกันทรวิชัย

แผ่นโลหะเงินคน

จากร่องรอยโบราณวัตถุสถานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เมืองโบราณ
กันทรวิชัย เป็นชุมชนที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (ยุคโลหะ
ตอนปลาย) เมื่อประมาณ 2,500 ปีที่ผ่านมาร่วมสมัยกับชุมชนโบราณที่ปรากฏ
ร่องรอยคูน้ำคันดินล้อมรอบอีกหลาย ๆ แห่งในลุ่มแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล

ต่อมาเมื่อประมาณ 1,000 ปีที่ผ่านมา ก็ได้พัฒนาสู่การเป็นชุมชนที่
สำคัญในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16
ได้รับเอาคติความเชื่อทางพุทธศาสนาตามแบบแผนสังคมและวัฒนธรรมแบบ
ทวารวดีเข้ามาบูรณาการทางสังคมและวัฒนธรรม จัดระเบียบองค์กรภายใน
สังคมจนกลายเป็น “เมือง” ส่งผลให้มีการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองที่มีความ
ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

พิมพ์ที่ 2 พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปองค์ประทับนั่งแบบปรายกาสะ (ขัดสมาธิราบ) พระหัตถ์แสดงปางธรรมจักรมูทรา แปลความว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตมฤคทายวัน แขวงเมืองพุมพฺพโกสินธุ์”

พิมพ์ที่ 3 พระพิมพ์รูปพระพุทธรูปองค์ประทับนั่งแสดงปางธยานมูทรา แวดล้อมด้วยเครื่องสูงและลวดลายพฤกษา แปลความว่า “พระพุทธรูปเจ้าประทับได้ต้นไม้นี้ขณะตรัสรู้อนุตรสัมมาโพธิญาณ ได้ต้นศรีมหาโพธิ์ หรือต้นที่ประทับได้ต้นรากายาตะนะเพื่อรับถวายข้าวสาคูก่อนเสด็จดับขันธ์”

พิมพ์ที่ 3

6. แผ่นโลหะเงินดอน

โบราณวัตถุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ถูกขุดค้นพบบริเวณ “คูมัญจาคีรี” คือ โลหะเงินที่ถูกตีเป็นแผ่นแบน รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 8 x 10 เซนติเมตร ทุกแผ่นมีการบุหรือฉลุนเป็นรูปพระพุทธรูปส่วนใหญ่อะทับนั่งแบบธยานมูทรา (ปางสมาธิ) พระหัตถ์แสดงปางวิตรรกมูทรา (แสดงธรรม) รูปสติปัญญา รูปเทวดาหรือบุคคลชั้นสูง และรูปธรรมจักรประดับบนยอดเสาบรรจุรวมอยู่ในภาชนะเครื่องปั้นดินเผาปากกว้าง และมีปากเป็นสัน ซึ่งเป็นรูปแบบตามศิลปะสมัยวัฒนธรรมทวารวดีตอนปลาย มีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 - 16

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

2. ร่องรอยโบราณสถาน

ร่องรอยโบราณสถานที่พบในบริเวณเมืองโบราณกันทรวิชัยส่วนใหญ่จะใช้ “อิฐดินเผา” เป็นวัสดุหลักในการก่อสร้าง โดยอาจจำแนกลักษณะโบราณสถานออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

สถาปัตยกรรม สร้างขึ้น

ตามคตินิยมในพุทธศาสนา เช่น **เนินดิน**

ขนาดใหญ่ภายในวัดพุทธ

มงคล อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมงคล ปัจจุบันมีการเทคอนกรีตทับไว้ ยังมีร่องรอยการก่ออิฐฐานสี่เหลี่ยมที่เคยรองรับองค์สติปัญญาจัดเป็นโบราณสถานในวัฒนธรรมทวารวดีมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 - 16

ศาสนสถาน ซึ่งพบ

ร่องรอยโบราณสถานรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 10.50 x 37 เมตร มีบันไดทางเข้าด้านไปทางทิศใต้ ฐานอาคารเป็นศิลาแลง ด้านบนก่อด้วยอิฐ มีฐานพระประธานทำด้วยศิลาแลง ด้านทิศเหนือสันนิษฐานว่าเดิมน่าจะเป็นฐานสถูปเจดีย์มาก่อน หรืออาจเป็นฐานอาคารพระอุโบสถหรือวิหาร ที่มีอายุก่อสร้างอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12-15 ต่อมา

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

อาจากอดีตแต่เดิมเสาหลักศาลาและเครื่องบนด้วยไม้ มุงด้วยกระเบื้องโดยชาวบ้านที่มาตั้งถิ่นฐานภายหลังให้เป็นศาสนสถาน ชาวบ้านเรียกโบราณสถานแห่งนี้ว่า **"อุ้มญาตุ"**

3. แหล่งศิลาหรือใบเสมา

ภายในเมืองโบราณกันทรวิชัยได้พบแหล่งศิลาหรือเรียกว่า ใบเสมา ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีอายุร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดี สันนิษฐานว่า น่าจะมีการเคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองโบราณ และนำมาปักไว้ตามสถานที่ซึ่งชาวบ้านในขณะนั้นคิดว่า เป็นสถานที่สำคัญ เช่น เนินดินในวัดพุทธมณฑล ใกล้กับฐานโบราณสถานอุ้มญาตุ บริเวณวัดพุทธไสยาสน์ (วัดพระนอน) ใบเสมาที่พบมีทั้งทำจากหินทรายและศิลาแลง ส่วนใหญ่เป็นโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในพุทธศาสนาในวัฒนธรรมทวารวดีเมื่อประมาณ 1,000 ปีที่ผ่านมา

4. ประติมากรรมพระพุทธรูปแบบลอยตัว

พระพุทธรูปมณฑล ประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์บนเนินดินภายในวัดพุทธมณฑล สูงประมาณ 4 เมตร สลักจากหินทราย มีเค้าพระพักตร์เป็นรูปทรงกระบอก องค์พระพุทธรูปยืนเรียบแบบทวารวดี ครองจีวร ห่มเฉียง ชายผ้าสังฆกฐิทำเป็นจีบซ้อนและทิ้งชายผ้ายาวเลยพระนาภี (หน้าท้อง) พระหัตถ์ซ้ายขนานกับพระวรกาย ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปวัฒนธรรมทวารวดี ในช่วงปลายที่ผสมผสานกับศิลปะแบบทอณู อารยราชพุทธศตวรรษที่ 14-16 ส่วนพระพักตร์และพระหัตถ์ขาที่ชำรุดได้รับการซ่อมบูรณะเมื่อปี พ.ศ. 2460 ตามความเข้าใจของชาวบ้านผู้ที่มีศรัทธาต่อพระพุทธรูปศาสนา โดยให้พระหัตถ์ขวาลงบริเวณพระนาภี (หน้าท้อง) ทำให้แบบแผนขององค์พระพุทธรูปผิดไป

อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

จากพุทธลักษณะแบบดั้งเดิม เพราะการสร้างพระพุทธรูปยืนให้พระหัตถ์ขวาลงที่พระนาภี (หน้าท้อง) นั้นไม่เคยปรากฏตามแบบแผนพุทธลักษณะแบบดั้งเดิม ถ้าพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (หน้าอก) จะเป็นการแสดงปางประทานอภัยหรือปางแสดงธรรม หรือถ้าถวายพระหัตถ์ค่อนไปด้านหน้าเพื่อแสดงปางประทานพร

พระพุทธรูปเมือง ประดิษฐานอยู่ในตู้มด้านหน้าวัดสุวรรณาวาส บริเวณด้านเหนือเขตพื้นที่เมืองโบราณ สลักจากศิลาทรายสีเสียด เดิมชำรุดค่อนข้างมากเหลือเฉพาะส่วนพระบาทขึ้นไปถึงบริเวณนั้น พระองค์ ชาวบ้านได้ร่วมกันบูรณะขึ้นใหม่ โดยยึดรูปแบบตามพระพุทธรูปมณฑลแต่ยึดทรงแบบสมถะ

5. พระพิมพ์ดินเผา

ชาวบ้านได้ขุดพบพระพิมพ์ดินเผาจำนวนมากตามเนินดินและกองอิฐในตัวเมืองโบราณกันทรวิชัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา จากการศึกษาพบว่า เป็นพระพิมพ์ดินเผาที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดีมีอายุอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 13 - 15 โดยจำแนกพระพิมพ์ตามลักษณะรูปแบบออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก คือ

พิมพ์ที่ 1 พระพิมพ์รูปพระ

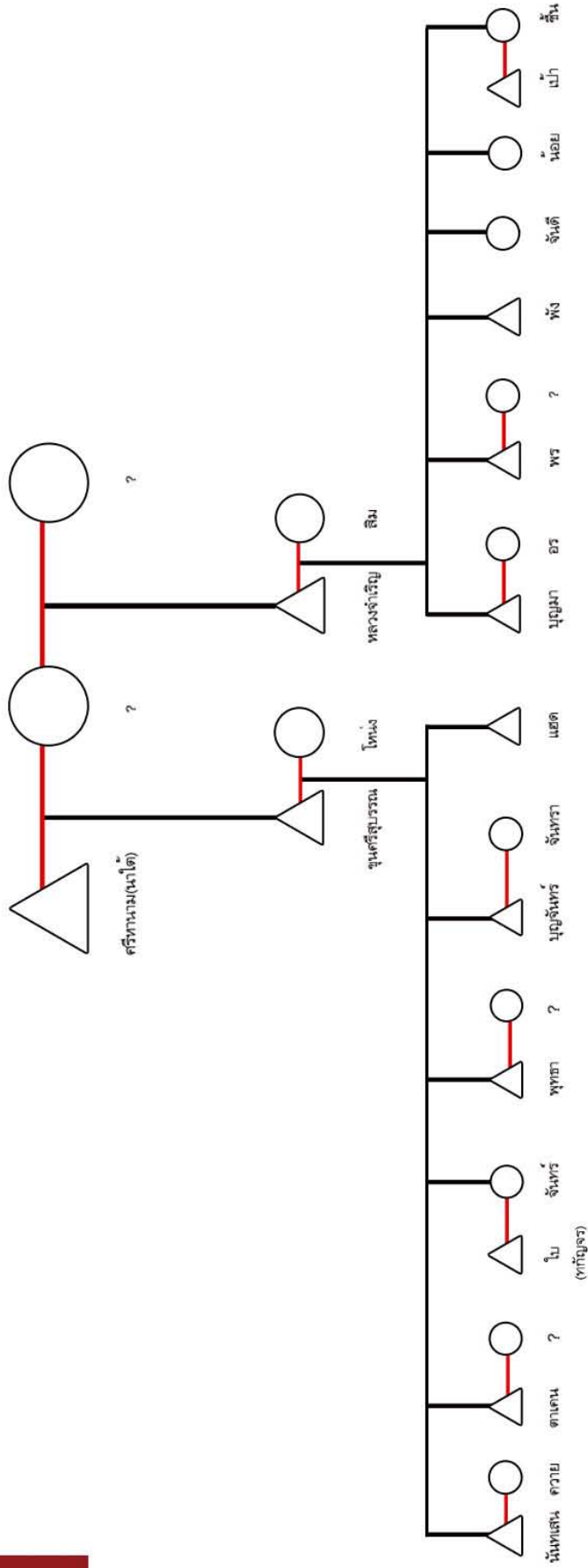
พุทธองค์ประทับนั่งแบบวิหังสาสนะ (ขัดสมาธิเพชร) บนฐานดอกบัวแสดงปางธยานมูทรา แปลความว่าเป็น "พระสัมมาสัมพุทธเจ้า" หรืออาจเป็น "พระพุทธรูปมณฑล" ในคติความเชื่อพุทธศาสนิกายมหายาน

พิมพ์ที่ 1

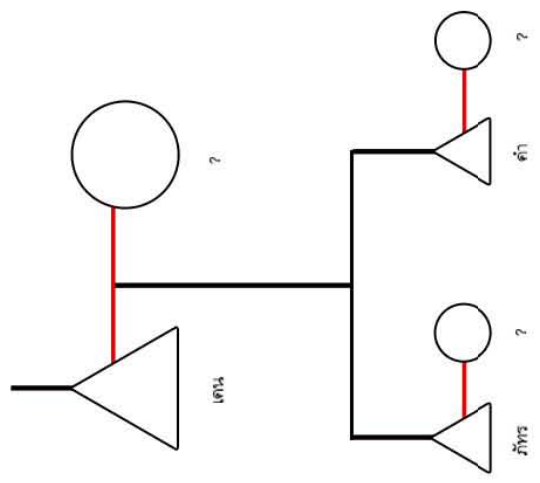
ประวัติครอบครัว

○	แต่งงาน ผู้หญิง	—	แต่งงาน แต่งงาน (เส้นสีแดง)	⊗	แต่งงาน เสียชีวิต
△	แต่งงาน ผู้ชาย	—	แต่งงาน แต่งงาน (เส้นสีดำ)	⊗	แต่งงาน ไม่ทราบข้อมูล

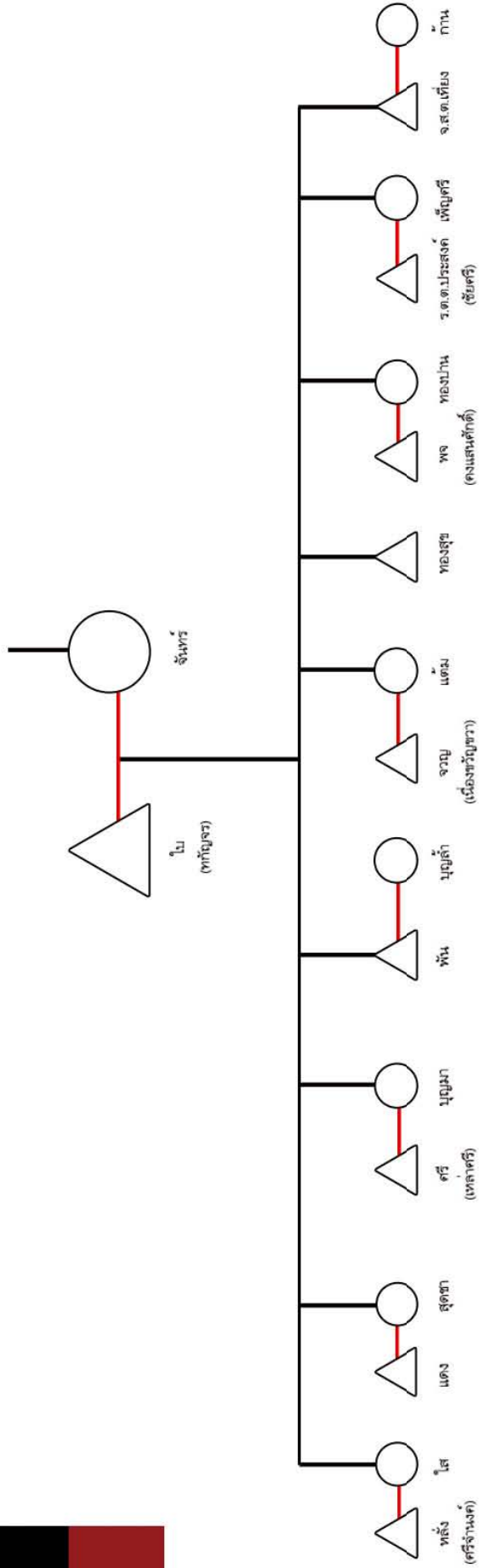

การดูแลรักษาสุขภาพ

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)	○/△	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน เครื่องญาติ (เส้นสีดำ)	○/△	แทน ไม่ทราบข้อมูล

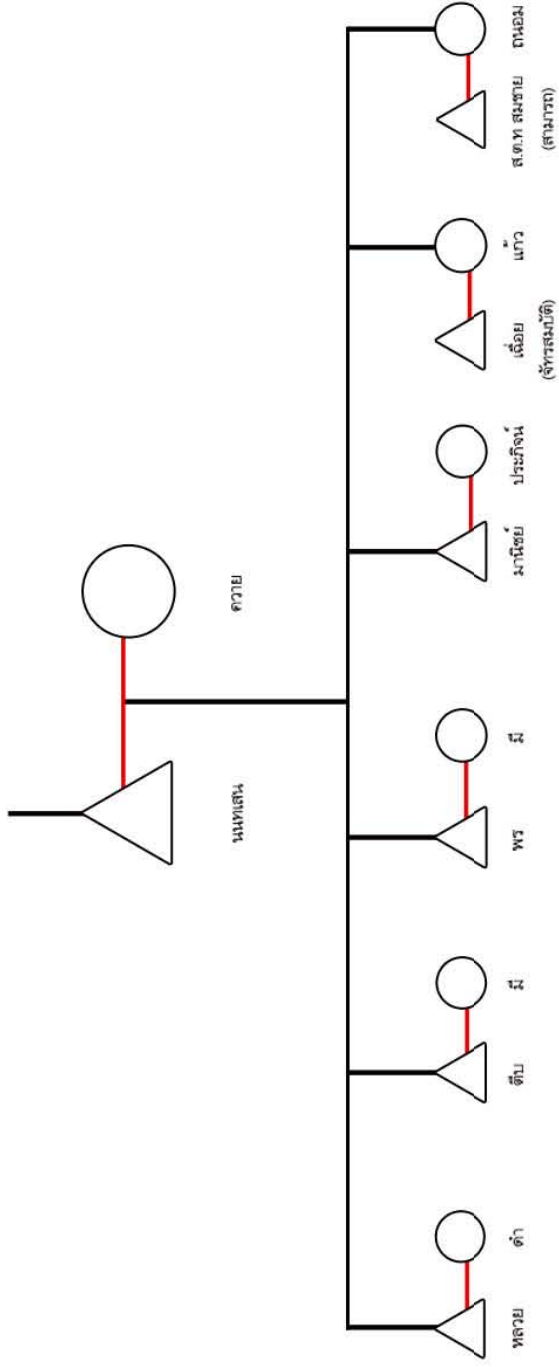
การปฏิบัติงาน

	งาน ผู้หญิง		งาน การแต่งงาน (แต่งงาน)		งาน เสียชีวิต
	งาน ผู้ชาย		งาน เสร็จเรียบร้อย (เสร็จ)		งาน ไม่ทราบข้อมูล

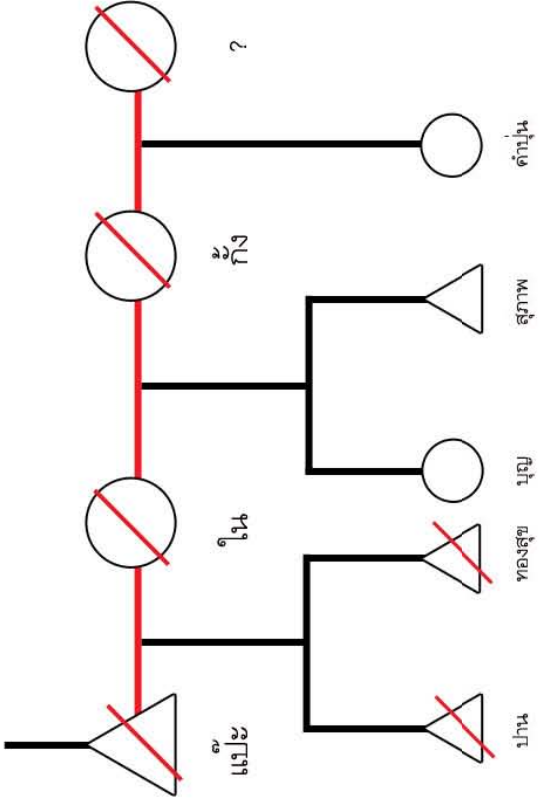
ตารางการนำเสนอ

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)	⊗	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน เครื่องญาติ (เส้นสีดำ)	⊖	แทน ไม่ทราบข้อมูล

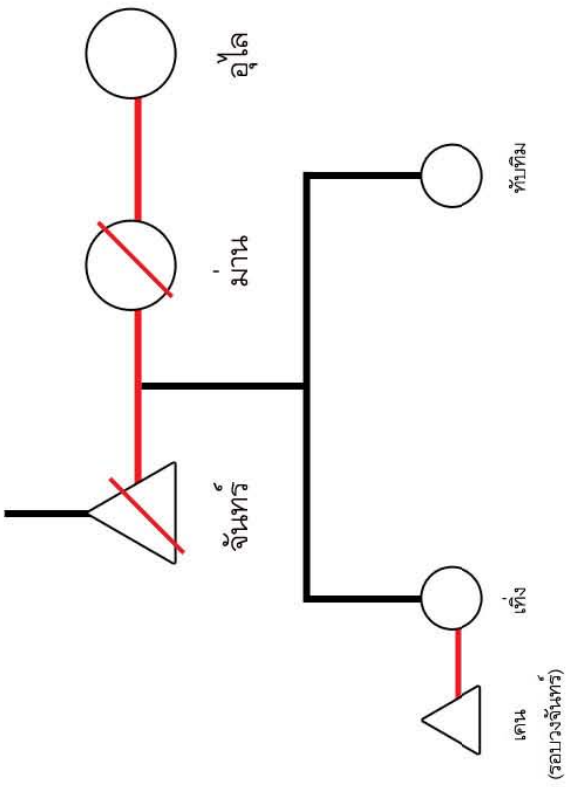
การดูแลรักษาเครื่องวัด

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)	⊗	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน เครื่องมือ (เส้นสีดำ)	○	แทน ไม่ทราบข้อมูล
				?	?

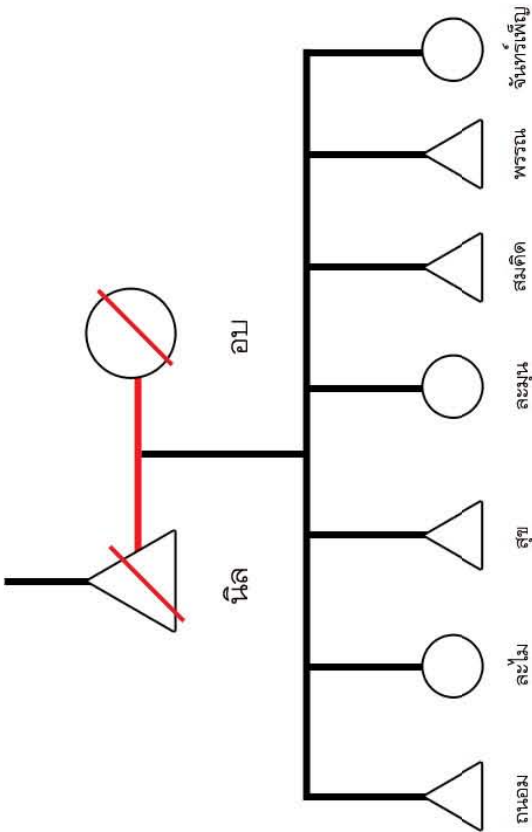
การควบคุมเครื่องจักร

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เส้นตรง)	⊗	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	- - -	แทน เครื่องมือ (เส้นทึบ)	○	แทน ไม่ทราบข้อมูล
				?	?

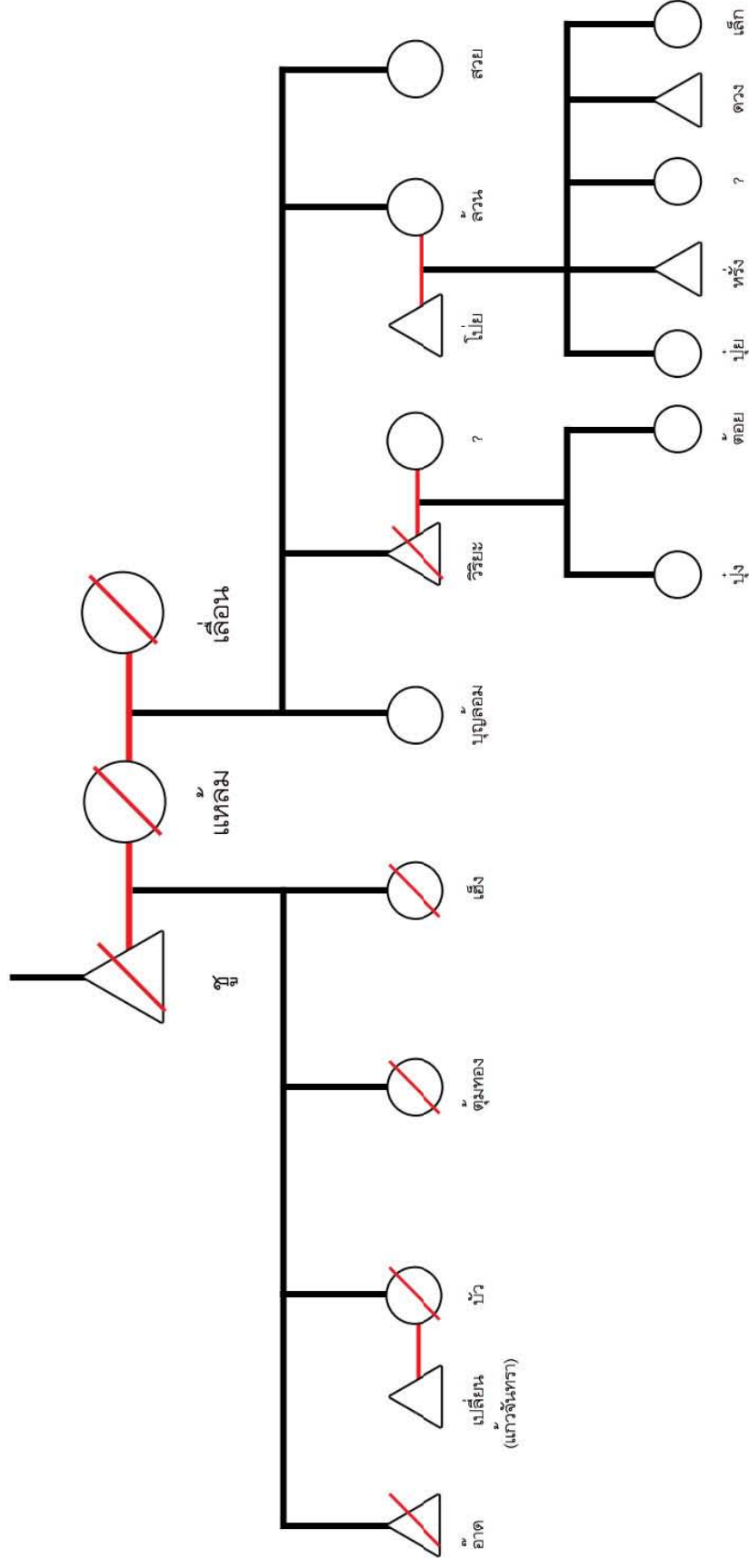

ตารางคุณลักษณะวิธีมี 4

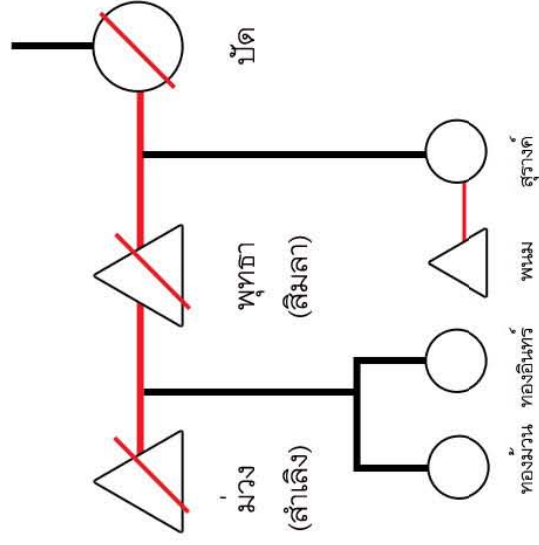
○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เห็นสีแดง)	○	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน เครื่องญาติ (เห็นสีดำ)	○	แทน ไม่ทราบข้อมูล
				?	?

ଆମିଷଭୋଜନପ୍ରଥମେ

○ แถม ผู้หญิง	— แถม ผู้ชาย	○ แถม การแต่งงาน (เช่น สีแดง) ○ แถม เครื่องยูกิ (เช่น สีดำ)	○ แถม เสียชีวิต ○ แถม ไม่ทราบข้อมูล
-------------------------------------	------------------------------------	---	---

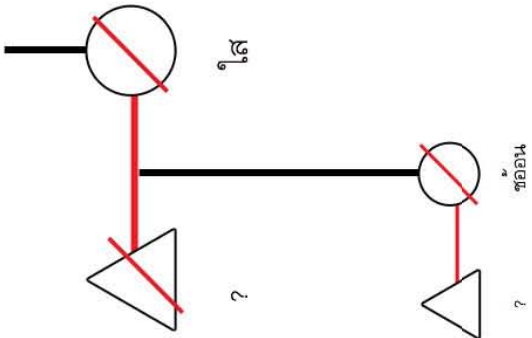
ଆନନ୍ଦଜୀବନର ସମସ୍ତ ସୁଖ

วงกลม	วงกลมสีแดง	วงกลมที่มีเส้นทแยงมุมสีแดง	วงกลมที่มีเส้นทแยงมุม
วงรี	วงรีสีแดง	วงรีที่มีเส้นทแยงมุมสีแดง	วงรีที่มีเส้นทแยงมุม
รูปสี่เหลี่ยม	รูปสี่เหลี่ยมสีแดง	รูปสี่เหลี่ยมที่มีเส้นทแยงมุมสีแดง	รูปสี่เหลี่ยมที่มีเส้นทแยงมุม
รูปสามเหลี่ยม	รูปสามเหลี่ยมสีแดง	รูปสามเหลี่ยมที่มีเส้นทแยงมุมสีแดง	รูปสามเหลี่ยมที่มีเส้นทแยงมุม

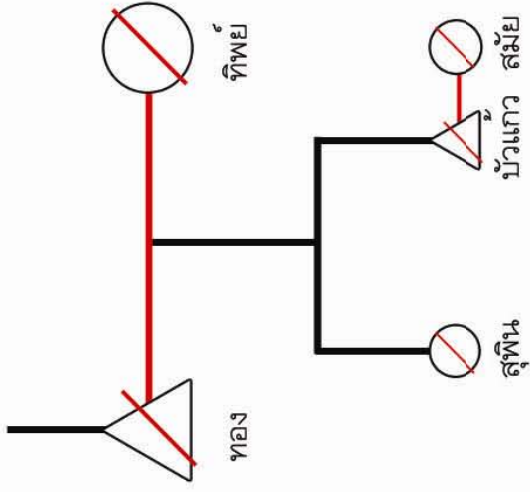

การควบคุมเครื่องจักร

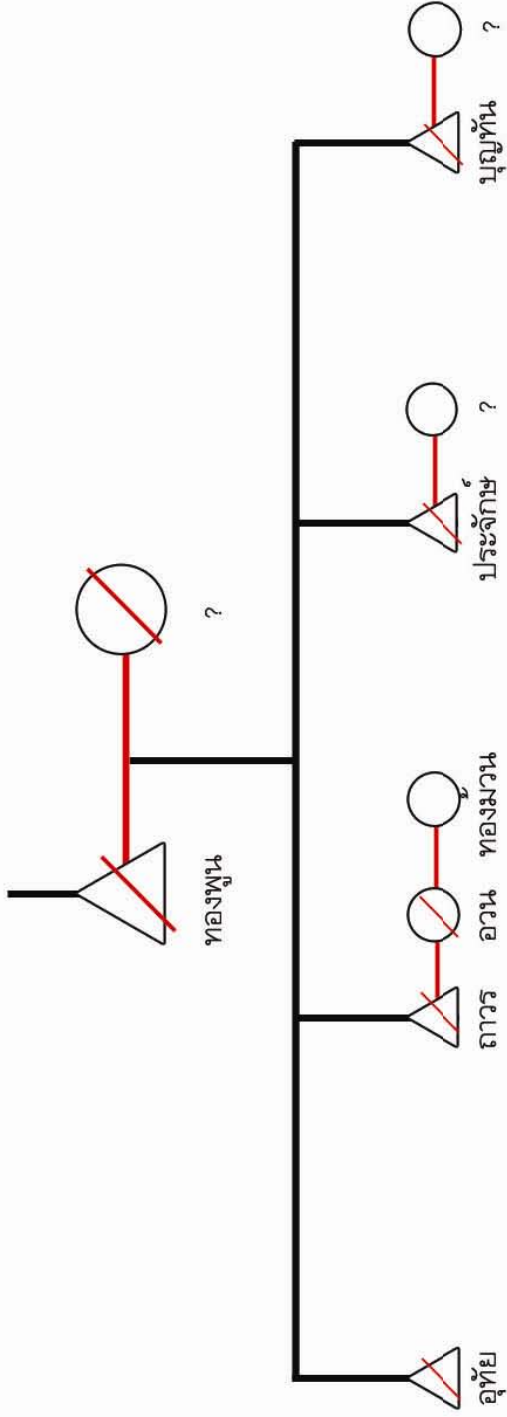
	แหล่งจ่ายไฟ	—	แหล่งจ่ายไฟ		แหล่งจ่ายไฟ
	แหล่งจ่ายไฟ	—	แหล่งจ่ายไฟ		แหล่งจ่ายไฟ

ตรวจสอบได้วิธีก็จ

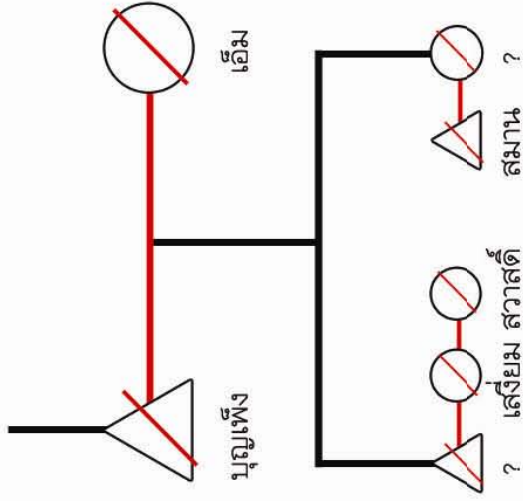
	แทน ผู้หญิง		แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)		แทน เสียชีวิต
	แทน ผู้ชาย		แทน เครื่องปรับอากาศ (เส้นสีดำ)		แทน ไม่ทราบเหตุผล

ตรวจสอบวิธีการ

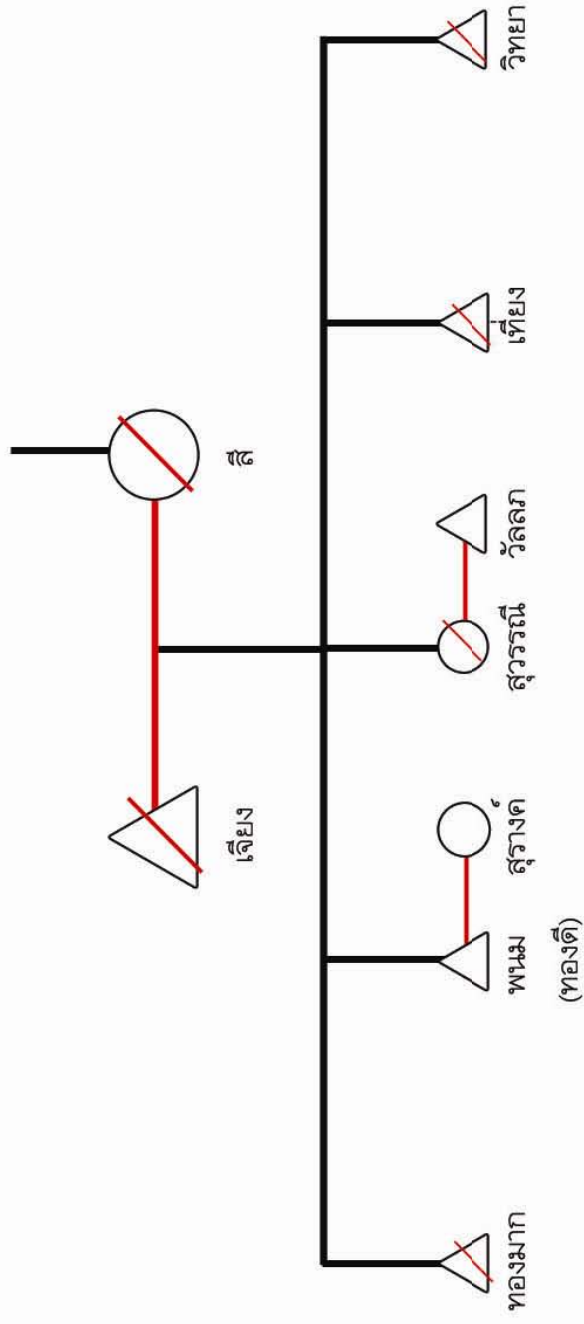
	แทน ผู้หญิง		แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)		แทน เสียชีวิต
	แทน ผู้ชาย		แทน การอุปการะ (เส้นสีดำ)		แทน ไม่ทราบข้อมูล

การถอดรหัส

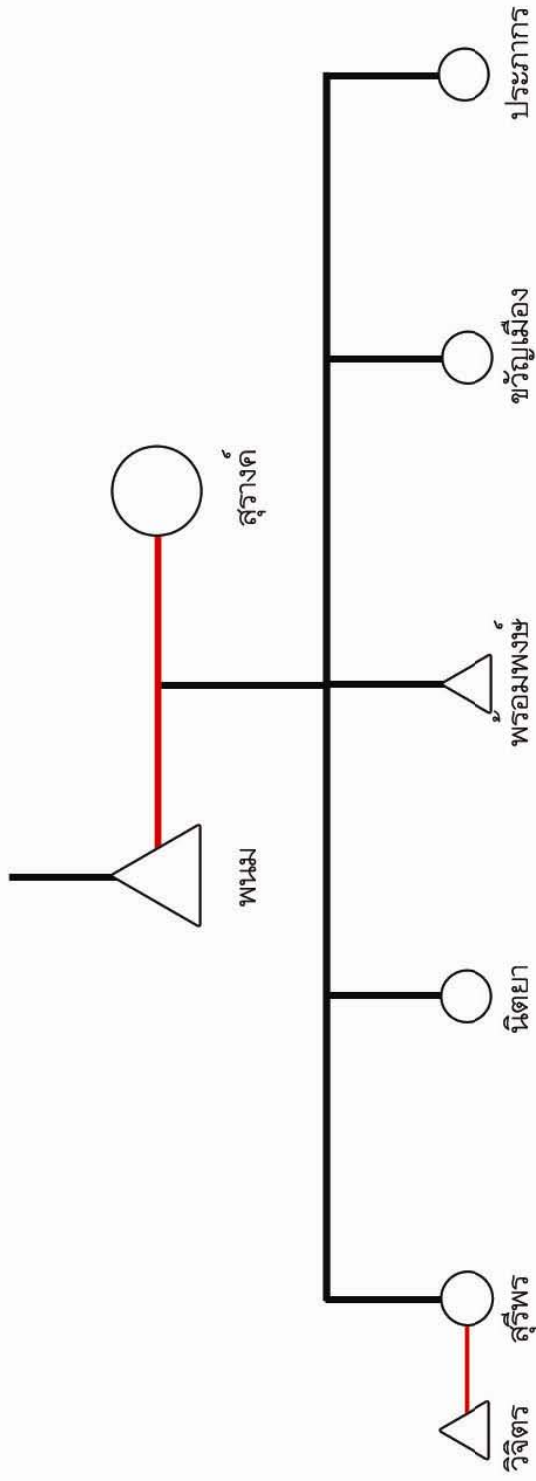
	แทน ผู้หญิง		แทน การแต่งงาน (เส้นแดง)		แทน เสียชีวิต
	แทน ผู้ชาย		แทน เครื่องปรับอากาศ (เส้นสีดำ)		แทน ไม่ทราบข้อมูล
					?

ตรวจสอบวิธีการ

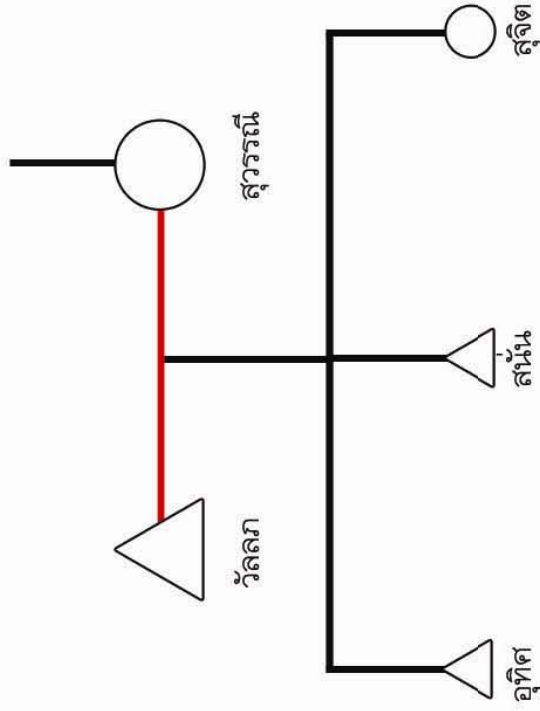
	แทน ผู้หญิง		แทน การแต่งงาน (เส้นสีแดง)		แทน เสียชีวิต
	แทน ผู้ชาย		แทน เครื่องปรับอากาศ (เส้นสีดำ)		แทน ไม่ทราบข้อมูล

ตระกูลไดริคิจิ

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การแต่งงาน (เส้นแดง)	⊗	แทน เสียชีวิต
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน เลี้ยงบุตร (เส้นดำ)	○	แทน ไม่ทราบข้อมูล
				?	?

๓๔๕๖๗๘๙๐๑๒๓

○	แทน ผู้หญิง	—	แทน การเชื่อมต่อ (เส้นสีแดง)	⊗	แทน เสียหาย
△	แทน ผู้ชาย	—	แทน การเชื่อมต่อ (เส้นสีดำ)	○	แทน ไม่ทราบข้อมูล
				?	?